

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Олександр Жосан

**ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ
ДО АПРОБАЦІЇ ШКІЛЬНОЇ
НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Кіровоград

2009

Рекомендовано до друку вченою радою Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського (протокол № 3 від 18.11.2008 р.)

Жосан О.Е. Підготовка вчителів до апробації шкільної навчальної літератури : [навч.-метод. посіб. для сист. післядипломн. освіти] / О.Е.Жосан. – Кіровоград : Вид-во Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. В. Сухомлинського, 2009. – 104 с.

У посібнику розглядаються проблеми апробації шкільної навчальної літератури та роль і місце вчителя в процесі її здійснення; подається модель спеціальної підготовки вчителів до цього виду діяльності в системі післядипломної освіти. Матеріали, що містяться у посібнику, пройшли наукову експертизу, експериментальну перевірку та апробацію.

Посібник може бути використаним у процесі підвищення кваліфікації вчителів у закладі післядипломної педагогічної освіти, в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу та під час здійснення апробації шкільної навчальної літератури у загальноосвітньому навчальному закладі.

Рецензенти:

Топузов О.М., докт. пед. наук, ст. наук. співробітник (Інститут педагогіки АПН України); Ніколенко Л.Т., канд. пед. наук, доцент (Університет менеджменту освіти АПН України); Болсун С.А., канд. пед. наук, доцент (Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського).

Відповідальна за випуск – Корецька Л.В., директор Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського

ЗМІСТ

Вступ.....	4
§ 1. Апробація шкільної навчальної літератури та роль і місце вчителя в цьому виді діяльності.....	6
§ 2. Модель підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури в системі післядипломної освіти.....	17
§ 3. Діагностування готовності вчителів.....	23
§ 4. Комплексна програма підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури.....	34
<i>Додатки:</i>	
Додаток 1. Навчально-тематичний план спеціального курсу «Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури» (для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників).....	45
Додаток 2. Навчально-тематичний план обласного постійно діючого науково-практичного семінару вчителів опорних загальноосвітніх навчальних закладів.....	50
Додаток 3. Програма підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури в системі післядипломної педагогічної освіти на рівні районної (міської) методичної служби.....	52
Додаток 4. Дидактичні матеріали для використання на лекціях і практичних заняттях у рамках програми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури.....	57
Додаток 5. Методичні рекомендації з питань організації самостійної роботи вчителів у процесі підготовки до апробації шкільної навчальної літератури на обласному та районному (міському) рівнях.....	73
Додаток 6. Програма підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури.....	78
Додаток 7. Навчально-тематичний план обласного науково-практичного семінару методистів методичних кабінетів (центрів) відділів освіти районних державних адміністрацій, міськвиконкомів та міських рад.....	79
Додаток 8. Навчально-тематичний план обласного науково-практичного семінару заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів з навчально-виховної роботи.....	80
Додаток 9. Попередні результати апробації підручника (зразок).....	82
Додаток 10. Узагальнені результати апробації підручника (зразок).....	87
Література.....	93

Вступ

Головним стратегічним завданням розвитку національної освіти є виховання освіченої творчої особистості, формування її духовного, психічного, та фізичного здоров'я, забезпечення пріоритетності гармонійного різнобічного розвитку молодого покоління. Реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в підвищенні результативності навчально-виховного процесу. Особливе значення надається проблемі удосконалення засобів навчання, передусім – навчальної літератури.

Модернізація загальної середньої освіти викликає потребу в удосконаленні процесу педагогічної діяльності, професійній переорієнтації вчителя на нові цілі, зміст, технології навчання. Заклади системи післядипломної педагогічної освіти покликані забезпечити адекватну запитам практики готовність учителя до роботи в умовах особистісно орієнтованої освіти, що передбачає зокрема піднесення рівня його знань і вмінь щодо оптимального використання в навчально-виховному процесі шкільної навчальної літератури та оволодіння сучасним інструментарієм експертизи її якості.

Педагогічні явища, що стосуються проблеми поліпшення якості навчальної літератури, в усі часи та епохи привертали увагу педагогів. Вагомим внеском у розв'язання багатьох питань проблеми були праці відомих педагогів-класиків Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, Г.Г. Ващенко, В.О. Сухомлинського та ін.

На сучасному етапі означена проблема залишається досить важливою. Ряд науковців (Р.А. Арцишевський, П.С. Атаманчук, В.Г. Бевз, Л.Д. Березівська, Н.М. Бібік, М.І. Бурда, Н.М. Буринська, А.Н. Гіряк, В.О. Грищенко, І.П. Гудзик, Л.І. Денисенко, Ю.І. Завалевський, С.П. Когутенко, Я.П. Кодлюк, Ю.Б. Кузнецов, Т.О. Лукіна, О.І. Ляшенко, В.М. Мадзігон, І.В. Малафійк, Н.Ю. Матяш, І.В. Оленюк, О.Я. Савченко, Ю.І. Терещенко, О.М. Топузов, О.Л. Харитонova та ін.) у своїх науково-педагогічних дослідженнях акцентують увагу на питаннях удосконалення програм і підручників, на необхідності піднесення рівня проведення їх експертизи та на ролі вчителя у цьому процесі. Але ґрунтовних наукових досліджень, присвячених проблемі підготовки вчителів до апробації навчальної літератури, не здійснювалось.

Питанням розробки навчальної літератури нового покоління приділяється багато уваги Міністерством освіти і науки, Інститутом інноваційних технологій і змісту освіти, Академією педагогічних наук України. Останніми роками видано чимало важливих документів, які регламентують діяльність науковців і педагогів щодо видання нових підручників, поліпшення їх якості. Наразі, проблема якісного підручника, адаптованого до вікових особливостей учнів, з гарним методичним і дидактичним апаратом залишається ще до кінця не розв'язаною. Однією з головних причин цього є недостатньо якісна апробація підручників, яка щорічно проводиться обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти на базі загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до наказів Міністерства освіти і науки України. Незважаючи на те, що процес апробації чітко регламентований відповідними нормативними документами, у вчителів виникає чимало труднощів стосовно практичної реалізації її завдань, що значною мірою спричинено недостатнім рівнем їхньої готовності до такого виду діяльності.

Відповідно до вимог нормативних документів Міністерства освіти і науки України до апробації навчальної літератури мають допускатися лише висококваліфіковані та досвідчені педагоги, як правило, зі званням «Вчитель-методист». Тому підготовка вчителів до цього виду діяльності здійснюється, головним чином, у системі післядипломної педагогічної освіти. Основною формою такої підготовки є обласний постійно діючий науково-практичний семінар для вчителів, що здійснюють апробацію шкільної навчальної літератури. Підготовки ж учителів, які планують займатися апробацією, у чинних нормативних документах не передбачено.

Аналіз сучасної освітньої практики з апробації навчальної літератури показує наявність протиріч:

- між високими вимогами суспільства і державних стандартів освіти до апробації шкільної навчальної літератури та реальним станом справ у цій сфері;
- між необхідністю підвищення рівня результативності й якості проведення апробації шкільної навчальної літератури та недостатнім рівнем готовності вчителів до здійснення даного виду діяльності;
- між необхідністю удосконалення професійної компетентності вчителя з метою успішного здійснення апробації шкільної навчальної літератури та існуючими змістом, формами і методами підготовки вчителів до цього виду діяльності.

Основною причиною існування таких протиріч, на наш погляд, є відсутність системи підготовки вчителів до апробації навчальної літератури.

Актуальність і важливість окресленого кола проблем і зумовили розроблення й видання цього посібника. Матеріали, що подаються у посібнику, пройшли наукову експертизу в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти Академії педагогічних наук України, експериментальну перевірку та апробацію в Кіровоградському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, закладах методичної служби Гайворонського, Добровеличківського, Долинського, Новоукраїнського, Олександрійського і Петрівського районів; міст Олександрії та Світловодська Кіровоградської області.

Посібник може бути використаним у процесі підвищення кваліфікації вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти, в навчальному процесі у вищому педагогічному навчальному закладі та під час організаційно-методичного супроводу апробації шкільної навчальної літератури у загальноосвітньому навчальному закладі.

§ 1. Апробація шкільної навчальної літератури та роль і місце вчителя в цьому виді діяльності

Апробація навчальної літератури, як зазначається в Положенні про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженому Міністерством освіти і науки України [120], – це процес перевірки якості навчальної літератури, який має на меті схвалення (відхилення) навчальних видань як таких, що відповідають (не відповідають) вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти, основним принципам навчання в загальноосвітніх навчальних закладах, віковим особливостям учнів.

Міністерство освіти і науки України встановило науково обґрунтовані вимоги до сучасної навчальної літератури [115; 121; 125]. Навчальна програма, зокрема, характеризується як державний документ, що визначає зміст, обсяг та вимоги до вивчення навчальних дисциплін, розвитку й виховання особистості відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти та навчальних планів. Навчальні програми розробляються: для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів або окремо для середніх загальноосвітніх шкіл; спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням одного або кількох предметів, курсів або дисциплін; гімназій, ліцеїв, колегіумів; спеціальних загальноосвітніх шкіл, в тому числі шкіл-інтернатів для дітей з особливими потребами; для дошкільних і позашкільних навчально-виховних закладів; для інших навчальних закладів, що забезпечують здобуття повної середньої освіти (професійно-технічних навчальних закладів і вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації). Навчальні програми на всіх ступенях освіти повинні забезпечувати: реалізацію загальних цілей і завдань навчання й виховання, визначених Конституцією України, законодавчими актами в галузі освіти, а також передбачених Державним стандартом загальної середньої освіти; безперервність, єдність та наступність між окремими ланками системи безперервної освіти; розвивальний характер і прикладну спрямованість навчання й виховання. Навчальні програми є обов'язковими для використання в усіх загальноосвітніх навчальних закладах відповідного типу й профілю незалежно від форм власності.

Організація навчального матеріалу згідно з навчальною програмою може здійснюватись за такими принципами: лінійним, коли змістова лінія навчального матеріалу реалізується систематично й послідовно з поступовим ускладненням, по одній висхідній лінії, причому виклад його базується на основі уже вивченого і в тісному взаємозв'язку з ним; концентричним, який допускає повторне вивчення окремих розділів і тем змістової лінії як на одній, так і на різних ступенях навчання з розширенням змісту й поглибленням рівня його викладу; блочним, коли існує альтернатива й можливість заміни вивчення окремих розділів або тем іншими залежно від наявних умов і потреб учнів, профілів навчання, зокрема у старшій школі [121].

Підручником вважається навчальне видання, яке систематизовано відтворює зміст навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої або експериментальної навчальної програми. Відповідно до мети й завдань навчання та з урахуванням рівня освітньої підготовки учнів підручник

остаточно визначає обсяг і систему знань, що їх належить вивчити. Підручник повинен містити систематизований виклад навчального матеріалу, що відповідає навчальній програмі з даного предмета, а також вимогам до структури, обсягу і ступеня науковості розгляду матеріалу, співвідношення його розділів, параграфів з одиницями навчального часу, що відводиться на вивчення матеріалу. Підручник у доступній для учнів формі повинен розкривати суть основних наукових ідей, законів, понять. При цьому має бути забезпечено коректність уведення наукових понять, їх відповідність загальноприйнятій термінології та символіці. Зміст підручника має забезпечувати зв'язок з життям, бути спрямованим на формування особистості школяра, розвиток його здібностей та обдарувань.

Підручник повинен бути цікавим для учнів, написаний мовою, що відповідає можливостям його засвоєння учнями певної вікової категорії на належному рівні та за встановлений час, містити систему завдань, об'єктивно посилює для школярів, не допускати при цьому примітивного спрощення та наукової вульгаризації змісту. Рівень доступності підручника повинен бути таким, щоб учень міг успішно використовувати його для самостійного вивчення навчального матеріалу, при цьому можливе використання додаткових засобів навчання: аудіовізуальних матеріалів, компакт-дисків, наочних посібників, карт, тощо [120].

Апробація навчальної літератури в системі загальної середньої освіти – це процес вивчення та дослідження якості навчальної літератури, її відповідності вимогам державних стандартів початкової загальної, початкової загальної для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та базової і повної загальної середньої освіти з метою удосконалення, схвалення або відхилення навчальних видань.

Організаційні та науково-методичні заходи щодо апробації здійснюють Міністерство освіти і науки, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти спільно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласними, Київським і Севастопольським міськими інститутами післядипломної педагогічної освіти.

Апробація навчальної літератури здійснюється згідно з наказом Міністерства освіти і науки, який видається до початку навчального року і в якому визначаються: перелік навчальної літератури, яка підлягає апробації (назва видання, призначення, автори, видавництво, рік видання, тираж); строки проведення апробації; відповідальні особи за проведення апробації та узагальнення її результатів; регіони, де відбуватиметься апробація; кількість об'єктів апробації (шкіл, класів, учнів); розробка інструктивно-методичних матеріалів. До апробації залучаються досвідчені вчителі (як правило, учителі-методисти), які володіють прийомами дослідницької роботи [120].

Організаційні та науково-методичні заходи щодо апробації здійснюються Міністерством освіти і науки України, обласними інститутами післядипломної педагогічної освіти, іншими науково-педагогічними та методичними установами. Це показано у розробленій нами схемі (рис. 1.1).

Організація апробації в регіонах здійснюється обласними інститутами

післядипломної педагогічної освіти за наказами місцевих органів управління освітою. Ними контролюється хід апробації у визначених навчальних закладах регіону, узагальнюються матеріали та у встановлені терміни подаються звіти про результати апробації до Інституту інноваційних технологій і змісту освіти. Заходи щодо проведення апробації навчальної літератури вносяться до планів роботи відповідних обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти [120; 128].

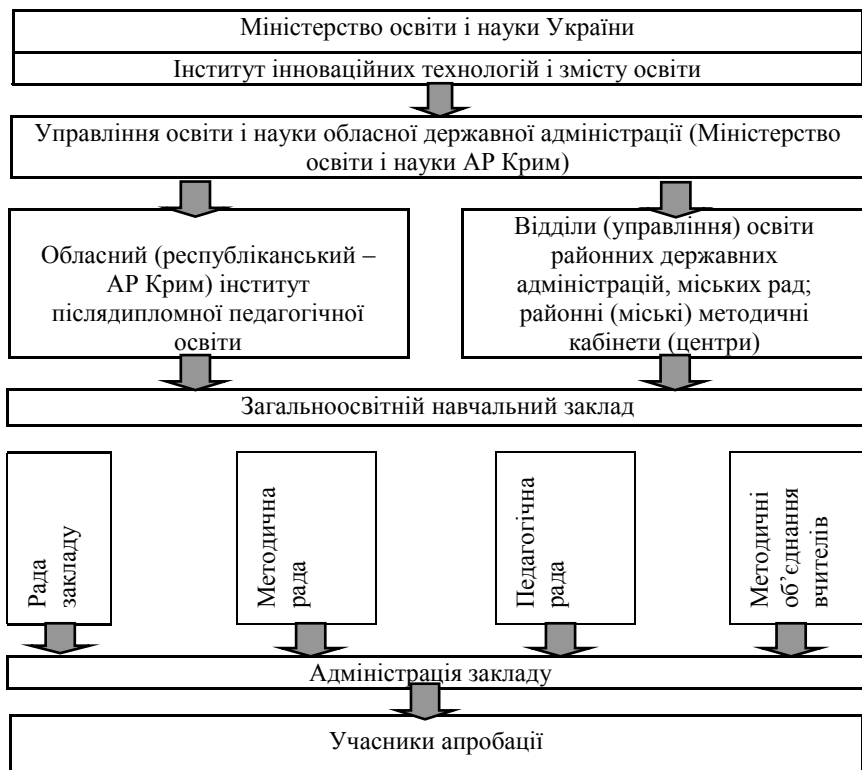

Рис. 1.1. Схема організаційно-методичного забезпечення апробації шкільної навчальної літератури

Обласному інституту післядипломної педагогічної освіти необхідно: провести протягом навчального року перший етап апробації підручників, які зазначені в наказі Міністерства освіти і науки України; продовжити розпочату в минулому навчальному році апробацію навчальної літератури згідно з минулорічним наказом Міністерства освіти і науки України; надавати науково-методичну допомогу районним (міським) методичним кабінетам у проведенні апробації навчальної літератури; для педагогічних працівників, залучених до апробації навчальної літератури, організувати постійно діючі семінари за участю наукових співробітників АПН України, обласного інституту післядипломної

освіти педагогічних кадрів та авторів навчальних книг; здійснювати постійний контроль за організацією та проведенням апробації навчальної літератури; визначити районні, міські відділи (управління) освіти райдержадміністрацій і міських рад як базові для вивчення якості навчальної літератури; забезпечити районні, міські відділи (управління) освіти райдержадміністрацій і міських рад, на базі яких проводитиметься апробація, необхідною кількістю примірників навчальної літератури, виданої за рахунок державного бюджету; допомогти відділам (управлінням) освіти райдержадміністрацій і міських рад визначити загальноосвітні навчальні заклади з паралельними класами для проведення апробації підручників; узагальнити результати апробації навчальної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах області та надіслати їх до Міністерства освіти і науки [120].

Апробація передбачає: проведення експертизи навчального видання вчителями, методистами, науковцями, які визначають науково-методичний рівень навчального видання, що апробується; вивчення думки вчителів, учнів, їхніх батьків щодо якості навчального видання; проведення щонайменше двох контрольних зрізів засвоєння учнями навчального матеріалу; оцінку видання згідно з санітарно-гігієнічними і психолого-педагогічними вимогами до навчальної книги. Залежно від специфічних особливостей навчальної літератури апробація може доповнюватися іншими формами і заходами, які визначаються для кожного навчального видання окремо.

Учасниками апробації навчальної літератури виступають: учні, які навчаються за книгами, що апробуються, а також батьки цих учнів; вчителі, що проводять апробацію; методисти і науковці, які надають експертні висновки про навчальні видання, що апробуються.

Апробація має проводитися в два етапи протягом двох навчальних років. Мета першого етапу апробації: виявити ставлення вчителів і методистів до навчальних програм і підручників, які проходять апробацію; провести діагностику вчителів, що беруть участь у апробації; сприяти більш свідомій рефлексії вчителя з приводу апробації програми, підручника з використанням певної системи критеріїв; зафіксувати рівень знань і вмінь учнів до початку роботи за новим підручником і наприкінці першого етапу. Мета другого етапу апробації: виявити наявність у програмі, підручнику нових методологічних, дидактичних засад; засобів для формування загальнонавчальних умінь та навичок; визначити здатність програми, підручника змодельовати розвивальний, особистісно зорієнтований навчальний процес; зафіксувати рівень знань і вмінь учнів на початку і в кінці другого етапу; визначити можливість використання програми для забезпечення викладання даного предмету; визначити можливість використання підручника як основного, допоміжного або такого, що не може використовуватися в загальноосвітній школі взагалі [115].

Після завершення апробації Міністерство освіти і науки України на підставі одержаних звітів узагальнює одержані матеріали і передає їх на розгляд відповідним предметним комісіям Науково-методичної ради з питань освіти, які вивчають подані матеріали і роблять висновок про доцільність надання відповідного грифа Міністерства та формулюють рекомендації щодо подальшого використання видань, які апробувалися. Результати апробації

навчальної літератури розглядаються Колегією Міністерства освіти і науки України, яка ухвалює рішення про доцільність подальшого використання зазначеної навчальної літератури в навчально-виховному процесі в загальноосвітніх навчальних закладах і можливість надання грифа «Затверджено Міністерством освіти і науки України», або про необхідність її доопрацювання. Видавництво, автор чи інша установа, які ініціювали апробацію, повідомляють Міністерство про вжиті заходи щодо доопрацювання навчального видання. За їх результатами Колегією Міністерства освіти і науки України приймається відповідне рішення.

У разі негативних результатів апробації Міністерство приймає рішення про скасування наданого раніше грифа, виведення навчальної літератури з Переліку рекомендованої літератури та вилучення її з навчального процесу. Порядок надання звітності про хід та результати апробації відображено на розробленій нами схемі (рис. 1.2).

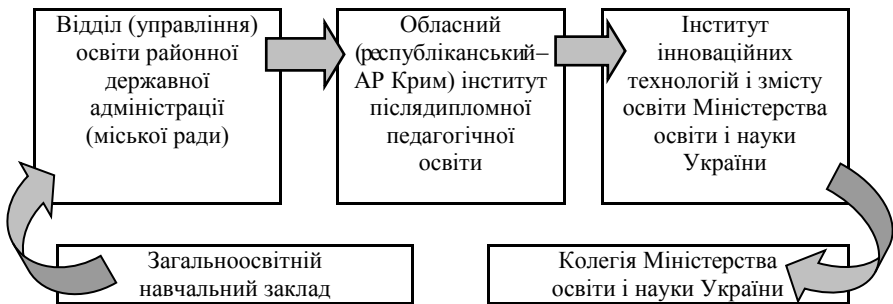

Рис. 1.2. Схема надання звітності про хід та результати апробації шкільної навчальної літератури

Однак постає кілька проблем, які ускладнюють процедуру апробації та знижують її ефективність. Погоджуючись з дослідниками (Г.В. Касьянов, С.Ф. Клепко, Т.Б. Харламова [140, с. 14–15]), та спираючись на власний досвід, виділяємо, зокрема, такі:

1) практика показує, що наказ Міністерства надходить до регіонів із запізненням; через несистематичне або неповне фінансування частина підручників надходить після початку навчального року, а частина – взагалі не надходить, тому ні підготуватися належним чином, ні розпочати апробацію вчасно навчальні заклади регіонів змоги не мають;

2) методичні рекомендації щодо проведення апробації надто стислі й стосуються лише процесу оброблення інформації та оформлення результатів – востаннє вони надійшли до регіонів 2005 року разом із наказом Міністерства освіти і науки про проведення апробації й були майже повною копією методичних рекомендацій 2003 року;

3) апробація передбачає укладання угоди між сторонами із затвердженням кошторису видатків, проте насправді учителі, як правило, проводять апробацію

без укладання угод і без отримання оплати. В результаті апробація, за окремими винятками, перетворюється на суто формальний захід, оскільки вона є тільки додатковим неоплачуваним навантаженням для педагогів. До Міністерства освіти і науки в більшості випадків надсилаються формальні звіти, на підставі яких неможливо зробити об'єктивних науково-методичних висновків щодо навчальних видань.

Проаналізувавши викладені вище факти, визначаємо основні недоліки апробації шкільної навчальної літератури, які, на нашу думку, мають місце в Україні: значною мірою формальний характер її проведення; порушення термінів надходження підручників (або взагалі відсутність підручників, зазначених у наказі Міністерства освіти і науки); низький рівень науково-методичного забезпечення апробації; відсутність, у більшості випадків, оплати праці вчителів за здійснення апробації.

Внаслідок цього, на думку дослідників, результати апробації мало впливають на державне замовлення, хіба що у випадку скасування грифів на той чи інший підручник, і тому кожного разу при затвердженні номенклатури державного замовлення Інститут інноваційних технологій і змісту освіти, фахівці комісій та Колегія Міністерства освіти і науки змушені приймати рішення, головним чином, спираючись на власний (суб'єктивний) професійний досвід [140, с. 15].

Останнім часом до проблем апробації навчальної літератури привертається все більше уваги науковців і практиків. В Інституті інноваційних технологій та змісту навчання активізовано роботу щодо удосконалення критеріїв, методів і форм оцінювання програм та підручників. Проведено кілька науково-практичних конференцій з проблем якості навчальної літератури, де розглядалися серед інших і питання апробації, проте лише на двох із них – в Одесі (серпень 2007 року) та в Києві (грудень 2007 року) обговорювалися роль і місце вчителя в процесі визначення якості навчальної літератури.

Серед заходів, які мали б поліпшити результативність апробації, пропонувалися: поновлення укладання договорів на оплату вчителям цього виду діяльності та впровадження юридичної відповідальності вчителя за результати його роботи щодо апробації програм і підручників [140, с. 19]. Але, на жаль, майже ніхто із науковців і практиків не звернув увагу на те, що до того, як висувати перед учителем вимоги до якості роботи з апробації, потрібно його підготувати до цього виду діяльності. Лише на конференції в Києві (грудень 2007 року) пролунала думка про необхідність навчання експертів-науковців і вчителів, що займаються апробацією. Там підкреслювалося, що недостатньо бути просто науковцем зі ступенем або висококваліфікованим учителем у школі, що у переважної більшості науковців-експертів та вчителів-експертів немає ніякого досвіду в оцінюванні підручників, вони не навчені за розробленими критеріями та й у багатьох випадках не розуміють суті критеріїв оцінювання, які були їм запропоновані в оцінних листах та бланках експертних висновків. На конференції, зокрема, зазначалося, що викликає сумнів спроможність експертів оцінити рукопис за критерієм 3.7 оцінного листа № 1 щодо відповідності лексико-синтаксичної складності тексту віковим особливостям учнів, оскільки не розроблено технології замірювання цієї відповідності [140, с. 25].

Учасники конференції запропонували впровадити обов'язкове навчання авторів підручників, науковців-експертів та вчителів-експертів на спеціальних курсах. Такі курси, на їхню думку, можна було б організувати у системі післядипломної педагогічної освіти, а окремий відповідний курс варто було б розробити для педагогічних університетів та коледжів [140, с. 26].

У рамках цього дослідження ми здійснили аналіз існуючого стану підготовки вчителів до апробації навчальної літератури в сучасній освітній практиці. Відразу зазначимо, що окремо це питання в нормативних документах не виділене, а розглядається в контексті науково-методичного та організаційного забезпечення апробації навчальної літератури [120; 127]. Згідно з наказом управління освіти облдержадміністрації, який видається перед початком навчального року на підставі відповідного наказу Міністерства освіти і науки України, обласний інститут післядипломної педагогічної освіти та районна (міська) методична служба планують необхідні організаційні й методичні заходи щодо правильного і якісного проведення апробації відповідних моніторингових досліджень та узагальнення їх результатів, а також забезпечення апробації навчальної літератури взагалі, які передбачають певні форми роботи з учителями [127].

Підготовка вчителів до апробації навчальної літератури здійснюється у системі післядипломної педагогічної освіти передусім тому, що на сьогодні не існує спеціальної підготовки студентів вищих навчальних закладів до цього виду діяльності. Це пов'язано з вимогами нормативних документів Міністерства освіти і науки, згідно з якими до апробації навчальної літератури мають допускатися лише висококваліфіковані (з вищою категорією) та досвідчені педагогічні працівники (як правило, вчителі-методисти). Найкращий випускник вищого навчального закладу таким вимогам не відповідає. Крім того, апробація – досить складний, специфічний вид діяльності й підготовку до нього не завжди вдається вдало вписати в існуючі навчальні плани педагогічних університетів; до того ж це не вважається доцільним, оскільки спеціальні знання і вміння з апробації можуть знадобитися студенту – майбутньому вчителю – не раніше, ніж за 7–10 років після закінчення університету, а за цей період, напевно, вони будуть значною мірою втрачені.

Отже, запропоновані Міністерством освіти і науки України заходи охоплюють лише тих учителів, які вже проводять апробацію навчальної літератури. Фактично все обмежується нетривалим інструктуванням учителів на нараді та обговоренням відповідних питань на постійно діючому семінарі, заняття якого, як правило, проводяться не частіше одного разу на рік (рис. 1.3).

На заняттях семінару обговорюються вимоги до сучасного підручника, сучасної програми, науково-методичні засади апробації навчальної літератури та перспективний педагогічний досвід, розробляються методичні рекомендації щодо проведення апробації. На зазначені вище заходи запрошуються науковці, автори підручників та вчителі й методисти, що володіють перспективним педагогічним (методичним) досвідом. Навчання ж учителів, які готуються до апробації навчальної літератури, у жодному нормативному документі або рекомендаціях Міністерства не передбачено.

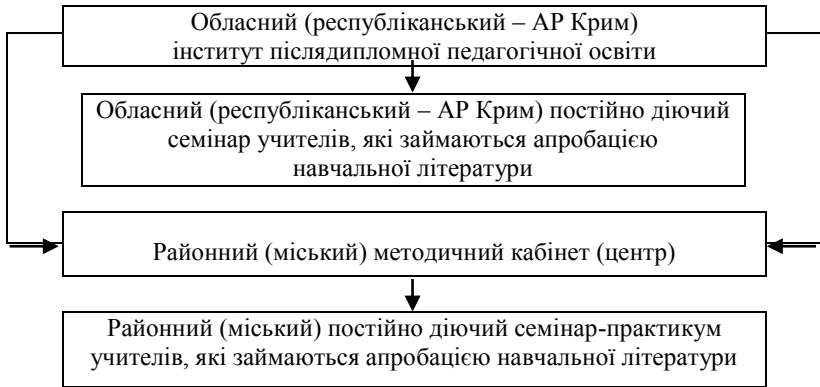

Рис. 1.3. Форми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури під час її проведення

З метою визначення додаткових чинників, які можуть впливати на рівень готовності вчителів до цього виду діяльності, нами у процесі дослідження було здійснено аналіз п'ятнадцяти навчально-тематичних планів курсів підвищення кваліфікації вчителів, які претендують на присвоєння вищої кваліфікаційної категорії або бажають її підтвердити, що проводяться у Кіровоградському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського. У процесі аналізу було з'ясовано, що на всіх зазначених вище курсах у навчально-тематичних планах відводиться певний час на вивчення питань, пов'язаних із якістю навчальної літератури, як правило, в професійному модулі у середньому – 2 год. лекцій або практичних занять, але лише у семи планах цим питанням присвячується вся лекція або все практичне заняття, а на решті курсів ці питання розглядаються під час вивчення тем з науково-методичного забезпечення викладання предмета.

Приблизно така ж картина спостерігається в навчальному процесі вищих педагогічних навчальних закладів. Питання щодо вимог до навчальних програм, шкільних підручників і посібників, критеріїв і методів їх оцінювання вивчаються студентами, як правило, у межах тем, пов'язаних із загальною й спеціальною дидактикою та методикою викладання предметів [29; 173]. Лише в окремих педагогічних університетах запроваджено викладання спецкурсів з проблем якості навчальної літератури [74].

З метою пошуку позитивного досвіду науково-методичного та організаційного забезпечення проведення експертизи якості шкільної навчальної літератури та відповідної підготовки вчителів ми здійснили огляд підходів до розв'язання цієї проблеми у деяких країнах за кордоном.

Порядок визначення якості програм і підручників у Російській Федерації

має деякі відмінності від вітчизняного. Організацією роботи з проведення їх апробації там займаються інститути підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників освіти. Адміністрація інституту призначає методиста-експерта, відповідального за проведення апробації, створює групу вчителів-експертів. Для надання допомоги методистам-експертам призначаються консультанти – працівники Департаменту експертизи навчальних видань Міністерства освіти. Апробація проводиться у відповідності з планом-графіком, розробленим методистом-експертом та затвердженим адміністрацією інституту [31].

Підсумковим документом розширеної експертизи підручника у кожному регіоні є експертний висновок, підготовлений методистом-експертом на підставі узагальнених результатів анкет учителів-експертів та аналізу зауважень до підручника. Експертний висновок містить думку про можливість (неможливість) надання виданню грифа «Рекомендовано Міністерством освіти Російської Федерації». Експертні висновки методистів-експертів обговорюються на засіданнях кафедр відповідних дисциплін та затверджуються вченими радами інститутів підвищення кваліфікації. Матеріали апробації (анкети вчителів, а в окремих випадках і учнів, перелік зауважень до підручника) та експертні висновки методистів-експертів надсилаються інститутами до Федеральної експертної ради для обговорення та ухвалення остаточного рішення про рекомендацію Міністерству освіти щодо надання підручнику грифа «Рекомендовано Міністерством освіти Російської Федерації» [31].

Значну роль у розробці сучасних методів і форм оцінювання якості навчальної літератури відіграє заснований 1996 року у Москві Інститут підручника «Пайдейя». Основною метою своєї діяльності працівники інституту вважають розроблення та інституалізацію розуміння підручника як універсального антропотехнічного засобу організації соціально-культурних і антропологічних умов суспільно-державного розвитку через розробку і культивування принципово нових форм спілкування, праці, мислення та освіти як головних фрагментів сучасних науки і практики [63, с. 155].

У Росії значну увагу під час проведення апробації приділяють методиці розробки тестових завдань учня [2; 6; 96]. Головною задачею тестування рівня знань учнів у рамках апробації навчальної літератури вважається отримання об'єктивної та достовірної інформації про те, як впливає навчальний матеріал, що проходить апробацію, на формування знань учнів з предмета. Конструювання тесту складається з таких етапів: 1) визначення мети і задач тестування; 2) складання блоків завдань і опис їх характеристик; 3) аналіз і відбір завдань; 3) компонування тесту; 4) проведення експертизи тесту (оцінка валідності завдань за змістом, уточнення значень характеристик завдань) [96].

Мета і завдання тестування зумовлюються метою конкретного етапу апробації навчальної літератури. У програмі апробації виділяються три етапи

тестування: стартовий, проміжний і підсумковий. Для кожного етапу визначається, що має бути виміряно, хто має пройти дослідження, які висновки можна зробити на підставі його результатів. Стартове, проміжне і підсумкове тестування проходять ті ж самі учні. На всіх етапах тестування в ролі об'єкту перевірки виступає зміст навчального матеріалу; при цьому фіксуються елементи попередньо вивченого матеріалу, володіння яким є обов'язковим для успішної роботи учнів за навчальним матеріалом, що проходить апробацію.

Стартове тестування стану знань учнів спрямоване на виявлення: ступеня готовності учнів до роботи з новим навчальним матеріалом; міри засвоєння основних понять і вивчених блоків навчального матеріалу; необхідності повторення базових блоків і корекції наступних тем.

При проміжному та підсумковому тестуваннях фіксуються ті елементи, володіння якими є обов'язковим після засвоєння навчального матеріалу. Підсумкове тестування стану знань учнів передбачає визначення міри засвоєння учнями: навчального матеріалу, що проходить апробацію; різних тем, розділів; програмового та позапрограмового компонентів, що містяться у навчальних матеріалах [2].

Усі тестові матеріали, що використовуються при апробації, як зазначає О.В. Алексеева, являють собою предметні, вербальні тести досягнень з письмовим виконанням, з варіантами завдань закритого типу на вибір правильної відповіді, а також кількох завдань відкритого типу з обмеженим і вільним викладом відповіді [2]. Перед складанням тестів, за методикою А.Н. Майорова [96], створюються блок-схеми змісту основного матеріалу підручника, які служать своєрідною технологічною матрицею, що задає його основні елементи. Ці елементи співвідносяться з мінімумом освітнього стандарту і критеріями їх оцінки. Перше тестування проводиться в першій декаді вересня, друге – в кінці січня, третє – в кінці травня, таким чином охоплюючи стартовий, проміжний і підсумковий контроль знань учнів [2].

В.Л. Шалов пропонує дворівневу структуру апробації, аргументуючи свою думку тим, що навчальні матеріали, які створюються, проходять експертну оцінку їх змісту та методичного апарату, однак, кабінетна експертиза дає лише попереднє уявлення про якість видання й можливості його використання в початковому процесі, вона не надає відповіді на принципове питання про те, яких освітніх результатів можна досягти за допомогою даного ресурсу. Ефективність навчальних матеріалів виявляється лише шляхом випробувань у реальних умовах навчального процесу. Така практична перевірка й оцінка продукту – не важливо, «паперового» чи цифрового – і називається апробацією. Як правило, виділяють апробацію «констатувальну» та «формувальну». Перша є віддаленою від процесу розробки матеріалів: її завдання – сформулювати уявлення про його переваги, недоліки та можливості застосування. Формувальна апробація вбудована у

виробничий цикл, її результати є підставою для подальшого удосконалення продукту [169].

Як і в Україні, у Росії усі основні заходи щодо роботи з визначення рівня та оцінювання якості навчальної літератури, розробки рекомендацій для її поліпшення здійснюються і здійснювалися, починаючи з середини XIX століття, головним чином саме у системі підвищення кваліфікації вчителів. Це спричинене специфікою діяльності та необхідністю постійної перевірки якості навчальної літератури у практичній діяльності [31; 61; 108].

Проаналізувавши стан роботи з апробації навчальної літератури та відповідної підготовки вчителів у системі освіти Російської Федерації, ми не знайшли суттєвих відмінностей у змісті й формах підготовки вчителів до цього виду діяльності від реалій української системи освіти.

Набагато більше уваги питанням підготовки вчителів до апробації навчальної літератури приділяється в Казахстані. Апробація програм і підручників у цій країні, згідно з постановою уряду і рішенням Міністерства освіти і науки, починаючи з 1997 року, проводиться лише у 78 школах. Це – опорні школи, що мають відповідну матеріально-технічну базу, керівники і педагогічні працівники яких пройшли спеціальне навчання щодо науково-методичного забезпечення апробації, володіють необхідними технологіями, здійснюють науково-дослідну діяльність [4]. Республіканським інститутом підвищення кваліфікації керівних та науково-педагогічних кадрів системи освіти розроблено механізм поетапного проведення апробації пробних програм і підручників нового покоління: на першому етапі на допомогу вчителям опорних шкіл розробляються методичні рекомендації з апробації, де подаються короткі характеристики основних компонентів тексту підручника, дидактична модель шкільного підручника, а також визначені форми аналізу і терміни звітності у вигляді таблиць; проводиться республіканський семінар з навчання методистів обласних інститутів підвищення кваліфікації з метою опрацювання методики для практичної реалізації апробації в опорних школах; на другому етапі організовуються регіональні семінари для методистів і вчителів опорних шкіл з метою визначення якості змісту пробних підручників та ознайомлення з різними методиками вітчизняних і зарубіжних учених; третій етап – проведення підсумкового республіканського семінару з апробації пробних підручників нового покоління.

Поетапне проведення апробації дозволяє зібрати республіканському інституту спільно з обласними інститутами матеріали змін і доповнень до пробних підручників, які запропонували вчителі опорних шкіл. Міністерством освіти і науки Казахстану визначено механізм роботи з педагогами опорних шкіл з апробації нової навчальної літератури, який передбачає їх підготовку та підвищення кваліфікації з питань апробації на республіканському, обласному та

районному рівнях. Усі перелічені організаційні форми мають високий рівень індивідуалізації навчання, поєднання роботи в групі з консультаціями у викладачів, науковців і практиків [4].

Елементи підготовки вчителів до вивчення та оцінювання якості навчальної літератури присутні в окремих вищих навчальних закладах Франції, Німеччини, Великої Британії, Італії, Польщі, Чехії та Сполучених Штатів Америки [33; 61; 172; 174; 175]. (це, як правило, спецкурси, науково-практичні конференції та семінари, зустрічі з авторами підручників), але відомостей про існування продуманої й завершеної системи підготовки вчителя до цього виду діяльності нам знайти не вдалось.

Отже, враховуючи те, що від готовності вчителя до апробації шкільної навчальної літератури, цього досить складного виду діяльності, значною мірою залежить результат апробації, доля навчальної програми і підручника, а, як наслідок, якісний рівень освіченості й вихованості учнів, ми прийшли до висновку, що існує нагальна потреба у розробленні й запровадженні спеціальної підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури. Як уже зазначалося, таку підготовку, виходячи із специфіки діяльності, доцільно й реально здійснювати у системі післядипломної педагогічної освіти – у процесі підвищення кваліфікації педагогів.

§ 2. Модель підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури в системі післядипломної освіти

Зміст, форми, методи та умови підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури знайшли відображення у відповідній моделі. Метод моделювання – найбільш оптимальний та економний метод фіксування наукових знань. На думку вчених, модель – це система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт [23; 80; 107; 116]. Найбільш вдале й доступне для розуміння визначення методу моделювання дає В.Ф. Паламарчук: це метод дослідження (навчання), який передбачає створення штучних або природних систем, які імітують суттєві властивості оригіналу [116, с. 46]. З цього випливає таке трактування методу моделювання: метод пізнання, який оперує науковими моделями. Таким чином, моделювання пов'язане з процесом створення моделей і роботою з ними. Основний зміст моделювання полягає в тому, щоб за результатами дослідів з моделями можна було зробити висновки про характер ефектів, що пов'язані з досліджуванним об'єктом.

Створена за допомогою цього методу модель являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів педагогічного процесу, які забезпечують формування у вчителів системи якостей, знань та вмінь, необхідних для успішного здійснення апробації шкільної навчальної літератури.

В основу розроблення моделі покладено вчення про особистість та її розвиток, загальнофілософські принципи: об'єктивності, детермінізму, розвитку, наступності, взаємодії.

Основними показниками моделі є:

1. Цілісність. Характеризує модель як єдність структурних елементів, об'єднаних внутрішніми зв'язками. Відсутність одного з них тягне за собою руйнування всієї структури.

2. Системність. Відображає органічну впорядкованість елементів моделі: мети, змісту, методів професійної підготовки.

3. Об'єктивність. Визначає реальні умови існування моделі, регулювання її процесів.

4. Відтворюваність. Характеризує можливість практичного застосування моделі в умовах інших закладів післядипломної педагогічної освіти.

Здійснення підготовки вчителя до різних видів діяльності, зокрема й до апробації шкільної навчальної літератури, пов'язане з реалізацією педагогічних та методичних умов, які містять сукупність елементів, що взаємодіють поміж собою й впливають на результат навчального процесу [256] (рис. 2.1).

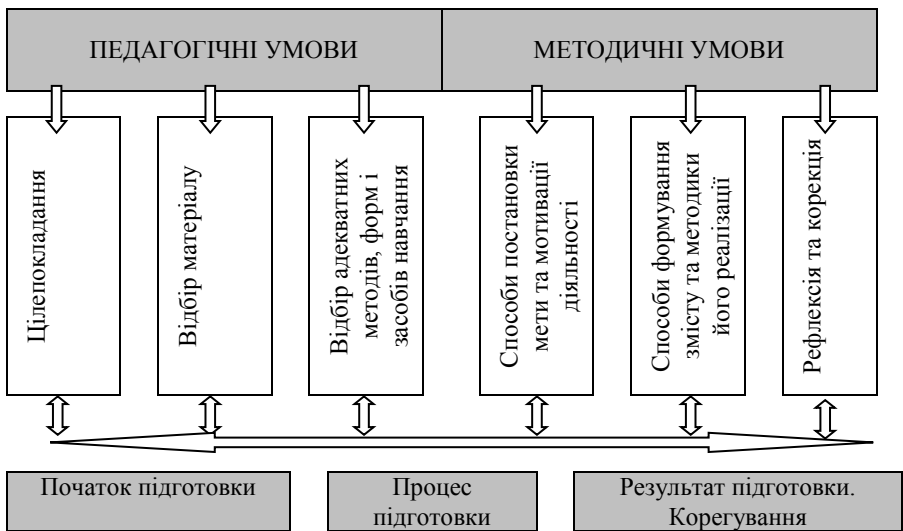

Рис. 2.1. Педагогічні та методичні умови професійної підготовки вчителя

Із схеми моделі (рис. 2.2) видно, що підготовка вчителя до апробації шкільної навчальної літератури є комплексом взаємопов'язаних елементів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення педагогічного результату – формування в учителів системи якостей, знань та вмінь, необхідних для успішного здійснення апробації шкільної навчальної літератури.

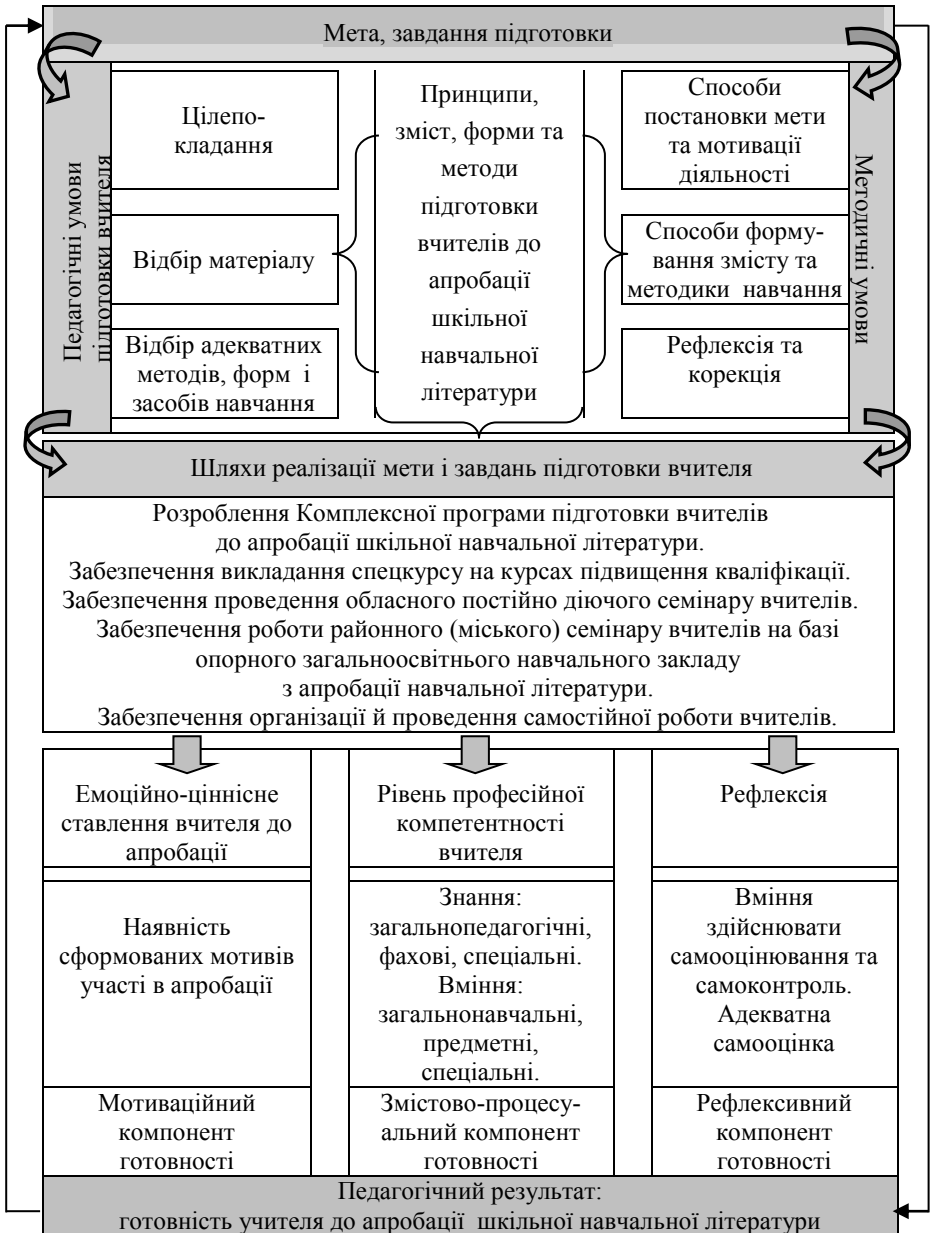

Рис. 2.2. Схема моделі підготовки вчителя до апробації шкільної навчальної літератури

Згідно з вимогами нормативних документів Міністерства освіти і науки України [187] до апробації шкільної навчальної літератури допускаються лише вчителі вищої кваліфікаційної категорії. Це було враховано нами під час розроблення моделі й знайшло в ній своє відображення. Ми визначили мету, завдання, зміст, очікувані результати та шляхи реалізації мети і завдань підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури.

Мета підготовки:

- формування у вчителя знань і вмінь, необхідних для успішного та якісного проведення апробації навчальної літератури;
- сприяння формуванню у вчителя правильної мотивації щодо участі в апробації навчальної літератури;
- підвищення рівня професійної компетентності вчителів для участі в апробації навчальної літератури та усвідомлення ними свого місця й ролі у цьому процесі.

Завдання:

- трансляція досягнень науки, їх творче осмислення та адаптація до сучасних умов з урахуванням вимог державних та нормативно-інструктивних документів, що стосуються питань якості навчальної літератури, і регіональних аналітико-діагностичних даних;
- проектування та реалізація оптимального змісту навчання за сучасними технологіями;
- удосконалення системи наукового та навчально-методичного забезпечення процесу апробації шкільної навчальної літератури;
- інформування педагогів щодо інноваційних підходів до апробації навчальної літератури;
- створення системи методичної роботи з педагогічними кадрами, що готуються до апробації навчальної літератури, надання практичної допомоги педагогам, працівникам методичних кабінетів (центрів);
- удосконалення самоосвітньої діяльності вчителів.

Зміст підготовки. Нормативно-правову базу підготовки складають: Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про дошкільну освіту», Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), «Положення про загальноосвітній навчальний заклад», Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2000 р. № 1717 «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання», «Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти», Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 12.06.2001 р. № 447, та інші державні й нормативно-інструктивні документи.

Зміст підготовки впливає з її мети та завдань, конкретизується та розкривається в два етапи:

1. Планування підготовки.

2. Організація підготовки (здійснюється на засадах діагностики, диференціації та індивідуалізації) за напрямками:

- аналітико-діагностична освітня діяльність дозволяє виявити якісний склад педпрацівників, розрив між рівнем їхньої компетентності та вимогами до їхньої професійної діяльності відповідно до встановлених державних стандартів; спланувати відповідну роботу з педкадрами;

- коригуюча освітня діяльність полягає у внесенні коректив до науково-методичної інформації з урахуванням досягнень педагогічної науки, результатів регіональних аналітико-діагностичних даних; забезпечує компенсацію, оновлення та поглиблення професійних знань і вмінь учителів; передбачає моделювання нових освітніх проєктів, інноваційних та раціоналізаторських технологій з проблем апробації навчальної літератури;

- стимулююча освітня діяльність сприяє зацікавленню вчителів у підвищенні рівня професійної компетентності та активізації їх участі у науково-дослідній роботі.

Згідно з загальною тематикою визначені такі напрямки формування змісту підготовки:

- нормативно-правове забезпечення апробації навчальної літератури;
- теоретично-методичні проблеми якості навчальної літератури;
- історія та сучасний стан підручникотворення;
- володіння методами і формами апробації навчальної літератури;
- розуміння апробації шкільної навчальної літератури у навчально-виховному процесі як цілісної системи;
- система діагностики готовності вчителя до апробації шкільної навчальної літератури;
- сприяння підвищенню рівня професійної компетентності для успішного проведення апробації шкільної навчальної літератури.

Зміст діяльності впливає на вибір її *форм* (збір та аналіз діагностичних даних; організація навчання вчителів на курсах і семінарах, організація самостійної роботи вчителів тощо). У процесі підготовки вчителів пропонується професійна допомога:

- консультації для вчителів, які готуються до апробації навчальної літератури, з метою надання методичної допомоги щодо сучасних технологій апробації шкільної навчальної літератури;

- консультації для викладачів і методистів з питань викладання спецкурсів, організації та проведення науково-практичних семінарів, засідань творчих груп, дискусій та самостійної роботи вчителів із проблем апробації шкільної

навчальної літератури.

Педагогічний результат. Вчителі області, які готуються до апробації шкільної навчальної літератури, мають чітко усвідомити мету освіти на сучасному етапі та мету апробації навчальної літератури, що допоможе їм визначити власні місце і роль у цьому процесі; набути знання і вміння, необхідні для проведення апробації навчальної літератури; раціонально використовувати перспективний досвід та розробляти власні педагогічні технології; визначати напрямки самоосвітньої діяльності з метою підвищення рівня професійної компетентності.

Передбачаються такі професійні вимоги до вчителів, що пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури:

вчитель:

- досконало володіє знаннями змісту, структури шкільних програм, підручників, методичних посібників, успішно використовує їх у практичній діяльності;
- досконало володіє методикою організації роботи з підручником на уроці та в самостійній роботі учнів;
- глибоко розуміє основи філософії освіти та її значення у вирішенні найважливіших педагогічних проблем, зокрема апробації навчальної літератури;
- має високий рівень професійної компетентності;
- вільно орієнтується у вітчизняному законодавстві у сфері контролю якості навчальної літератури, досконало знає та глибоко розуміє основні вимоги відповідних нормативних документів;
- вільно орієнтується в проблемах науково-методичного та організаційного забезпечення апробації шкільної навчальної літератури;
- вільно орієнтується серед різних видів наукової та науково-методичної літератури, досконало володіє вміннями користуватись нормативними документами, застосовувати досягнення педагогічної й психологічної наук при виконанні завдань апробації шкільної навчальної літератури;
- має системні знання про педагогічні процеси та явища, володіє сучасними методами наукових досліджень і здійснення інноваційної освітньої діяльності на рівні, необхідному для вирішення завдань, що постають у процесі апробації шкільної навчальної літератури;
- вміє раціонально використовувати ідеї перспективного педагогічного досвіду з апробації шкільної навчальної літератури та розробляти власні педагогічні технології;
- вміє організувати продуктивну педагогічну взаємодію в системі «учень-вчитель-батьки-учень» під час проведення апробації шкільної навчальної літератури;
- володіє методами психолого-педагогічного аналізу і вміє вирішувати стратегічні та методичні завдання під час проведення апробації шкільної

навчальної літератури;

- вміє прогнозувати результати своєї діяльності з апробації шкільної навчальної літератури, аналізувати та оцінювати їх;

- володіє основними компонентами методики професійного самоудосконалення та використовує їх у процесі виконання завдань з апробації навчальної літератури;

- вміє визначати напрямки самоосвітньої діяльності з метою підвищення рівня професійної компетентності й педагогічної майстерності для удосконалення роботи щодо апробації навчальної літератури;

- володіє вміннями розробляти методичні матеріали з актуальних тем апробації навчальної літератури на допомогу колегам.

Умови реалізації мети і завдань підготовки:

I. Педагогічні умови

1. Цілепокладання.

2. Вибір навчального матеріалу, формування змісту навчання.

3. Вибір адекватних методів, форм і засобів навчання.

II. Методичні умови

1. Вибір способів постановки мети та мотивації діяльності.

2. Визначення способів формування змісту та методики навчання.

3. Визначення способів рефлексії та корекції.

Шляхи реалізації мети і завдань підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури:

1. Розроблення програми підготовки вчителя до апробації шкільної навчальної літератури.

2. Забезпечення викладання спецкурсу на курсах підвищення кваліфікації.

3. Забезпечення проведення обласного постійно діючого семінару вчителів опорних загальноосвітніх навчальних закладів.

4. Забезпечення роботи районних (міських) семінарів учителів на базі опорних загальноосвітніх навчальних закладів з апробації шкільної навчальної літератури.

5. Забезпечення організації й проведення на належному рівні самостійної роботи вчителів.

§ 3. Діагностування готовності вчителів

Зважаючи на результати наукових досліджень [23; 32; 59; 85; 103; 104; 107; 117; 118; 139; 141; 146; 149; 156] та враховуючи власний досвід науково-методичної роботи, ми розробили структуру готовності вчителя до апробації шкільної навчальної літератури, компонентами якої є: мотиваційний; змістово-процесуальний; рефлексивний (рис. 3.1).

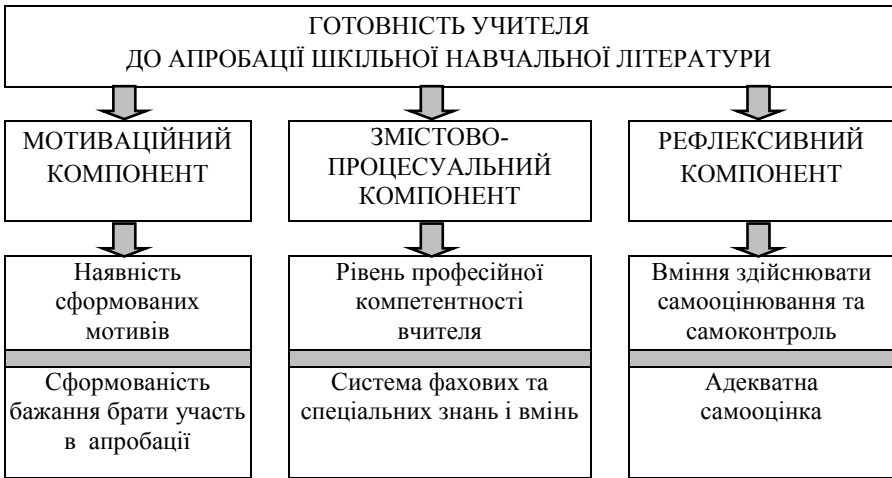

Рис. 3.1. Структура готовності вчителя до апробації шкільної навчальної літератури

Така готовність як якісно стійкий стан, на наш погляд, виявляється у високому рівні професійної компетентності спеціаліста, що базується на сукупності спеціальних знань і вмінь, та вмотивованому бажанні здійснювати цю діяльність.

Готовність учителів до апробації шкільної навчальної літератури має бути результатом цілеспрямованої системної підготовки спеціаліста. Зважаючи на це, перед початком процесу підготовки слід провести *діагностування вчителів* щодо їхньої готовності до цього виду діяльності з метою:

- вивчення мотивації вчителів до цього виду діяльності;
- визначення рівня професійної компетентності вчителів, рівня знань і вмінь з проблем апробації навчальної літератури та вмінь її здійснювати;
- аналізу задоволеності вчителів рівнем готовності до апробації навчальної літератури.

Розробляючи систему оцінювання, потрібно враховувати такі вимоги:

- конкретність критеріїв оцінювання, їх доцільність та однозначність;
- можливість кількісно оцінити кожний із критеріїв;
- повнота системи критеріїв [12, с. 149].

Мотиваційний компонент готовності вивчається шляхом аналізу самооцінки бажання вчителів до участі в апробації шкільної навчальної літератури. Для цього можна використовувати анкету для самооцінювання вчителя (табл. 3.1).

Анкета для самооцінювання вчителя

Виберіть варіант твердження і поставте позначку (+ або V) у відповідному квадраті:		
№ пор.	Варіанти твердження	
1.	Визначення бажання займатися апробацією шкільної навчальної літератури	
1.1.	Не бажаю займатися апробацією, оскільки за це мало платять.	
1.2.	Не бажаю займатися апробацією, оскільки це вимагає додаткових витрат часу і сил.	
1.3.	Можна спробувати, якщо за це платитимуть.	
1.4.	Гроші для мене – не головне, але братися за цю справу не буду, бо не володію необхідними знаннями.	
1.5.	Гроші для мене – не головне, бажаю займатися апробацією, бо все нове мене цікавить і приваблює.	
1.6.	Доходи моєї сім'ї не є значними, але буду займатися апробацією навіть і без оплати, оскільки вважаю цей вид діяльності важливим і таким, що суттєво впливає на рівень освіти в Україні	
2.	Визначення розуміння рівня актуальності апробації шкільної навчальної літератури	
2.1.	Не вважаю діяльність щодо апробації шкільної навчальної літератури актуальною і потрібною.	
2.2.	Апробація навчальної літератури потрібна, але є більш актуальні види діяльності щодо перевірки якості навчальної літератури.	
2.3.	Апробація навчальної літератури потрібна, але вона повинна проводитися лише науковцями.	
2.4.	Діяльність щодо апробації шкільної навчальної літератури є найбільш актуальною і важливою серед усіх чинників, які впливають на її якість.	

Анкета складається з двох блоків:

- 1) визначення бажання займатися апробацією шкільної навчальної літератури;
- 2) визначення розуміння рівня актуальності апробації шкільної навчальної літератури.

Кожен із блоків має чотири рівні: низький, середній достатній і високий. Учасникам діагностування пропонувалося вибрати варіант ствердження і поставити позначку (+ або V) у відповідному квадраті.

Рівні сформованості у вчителів *мотивації* до нового виду діяльності – апробації навчальної літератури – визначаються за певними критеріями (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

**Критерії
визначення рівня сформованості у вчителів мотивації до діяльності
щодо апробації навчальної літератури**

Рівні	Критерії оцінювання
1.	Сутність мотивів та визначення бажання займатися апробацією шкільної навчальної літератури
Низький	Не бажаю займатися апробацією, оскільки за це мало платять.
	Не бажаю займатися апробацією, оскільки це вимагає додаткових витрат часу і сил.
Середній	Можна спробувати, якщо за це платитимуть.
	Можна спробувати, якщо це не вимагатиме значних витрат часу й сил
Достатній	Гроші для мене – не головне, але братися за цю справу не буду, бо не володію необхідними знаннями.
	Гроші для мене – не головне, бажаю займатися апробацією, бо все нове мене цікавить і приваблює.
Високий	Доходи моєї сім'ї не є значними, але буду займатися апробацією навіть і без оплати, оскільки вважаю цей вид діяльності важливим і таким, що суттєво впливає на рівень освіти в Україні.
2.	Усвідомлення актуальності даного виду діяльності
Низький	Не вважаю діяльність щодо апробації шкільної навчальної літератури актуальною і потрібною.
Середній	Апробація навчальної літератури потрібна, але є більш актуальні види діяльності щодо перевірки якості навчальної літератури.
Достатній	Апробація навчальної літератури потрібна, але вона повинна проводитися лише науковцями.
Високий	Діяльність щодо апробації шкільної навчальної літератури є найбільш актуальною і важливою серед усіх чинників, які впливають на її якість.

Ці критерії мають два напрямки:

1) сутність мотивів та визначення бажання займатися апробацією шкільної навчальної літератури;

2) усвідомлення актуальності даного виду діяльності.

Змістово-процесуальний компонент готовності учителів може вивчатися за такими напрямками:

1) визначення рівня сформованості у них спеціальних знань (з теорії підручникотворення та апробації навчальної літератури);

2) вивчення рівня володіння ними методами і формами апробації навчальної літератури.

Письмове опитування з метою визначення рівня знань і вмінь учителів може проводитися за такими питаннями:

1. Види шкільної навчальної літератури та їх призначення.
2. Поняття апробації шкільної навчальної літератури.
3. Нормативно-правова база та основні умови проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
4. Мета апробації навчальних програм.
5. Загальні вимоги до навчальної програми.
6. Структура та зміст навчальних програм.
7. Принципи організації навчального матеріалу в змісті й структурі програми.
8. Етапи та мета апробації підручників.
9. Загальні вимоги до підручника.
10. Вимоги до змісту підручника.
11. Вимоги до структури підручника.
12. Вимоги до навчально-методичного апарату та ергономічних показників підручника.
13. Проведення діагностування учнів у процесі апробації навчальної літератури.
14. Проведення анкетування респондентів апробації підручників.
15. Підготовка попередніх та узагальнених результатів апробації шкільної навчальної літератури.

Крім того, слухачам слід запропонувати оформити узагальнений експертний висновок на підручник з їхнього фахового предмета (табл. 3.3) за схемою, розробленою на підставі запропонованої науковцями системи показників [93, с. 64–65].

Схема експертного висновку на підручник

<i>1. Експертний висновок</i>		
№ пор.	Критерії оцінювання	Оцінка (за 10-бальною шкалою)
1.	Науковість викладу навчального матеріалу	
2.	Формування світогляду	
3.	Виховний потенціал навчального матеріалу	
4.	Розвивальний ефект навчального матеріалу	
5.	Дидактична досконалість навчальної книги	
6.	Методичне забезпечення	
7.	Ергономічні показники	
Усереднений бал		
<i>2. Загальна оцінка якості підручника (поставити позначку +):</i>		
Підручник можна використовувати в школі як основний без доопрацювання		
Підручник можна використовувати в школі як основний після доопрацювання		
Підручник можна використовувати в школі як допоміжний без доопрацювання		
Підручник можна використовувати в школі як допоміжний після доопрацювання		
Підручник не можна використовувати в школі		

Змістово-процесуальний компонент готовності вчителів до апробації навчальної літератури оцінюється за критеріями, розробленими згідно з кваліфікаційними вимогами до вчителя – спеціаліста вищої категорії [157] та відповідно до існуючої в системі освіти України 4-рівневої структури оцінювання навчальних досягнень учнів [83] (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Критерії оцінювання знань і вмінь учителів
з апробації навчальної літератури**

		Критерії	
		Теоретична підготовка	
Рівень	Нормативно-правове забезпечення апробації навчальної літератури	Теоретико-методичні засади проблем якості навчальної літератури	Володіння методами і формами апробації навчальної літератури
	Вчитель:		
низький	- володіє епізодичними відомостями про основи вітчизняного законодавства у сфері контролю якості навчальної літератури; - майже не знайомий з нормативними документами щодо санітарно-гігієнічних вимог до дитячої літератури; - знає лише окремі вимоги нормативних документів з питань апробації шкільної навчальної літератури.	- має недостатнє розуміння основ філософії освіти та її значення у вирішенні найважливіших педагогічних проблем, зокрема апробації навчальної літератури; - має недостатні знання вимог до змісту, структури шкільних програм, підручників, не готовий до їх використання в практичній діяльності з апробації; - має поверхнєве уявлення про умови, науково-методичне забезпечення та вимоги до апробації навчальних програм, підручників і посібників у загальноосвітньому навчальному закладі.	- недостатньо володіє вміннями здійснювати експертизу навчальних програм, підручників і посібників; - не володіє на достатньому рівні вміннями користуватись нормативними документами та науково-методичною літературою при виконанні завдань апробації шкільної навчальної літератури; - не має достатньо сформованих вмінь узагальнювати результати апробації навчальної літератури та оформлювати відповідні документи.

	Критерії		
	Теоретична підготовка		Володіння методами і формами апробації навчальної літератури
Рівень	Нормативно-правове забезпечення апробації навчальної літератури	Теоретико-методичні засади проблем якості навчальної літератури	
	Вчитель:		
середній	- знає основи вітчизняного законодавства у сфері контролю якості навчальної літератури, але ці знання не є системними; - недостатньо ознайомлений з нормативними документами щодо санітарно-гігієнічних вимог до дитячої літератури; - знає основні вимоги нормативних документів з питань апробації шкільної навчальної літератури.	- слабко орієнтується в основах філософії освіти та її значенні у вирішенні найважливіших педагогічних проблем, зокрема апробації навчальної літератури; - знає в цілому вимоги до змісту, структури шкільних програм, підручників, але недостатньо готовий до їх використання у практичній діяльності з апробації; - має певні уявлення про умови, науково-методичне забезпечення та вимоги до апробації навчальних програм, підручників і посібників у загальноосвітньому навчальному закладі.	- володіє в основному вміннями здійснювати експертизу навчальних програм, підручників і посібників; - має необхідні вміння користуватись нормативними документами та науково-методичною літературою при виконанні завдань апробації шкільної навчальної літератури; - володіє окремими вміннями здійснення самоаналізу результатів діяльності.

	Критерії		
	Теоретична підготовка		Володіння методами і формами апробації навчальної літератури
Рівень	Нормативно-правове забезпечення апробації навчальної літератури	Теоретико-методичні засади проблем якості навчальної літератури	
	Вчитель:		
достатній	- має системні знання вітчизняного законодавства у сфері контролю якості навчальної літератури; - добре ознайомлений з нормативними документами щодо санітарно-гігієнічних вимог до дитячої літератури; - досконало знає та глибоко розуміє основні вимоги нормативних документів з питань апробації навчальної літератури.	- розуміє в цілому основи філософії освіти та її значення у вирішенні найважливіших педагогічних проблем, зокрема апробації навчальної літератури; - має цілісне уявлення про науково-методичне забезпечення апробації програм і підручників у загальноосвітньому навчальному закладі; - досконало володіє вимогами до змісту, структури шкільних програм, підручників, готовий успішно використовувати їх у практичній діяльності з апробації; - має глибокі знання про педагогічні процеси та явища, пов'язані з апробацією шкільної навчальної літератури.	- досконало володіє необхідною при апробації методикою проведення експертизи шкільної навчальної літератури; - вміє успішно й результативно використовувати в своїй практиці нормативні документи, користуватись науково-методичною літературою при виконанні завдань апробації навчальної літератури; - володіє основними компонентами методики професійного самоудосконалення та використовує їх у процесі виконання завдань з апробації навчальної літератури.

	Критерії		
	Теоретична підготовка		Володіння методами і формами апробації навчальної літератури
Рівень	Нормативно-правове забезпечення апробації навчальної літератури	Теоретико-методичні засади проблем якості навчальної літератури	
	Вчитель:		
високий	- вільно орієнтується у вітчизняному законодавстві у сфері контролю якості навчальної літератури; - вільно володіє вимогами нормативних документів щодо санітарно-гігієнічних вимог до дитячої літератури; - досконало знає та глибоко розуміє основні вимоги нормативних документів з питань апробації навчальної літератури.	- глибоко розуміє основи філософії освіти та її значення у вирішенні педагогічних проблем, зокрема апробації навчальної літератури; - вільно орієнтується в проблемах науково-методичного та організаційного забезпечення апробації шкільної навчальної літератури; - має системні глибокі знання про педагогічні процеси та явища, пов'язані з апробацією шкільної навчальної літератури; - досконало знає вимоги до змісту, структури шкільних програм, підручників, готовий успішно використовувати їх у практичній діяльності з апробації.	- досконало володіє необхідною при апробації методикою проведення експертизи шкільної навчальної літератури; - досконало володіє вміннями користуватись нормативними документами, застосовувати досягнення науки, ідеї перспективного досвіду в ході апробації навчальної літератури та створювати власні технології; - вміє аналізувати й прогнозувати результати своєї діяльності з апробації шкільної навчальної літератури; - володіє вміннями розробляти методичні матеріали з актуальних тем апробації навчальної літератури на допомогу колегам.

Результати дослідження *змістово-процесуального* компонента готовності вчителів до апробації шкільної навчальної літератури дадуть можливість зрозуміти, чи володіють учителі необхідними знаннями і вміннями з проблем оцінювання програм, підручників і посібників та вміннями здійснювати експертизу їх якості.

Рефлексивний компонент готовності вивчається шляхом аналізу самооцінки стану готовності вчителів до апробації шкільної навчальної літератури. Для цього нами було розроблено анкету для самооцінювання вчителя:

Анкета для самооцінювання вчителя

Фах, категорія, звання _____ Стаж роботи _____

Присимо, користуючись Критеріями оцінювання знань і вмінь учителів з апробації навчальної літератури, оцінити Вашу готовність до апробації шкільної навчальної літератури за шкалою рівнів:

а) низький; б) середній; в) достатній; г) високий.

Необхідно поставити позначку (+ або V) у відповідному квадраті:

№ пор.	Проблеми				
		Рівень готовності			
		Низький	Середній	Достатній	Високий
1.	Теоретична підготовка				
2.	Володіння методами і формами апробації навчальної літератури				

Перед тим, як заповнювати відповідну анкету, слухачам потрібно уважно ознайомитися з критеріями оцінювання знань і вмінь учителів з апробації навчальної літератури (див. табл. 3.4) для того, щоб визначити, чи володіють вони необхідними знаннями з проблем оцінювання програм, підручників і посібників, вміннями здійснювати експертизу їх якості та якомога точніше оцінити свою готовність до цього виду діяльності.

Після аналізу даних, отриманих при вивченні мотиваційного, змістово-процесуального та рефлексивного компонентів готовності вчителів до апробації шкільної навчальної літератури, можна скласти загальне уявлення про стан готовності вчителів до цього виду діяльності.

§ 4. Комплексна програма підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури

При організації навчання доцільно використовувати *Комплексну програму підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури* (далі – Комплексна програма), в якій об'єднані основні компоненти навчального процесу: цільовий, стимулюючо-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний, контрольно-регулюючий, оціночно-результативний.

При розробленні саме комплексної різномірневої програми підготовки ми виходили із розуміння процесу навчання у системі післядипломної освіти як способу реалізації змісту навчання, а форм і методів навчання як комплексу способів, що забезпечують оволодіння необхідними знаннями і формування відповідних умінь [107, с. 126]. Спираючись на результати досліджень В.І. Пуцова [132] про те, що для досягнення максимальних результатів слід використовувати як можливості курсів підвищення кваліфікації, так і різні форми роботи з педагогами у міжкурсовий період, ми прийшли до висновку про необхідність передбачити у нашій програмі навчання вчителів на курсах, науково-практичних семінарах та в процесі методичної роботи на рівні району (міста).

Комплексною програмою визначені нормативний термін навчання – 164 години та форми навчання: денна і семінарська. Реалізація даної програми не потребує додаткових асигнувань бюджетних коштів.

До нормативної частини змісту Комплексної програми належать:

1. Навчально-тематичний план спецкурсу «Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури».
2. Навчально-тематичний план обласного постійно діючого науково-практичного семінару вчителів різних фахів з проблеми «Дидактичні та методичні засади апробації шкільної навчальної літератури».
3. Програма підготовки вчителів різних фахів до апробації шкільної навчальної літератури на рівні районної (міської) методичної служби.
4. Перелік тем індивідуальних завдань для самостійної роботи слухачів.
5. Програма підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури.

Оскільки, як уже зазначалося, розробляючи зміст навчання, ми враховували кваліфікаційний рівень учителів, що запрошувалися до навчання (вчителі вищої категорії) і не передбачали у своїй Комплексній програмі тем на розвиток предметних знань і вмінь учителів, зосередившись на формуванні й розвитку спеціальних знань і вмінь. Зважаючи на це, наша Комплексна програма доступна для вчителів різних фахів.

Навчально-тематичний план **спеціального курсу «Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури»** для курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників (дод. 1) складено згідно з основними вимогами до організації навчальної роботи в системі післядипломної педагогічної освіти.

Метою спецкурсу є: сформулювати у слухачів знання щодо науково-методичних та дидактичних засад апробації навчальної літератури для

загальноосвітніх навчальних закладів; сприяти формуванню й розвитку умінь слухачів здійснювати апробацію шкільної навчальної літератури.

Спецкурс можна викладати на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних фахів, які мають вищу кваліфікаційну категорію. Спецкурс побудований за принципами, за якими розробляється навчальний план курсів підвищення кваліфікації, має свої модулі: соціально-гуманітарний, професійний, діагностико-аналітичний; реалізує 14 аудиторних годин (6 годин лекцій, 8 годин практичних занять, з них 2 години – корекційно-діагностичні заняття) із варіативної складової професійного модуля та 6 годин позааудиторної роботи: 2 години консультацій та 4 години самостійної творчої роботи слухачів (дод. 1).

Соціально-гуманітарний модуль виконує функцію оновлення та удосконалення знань і вмінь з філософських, правових, економічних, політологічних та інших актуальних питань діяльності педагогічного працівника закладу системи загальної середньої освіти, які потрібні для виконання обов'язків, пов'язаних із апробацією навчальної літератури.

На лекції «Філософські основи системи перевірки якості навчальної літератури» розглядаються сучасні філософські засади систематизації основних предметів навчання й виховання та методів їх викладання; національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті як філософська основа освітньої політики держави, основні напрямки філософії освіти у вирішенні проблем якості шкільної навчальної літератури, філософські основи системи роботи Міністерства освіти і науки України та закладів і установ освіти щодо перевірки якості навчальної літератури.

На практичному занятті «Нормативно-правове забезпечення апробації шкільної навчальної літератури» вивчаються законодавчі акти України, накази Міністерства освіти і науки України та управління освіти і науки обласної державної адміністрації про апробацію навчальної літератури та про її підсумки.

Професійний модуль поглиблює й систематизує знання слухачів з питань апробації навчальної літератури, спрямовує знання педагогічних працівників на застосування професійних умінь, моделювання та проектування способів дій щодо належного проведення роботи з перевірки якості програм і підручників.

Завданнями модуля є: визначення змісту, предмета, об'єкта апробації, озброєння вчителів новітньою науковою методологією, оволодіння ними передовими педагогічними технологіями. При цьому використовуються методичні матеріали, напрацьовані вчителями Кіровоградщини, залучаються творчі доробки обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, інших установ та організацій.

Лекція «Історія та сучасний стан підручникотворення» сприяє формуванню знань про вимоги до шкільного підручника та проблеми забезпечення його якості, контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20-80-х роках ХХ століття, науково-методичні засади проведення експертизи та апробації шкільних підручників, вимоги до сучасного підручника, становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.

На лекції і практичному занятті з теми «Моніторинг якості шкільної навчальної літератури» засвоюються критерії якості навчальної літератури,

складові якості навчальної літератури, зовнішні (відповідність освіти запитам учнів, їхніх батьків, державним стандартам) та внутрішні компоненти якості навчальної літератури, використання та забезпечення якості оцінювання: модерація, верифікація, узгоджування, сучасні методи і форми проведення моніторингу якості підручників, етапи проведення моніторингового дослідження.

Діагностико-аналітичний модуль реалізує проведення експертного оцінювання рівня готовності слухачів до виконання окремих видів навчальної діяльності, аналіз виконаних навчальних завдань і результатів участі слухачів у групових та індивідуальних формах і методах навчальної роботи.

Програма модуля містить три розділи: вхідне комплексне діагностування, круглий стіл з проблем апробації шкільної навчальної літератури, вихідне комплексне діагностування. Послідовна їх реалізація дає змогу встановити ефективність викладання спецкурсу.

Вхідне комплексне діагностування проводиться на першому занятті спецкурсу й передбачає встановлення рівня соціально-гуманітарної та професійної підготовки, усвідомлення характеру власних прогалин, які дають можливість обрати правильний шлях подолання недоліків.

Круглий стіл – захід з обміну теоретичними знаннями та практичним досвідом – передбачає організацію обговорення педагогічних інновацій, елементів нових педагогічних та інформаційних технологій навчання, що сприяють зростанню професійної майстерності педагогічних працівників щодо апробації шкільної навчальної літератури.

Вихідне комплексне діагностування – це визначення рівня задоволення слухачів результатами викладання спецкурсу, його актуальності. Цей розділ є завершальною ланкою засвоєння програми спецкурсу й має подвійний характер. З одного боку, слухачі мають з'ясувати, чи відбулися зміни в їхньому рівні знань і вмінь, а з другого боку – оцінити рівень викладання спецкурсу.

Мета обласного постійно діючого науково-практичного семінару вчителів опорних загальноосвітніх навчальних закладів «Дидактичні та методичні засади апробації шкільної навчальної літератури» (дод. 2) полягає в детальному ознайомленні слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації шкільної навчальної літератури та визначенні основних напрямків реалізації вимог нормативних документів, дидактичних, методичних та організаційних умов проведення апробації. До роботи на обласному семінарі запрошуються вчителі, які прослухали спецкурс «Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури».

Для досягнення мети обласного постійно діючого семінару визначені такі завдання:

1. Забезпечити вивчення слухачами нормативних документів щодо проведення апробації нової навчальної літератури.
2. Визначити та проаналізувати сучасні вимоги до нових програм, підручників та посібників.
3. Визначити психолого-педагогічні, дидактичні та методичні умови апробації нових програм, підручників та посібників.
4. Сприяти формуванню у слухачів умінь здійснювати аналіз та оцінювання навчальної літератури.

Тривалість навчання на обласному постійно діючому семінарі однієї групи слухачів – 72 год., орієнтовно протягом 2 років (дод. 2).

Програма підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури на рівні районної (міської) методичної служби (дод. 3) складається із пояснювальної записки та нормативної частини змісту підготовки.

У пояснювальній записці зазначаються основні напрямки науково-методичної роботи у системі підвищення кваліфікації, зокрема й підготовки до нових видів діяльності, наголошується на тому, що всі форми освітньої і самоосвітньої діяльності повинні бути різноманітними, а також зазначається, що усі організаційні й методичні заходи з учителями району (міста), які готуються до апробації шкільної навчальної літератури (прослухали спецкурс на курсах підвищення кваліфікації та є слухачами відповідного обласного постійно діючого семінару), проводяться на базі опорного загальноосвітнього навчального закладу з апробації шкільної навчальної літератури (такі заходи на рівні районної (міської) методичної служби проводяться між заняттями обласного постійно діючого семінару).

До нормативної частини змісту підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури на рівні районної (міської) методичної служби належать розроблені нами та затверджені в установленому порядку:

1. Положення про опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури.

2. Навчально-тематичний план районного (міського) постійно діючого семінару-практикуму вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з проблем апробації навчальної літератури на базі опорного закладу.

Положення про опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури розроблене нами відповідно до чинних нормативних документів Міністерства освіти і науки України з метою організаційно-методичного забезпечення підготовки вчителя до апробації навчальної літератури на рівні району (міста). Опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури (далі – опорний заклад) є базою для проведення підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури. Опорний заклад має відповідну навчально-матеріальну базу, кваліфікований педагогічний колектив, який, працюючи творчо, в комплексі розв'язує завдання сучасної освіти, добивається високої результативності навчально-виховного процесу. Опорні заклади визначаються відділами (управліннями) освіти районів (міст) за поданням відповідного методичного кабінету (центру). Опорний заклад з апробації навчальної літератури може бути закладом I-III ступенів або навчально-виховним комплексом, до якого входять заклади усіх трьох ступенів.

Опорний заклад організовує роботу з педагогічними кадрами району (міста) за напрямками:

- організація найбільш раціонального, якісного вирішення завдань апробації навчальної літератури;
- використання досягнень педагогічної науки, результатів інноваційної діяльності та перспективного педагогічного досвіду в організації роботи з апробації навчальної літератури;
- пошук оптимальних шляхів, методів і форм проведення апробації

навчальної літератури;

- створення банку інновацій щодо організації й проведення апробації навчальної літератури;

- створення банку перспективного педагогічного досвіду з організації й проведення апробації навчальної літератури;

- підготовка вчителів району (міста) до апробації навчальної літератури.

Основними формами роботи опорного закладу з педагогічними кадрами району (міста) є: науково-практичні семінари, семінари-практикуми; науково-практичні конференції; педагогічні читання; стажування. В опорному закладі створюється методичний кабінет, в якому зосереджуються нормативно-правова документація, необхідна психолого-педагогічна, наукова, методична, дидактична та довідкова література, результати інноваційної освітньої діяльності та матеріали перспективного педагогічного досвіду. Завдання, які вирішує опорний заклад, відображаються у відповідних розділах перспективного та річного планів роботи закладу за погодженням із районним (міським) методичним кабінетом (центром). Районний (міський) методичний кабінет (центр) забезпечує координацію роботи опорних закладів з іншими закладами освіти району (міста): взаємодія з методичними об'єднаннями; розробка плану проведення на базі закладу районних методичних заходів; складання графіка проведення індивідуальних і групових консультацій тощо.

Опорний заклад відносно інших закладів освіти району (міста) адміністративними правами не користується. Пропозиції опорного закладу щодо запровадження раціональних форм і методів роботи в практику інших закладів подаються його адміністрацією відділу (управлінню) освіти через відповідний методичний кабінет (центр).

Навчально-тематичний план **районного (міського) постійно діючого семінару-практикуму вчителів на базі опорного загальноосвітнього навчального закладу закладу «Сучасні методи і форми апробації нової навчальної літератури»** формулює мету семінару – визначити основні напрямки реалізації вимог нормативних документів щодо апробації, психолого-педагогічні, дидактичні та методичні умови апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі – та ставить такі завдання:

1. Ознайомити слухачів зі змінами в нормативних документах щодо проведення апробації нових програм, підручників та посібників.

2. Проаналізувати стан та проблеми проведення апробації нових програм та підручників.

3. Ознайомити слухачів з концептуальними підходами та змістом роботи з апробації нових програм, підручників та посібників.

4. Ознайомити слухачів з основними напрямками науково-методичного супроводу апробації нових програм та підручників.

5. Визначити психолого-педагогічні та дидактичні умови апробації нової навчальної літератури.

Тривалість навчання на семінарі однієї групи слухачів – 72 год., орієнтовно протягом 2 років (дод. 3).

Одним із компонентів Комплексної програми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури є **самостійна робота слухачів**.

Пропонується така тематика *індивідуальних завдань* для самостійної роботи слухачів:

1. Умови апробації навчальних програм, підручників і посібників у загальноосвітньому навчальному закладі.
2. Основні вимоги до проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
3. Науково-методичне забезпечення проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
4. Сучасні методики підготовки та проведення уроків з використанням підручників (посібників).
5. Форми і методи організації самостійної роботи учнів з використанням підручника.
6. Методологія проблеми апробації шкільної навчальної літератури у системі освіти.
7. Апробація навчальної літератури в системі інноваційної діяльності в закладі освіти.
8. Психологічні особливості організації роботи з підручником на уроці.
9. Вимоги до сучасного підручника.
10. Критерії та складові якості навчальної літератури.

Тематика *рефератів* для самостійної роботи слухачів:

1. Філософські основи системи перевірки якості навчальної літератури.
2. Нормативно-правове забезпечення апробації шкільної навчальної літератури.
3. Історія та сучасний стан підручникотворення в світі та в Україні.
4. Законодавство України з питань книговидавництва та інтелектуальної власності.
5. Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, Г.Г.Вашенко про вимоги до шкільного підручника та проблеми забезпечення його якості.
6. Контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20–80-х роках ХХ століття.
7. Становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.
8. Моніторинг якості шкільної навчальної літератури.
9. Функціональний підхід до перевірки якості навчальної літератури.
10. Науково-методичне забезпечення проведення апробації шкільної навчальної літератури.

Останнім етапом реалізації Комплексної програми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури є діагностика їхніх знань і вмінь. З метою організаційно-методичного забезпечення реалізації завдань цього етапу роботи розроблено **Програму підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури** (дод. 6).

Підсумковий контроль досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури, проводиться на останньому занятті обласного постійно діючого науково-практичного семінару. До такого контролю допускаються вчителі, які пройшли всі форми підготовки на обласному та районному (міському) рівнях: прослухали спецкурс на курсах підвищення

кваліфікації; брали участь у всіх засіданнях постійно діючого обласного семінару та постійно діючого районного (міського) семінару. Підсумковий контроль здійснюється у формі відповідей на питання (усно або письмово). Можливим є проведення тестування.

У програмі подаються питання для підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури:

1. Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, Г.Г. Ващенко про вимоги до шкільної навчальної літератури та проблеми забезпечення її якості.

2. Контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20-80-х роках ХХ століття.

3. Становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.

4. Законодавство України з питань книговидавництва та інтелектуальної власності.

5. Поняття апробації шкільної навчальної літератури.

6. Нормативно-правова база апробації шкільної навчальної літератури.

7. Основні умови проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.

8. Мета апробації навчальних програм.

9. Загальні вимоги до навчальної програми.

10. Структура та зміст навчальних програм.

11. Принципи організації навчального матеріалу в змісті й структурі програми.

12. Етапи та мета апробації підручників.

13. Загальні вимоги до підручника.

14. Вимоги до змісту підручника.

15. Вимоги до структури підручника.

16. Вимоги до навчально-методичного апарату підручника.

17. Проведення тестування учнів у процесі апробації навчальної літератури.

18. Проведення анкетування респондентів апробації підручників.

19. Науково-методичне забезпечення проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.

20. Сучасні методи і форми підготовки і проведення уроків з використанням підручників (посібників).

Структура навчання. Навчальний процес на обласному рівні може здійснюватися на базі обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (рис. 2.5) за такими напрямками:

- викладання спецкурсу «Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури» на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних фахів;

- проведення занять обласного постійно діючого науково-практичного семінару вчителів-керівників методичних об'єднань опорних загальноосвітніх навчальних закладів;

- самостійна робота слухачів.

До навчання на постійно діючому семінарі запрошуються вчителі – спеціалісти вищої категорії опорних загальноосвітніх навчальних закладів з

апробації навчальної літератури, які на курсах підвищення кваліфікації прослухали спецкурс «Науково-методичні та дидактичні засади апробації шкільної навчальної літератури».

До викладання на спецкурсі й обласному семінарі залучаються викладачі кафедр та методисти обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Навчання на рівні районної (міської) методичної служби має здійснюватися на базі опорного загальноосвітнього навчального закладу з апробації шкільної навчальної літератури (рис. 2.5).

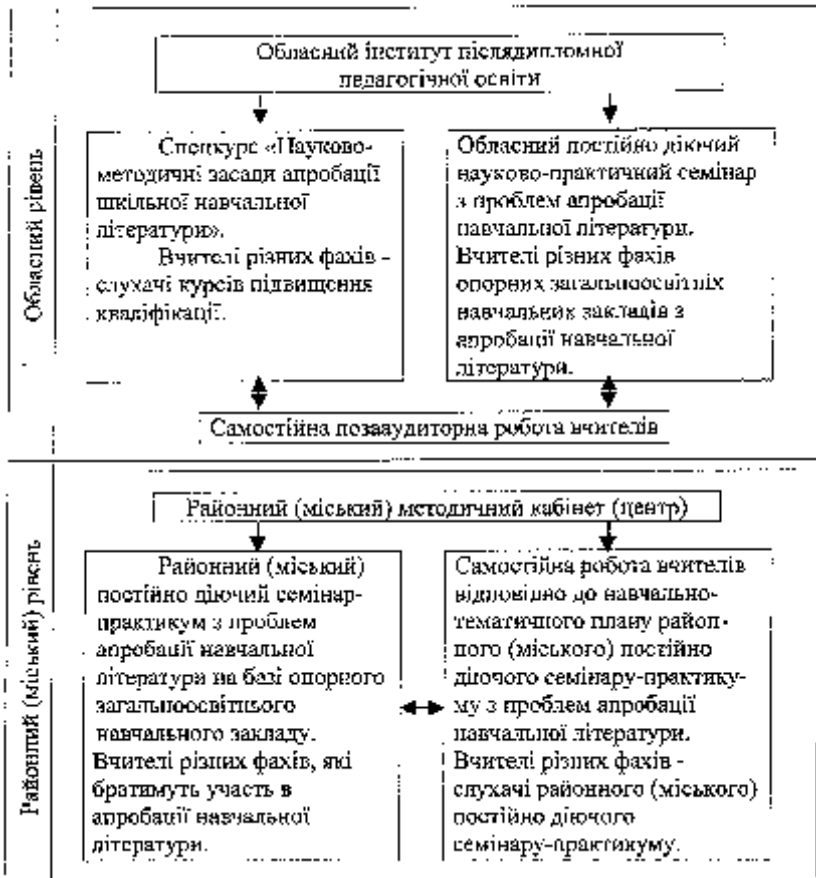

Рис. 2.5. Структура підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури.

При підготовці до лекцій і практичних занять потрібно звертати увагу викладачів на необхідність оптимального поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; раціональне використання

сучасних методів і засобів навчання; структурування процесу викладання з урахуванням концентричної побудови навчального матеріалу; надавати їм організаційну та технічну допомогу, зокрема роздатковий матеріал та наочність на паперових і електронних носіях.

Під час підготовки слухачів можна користуватися Методичними рекомендаціями з питань організації самостійної роботи вчителів у процесі підготовки до апробації шкільної навчальної літератури на обласному та районному (міському) рівнях (дод. 5).

Самостійна робота – виконання вчителем завдань без будь-якої допомоги, але під керівництвом викладача (методиста). Вчитель її виконує, виявляючи максимум активності, творчості, самостійних суджень та ініціативи. Ознаки самостійної роботи: відсутність прямої сторонньої допомоги; опора на власні знання, вміння, переконання, життєвий досвід, світогляд; використання їх при розгляді проблеми та її розв'язанні, висловлення особистого ставлення, наведення власної аргументації, прояв ініціативи.

Відповідно організована та керована навчальна діяльність може бути одним із головних засобів оволодіння вчителем новими навчальними завданнями, вона може містити позааудиторну роботу, яку задають у різних формах, але взагалі це окрема зайнятість того, хто навчається, за обраною ним із запропонованих програм або самостійно розробленою програмою. Самостійна робота вчителя у післядипломній освіті повинна розглядатися як специфічна форма (вид) навчальної діяльності. Це найвища форма його навчальної діяльності.

Для самого вчителя самостійна робота має бути усвідомлена як вільна за вибором та мотивована діяльність. Вона передбачає виконання цілого комплексу дій: усвідомлення мети своєї діяльності; сприймання навчального завдання; підкорення виконанню завдання інших інтересів та форм своєї зайнятості; самоорганізація у розподілі навчальних дій у часі, самоконтроль за їх виконанням.

Необхідною умовою творчої взаємодії викладача (методиста) і слухача у системі самостійної роботи виступає сформованість у слухача вміння організовувати свою діяльність.

Рівні розвитку самоорганізованості вчителя, які слід урахувати при організації самостійної роботи:

- перший рівень – операційний (спроможність виконувати певну кількість операцій; при цьому самоорганізація ще не сформована й немає особистої відповідальності за результат);
- другий рівень – функціональний (передбачає самоорганізацію окремих видів самостійної роботи; ця самоорганізація здійснюється при наявності безпосередніх зовнішніх стимулів і мотивів: очікувань та вимог викладача (методиста);
- третій рівень – особистісний (виражається у спроможності до самоорганізації діяльності на основі ухвалення та реалізації власних рішень, а

також сформованій відповідальності та моральної готовності до виконання самостійної роботи.

Шляхи співпраці викладача (методиста) і вчителя-слухача: використання стимулюючих, регулюючих та спрямовуючих прийомів втручання викладача (методиста) у самостійну роботу вчителів; організація форм кооперації вчителів у системі самостійної роботи, які не лише контролюють одне одного, але й підвищують мотивацію діяльності; впровадження у систему самостійної роботи елементів змагань та взаємодопомоги; створення системи спілкування, яку зорієнтовано на дорослу людину з високим рівнем свідомості та самооцінки.

Умови успішного здійснення співпраці викладача (методиста) і вчителя-слухача: правильне планування змісту самостійної роботи; вибір засобів для реалізації цього змісту; швидке й правильне орієнтування того, хто навчає у мінливій обстановці під час виконання самостійної роботи; використання механізму зворотнього зв'язку.

Якщо якусь із ланок поданої вище системи умов буде порушено, то вся співпраця може стати неефективною.

Самостійна робота дозволить слухачам забезпечити вирішення комплексу завдань (розвиток та закріплення знань теоретичного характеру; розвиток уміння аргументовано й точно викладати своє розуміння питань теми; формування вмінь та навичок самостійної роботи, творчого підходу до виконання поставлених завдань; самоконтроль рівня засвоєних знань).

Організація консультативної допомоги та системи контролю спрямовують учителів на більш раціональний шлях у самостійному оволодінні професійними знаннями та навичками. Однією з найважливіших форм контролю за правильною організацією самостійної роботи було виконання конкретних практичних завдань. Можна виокремити кілька основних етапів у методиці підготовки завдання. На першому етапі проводиться загальна консультація для всієї групи, на якій викладач (методист) коротко ознайомлює слухачів з вимогами до індивідуальної роботи, розглядаються приклади планів робіт, слухачі отримують завдання на певний період – обрати тему, скласти список літератури та розробити план роботи. На другому етапі консультації носять індивідуальний характер. Викладач (методист) знайомиться з напрацюваннями слухача, вносить необхідні корективи до них та надає методичну допомогу стосовно проведення дослідження. На третьому етапі викладач (методист) здійснює оцінювання індивідуальної роботи слухача, враховуючи: вміння працювати з науковою літературою, аналізувати, систематизувати, виділяти головне, узагальнювати; науково-теоретичне обґрунтування проблеми; повноту й глибину розкриття теми; рівень самостійності у висвітленні найважливіших питань теми; мовленнєву культуру автора.

Літературу для самостійної роботи вчителі мають отримувати в районному (міському) методичному кабінеті (центрі), обласному інституті післядипломної педагогічної освіти та за допомогою мережі «Інтернет».

Для науково-методичного й дидактичного забезпечення проведення лекцій і практичних занять у рамках програми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури на рівні районної (міської) методичної служби варто використовувати дидактичні матеріали (дод. 4).

Під час навчального процесу велику увагу слід приділяти зворотньому зв'язку зі слухачами: після аналізу вхідного та вихідного діагностування при викладанні спецкурсів та в процесі проведення обласного, районних і міських семінарів потрібно здійснювати необхідне коригування роботи. Це стосувалося використання певних форм і методів викладання на лекціях, практичних заняттях, організації самостійної роботи слухачів та планування роботи опорних навчальних закладів. За потребою слід також вносити корективи до змісту навчального матеріалу.

На останньому, аналітичному, етапі підготовки вивчається результативність навчання вчителів за Комплексною програмою. Цю роботу можна здійснювати шляхом порівняння готовності вчителів до апробації шкільної навчальної літератури до і після навчання за Комплексною програмою.

Для кількісної характеристики інтенсивності зростання рівня готовності вчителів варто користуватися теоріями просування рівнів професійної підготовленості – професійної компетентності (за Ф.М. Вівдичем) та прирощення знань і вмінь (за В.І. Масловим і В.І. Пуцовим) [107, с. 155]. Просування рівнів професійної підготовленості визначається як співвідношення числа переміщень слухачів на більш високий рівень до загальної кількості слухачів із застосуванням методів математичної обробки даних [19].

Отримані під час вихідного діагностування дані порівнюються з результатами вхідного діагностування слухачів.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
спеціального курсу
«Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури»
(для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників)

Пояснювальна записка

Навчально-тематичний план спецкурсу складено згідно з концептуальними засадами підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури у системі післядипломної педагогічної освіти.

Якість освіти нерозривно пов'язана з якістю навчальної літератури. Вимірювання й оцінювання якості навчальної літератури як порівняльної категорії має спиратися на розробку та застосування єдиної методології, об'єктивних і відповідних надійних засобів оцінювання.

Метою спецкурсу є:

- сформувати у слухачів знання щодо науково-методичних та дидактичних засад апробації навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів;
- сприяти формуванню й розвитку умінь слухачів здійснювати апробацію шкільної навчальної літератури.

Спецкурс можна викладати на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних фахів, які мають вищу кваліфікаційну категорію або претендують на її присвоєння.

Спецкурс побудовано за принципами, за якими розробляється навчальний план курсів підвищення кваліфікації. Він має свої модулі: соціально-гуманітарний, професійний, діагностико-аналітичний. Спецкурс реалізує 14 аудиторних годин (6 годин лекцій, 8 годин практичних занять, з них 2 години – корекційно-діагностичні заняття) із варіативної складової професійного модуля та 6 годин позааудиторної роботи: 2 години консультацій та 4 години самостійної творчої роботи слухача (табл. 1.01).

Навчально-тематичний план спецкурсу

Соціально-гуманітарний	Назва модуля	Години						
		Лекції	Практичні	Семінари	Всього аудит. годин	Консультації	Самостійна робота	Всього аудит. і сам. год.
Соціально-гуманітарний	1.1. Філософські основи системи перевірки якості навчальної літератури	2			2			2
	1.2. Нормативно-правове забезпечення апробації шкільної навчальної літератури		2		2			2
	Разом:	2	2		4			4
Професійний	2.1. Історія та сучасний стан підручникотворення в світі та в Україні	2			2		2	4
	2.2. Моніторинг якості шкільної навчальної літератури	2	2		4	2	2	8
	Разом:	4	2		6	2	4	12
Діагностико-аналітичний	3.1. Вхідне комплексне діагностування		1		1			1
	3.2. Круглий стіл з проблем апробації шкільної навчальної літератури		2		2			2
	3.3. Вихідне комплексне діагностування		1		1			1
	Разом:		4		4			4
	Разом по модулях:	6	8		14		6	20

Анотовані програми

дисциплін навчального плану спеціального курсу
«Науково-методичні засади апробації шкільної навчальної літератури»

Модуль 1. Соціально-гуманітарний

Соціально-гуманітарний модуль виконує функцію оновлення та удосконалення знань і вмінь з філософських, правових, економічних, політологічних та інших актуальних питань діяльності керівника та педагогічного працівника закладу системи загальної середньої освіти, які потрібні для виконання обов'язків, пов'язаних із апробацією навчальної

літератури.

Мета соціально-гуманітарної підготовки: формування національної самосвідомості, політичної культури, демократичної громадянської позиції, правової культури, громадянської ініціативи, формування мотивації соціальної поведінки.

1.1 Філософські основи системи перевірки якості навчальної літератури.

Сучасні філософські засади систематизації основних предметів навчання й виховання та методів їх викладання. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті як філософська основа освітньої політики держави. Основні напрямки філософії освіти у вирішенні проблем якості шкільної навчальної літератури. Філософські основи системи роботи Міністерства освіти і науки України та закладів і установ освіти щодо перевірки якості навчальної літератури.

1.2. Нормативно-правове забезпечення апробації шкільної навчальної літератури

Законодавство України з питань книговидавництва та інтелектуальної власності. Положення про апробацію навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, накази Міністерства освіти і науки України про апробацію навчальної літератури, накази управління освіти і науки обласної державної адміністрації про апробацію навчальної літератури та про підсумки апробації навчальної літератури.

Модуль 2. Професійний

Професійний модуль поглиблює й систематизує знання слухачів з питань апробації навчальної літератури, спрямовує знання педагогічних працівників на застосування професійних умінь, моделювання та проектування способів дій щодо належного проведення роботи з перевірки якості програм і підручників.

Завданнями модулю є: визначення змісту, предмету, об'єкту апробації, озброєння вчителів новітньою науковою методологією, оволодіння ними передовими педагогічними технологіями. При цьому використовуються методичні матеріали, напрацьовані вчителями Кіровоградщини, залучаються творчі доробки обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, інших установ та організацій.

2.1. Історія та сучасний стан підручникотворення. Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, Г.Г.Ващенко про вимоги до шкільного підручника та проблеми забезпечення його якості. Контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20-80-х рр. XX століття. Науково-методичні засади проведення експертизи та апробації шкільних підручників. Вимоги до сучасного підручника. Становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.

2.2. Моніторинг якості шкільної навчальної літератури. Критерії якості навчальної літератури. Складові якості навчальної літератури. Зовнішні (відповідність освіти запитам учнів, їхніх батьків, державним стандартам) та внутрішні компоненти якості навчальної літератури. Використання та

забезпечення якості оцінювання: модерація, верифікація, узгоджування.

Сучасні методи і форми проведення моніторингу якості підручників. Етапи проведення моніторингового дослідження. Перший етап – цілепокладання та планування дослідження: визначення мети та завдань, визначення об'єкта дослідження, розрахунок та формування вибірки, побудова графіку дослідження: визначення термінів і процедур, підбір та підготовка координаторів дослідження; визначення критеріїв та показників оцінювання, вибір методів дослідження. Другий етап – розробка інструментарію: розробка тестів та їх апробація, одержання стандартизованого тесту, розробка анкет та їх апробація, підготовка інструктивно-методичних матеріалів для координаторів дослідження всіх рівнів і учасників дослідження, вибір статистичних і математичних методів обробки та обрахунку одержаних результатів дослідження. Третій етап – проведення дослідження: пілотне дослідження (підготовка, проведення інструктажу), основне дослідження. Четвертий етап – збір та обробка результатів. П'ятий етап – аналіз та інтерпретація результатів дослідження: узагальнення статистичної інформації, виявлення факторів впливу, підготовка рекомендацій щодо корекційної роботи, усунення негативних факторів, формування освітньої політики тощо.

Модуль 3. Даїгностико-аналітичний

Діагностико-аналітичний модуль реалізує проведення експертного оцінювання рівня готовності слухачів до виконання окремих видів навчальної діяльності, аналіз виконаних навчальних завдань і результатів участі слухачів у групових та індивідуальних формах і методах навчальної роботи.

Програма модуля містить 3 розділи:

- 3.1. Вхідне комплексне діагностування.
- 3.2. Круглий стіл з проблем апробації шкільної навчальної літератури.
- 3.3. Вихідне комплексне діагностування.

Послідовна їх реалізація дає змогу встановити ефективність викладання спецкурсу.

3.1. Вхідне комплексне діагностування. Вхідне комплексне діагностування проводиться на першому занятті спецкурсу й передбачає встановлення рівня соціально-гуманітарної та професійної підготовки, усвідомлення характеру власних прогалин, які дають можливість обрати правильний шлях подолання недоліків.

Анкета

для проведення вхідного діагностування слухачів

1. Прізвище, ім'я та по-батькові.
2. Навчальний заклад.
3. Який предмет викладаєте?
4. Педагогічний стаж.
5. Кваліфікаційна категорія, педагогічне звання.
6. Вкажіть основні джерела отримання інформації щодо апробації навчальної літератури.
7. Над якою методичною проблемою ви працюєте?

8. Консультації яких фахівців ви бажаєте отримати індивідуально?
9. Які питання науково-теоретичного, методичного змісту ви рекомендуєте розглянути на круглому столі?
10. Які матеріали можете представити на круглий стіл?

3.2. Круглий стіл з проблем апробації шкільної навчальної літератури. Круглий стіл - захід з обміну теоретичними знаннями та практичним досвідом - передбачає організацію обговорення педагогічних інновацій, елементів нових педагогічних та інформаційних технологій навчання, що сприяють зростанню професійної майстерності педагогічних працівників щодо апробації шкільної навчальної літератури.

3.3. Вихідне комплексне діагностування. Вихідне комплексне діагностування передбачає встановлення рівня знань слухачів за результатами викладання спецкурсу. Цей розділ є завершальною ланкою засвоєння програми спецкурсу й має подвійний характер. З одного боку, слухачі мають продемонструвати необхідний обсяг знань, здобутих під час навчання; з другого боку - вміння вирішувати практичні завдання.

Анкета

для вчителя, який прослухав спецкурс

Фах, категорія, звання

Стаж роботи

Для підвищення якості організаційно-методичної роботи просимо оцінити ефективність викладання спецкурсу за шкалою рівнів: а) низький; б) середній; в) достатній; г) високий.

I. Визначення проблеми спецкурсу, її відповідність запитам сучасної практичної освіти – а); б); в); г).

II. Інформаційна насиченість змісту роботи.

1. Єдність психолого-педагогічної, методичної та професійної підготовки – а); б); в); г).

2. Забезпечення необхідного інформаційного мінімуму із новітніх досягнень педагогічної науки – а); б); в); г).

3. Міра врахування на заняттях професійно-індивідуальних особливостей слухачів (інтересів, запитів тощо) – а); б); в); г).

4. Ваші зауваження до змісту навчального матеріалу:

- відсутність певної теми (якої);
- недостатня кількість часу для опрацювання теми (якої);
- інші зауваження.

III. Рівень педагогічної майстерності викладацької групи:

1. Рівень викладання – а); б); в); г).

2. Врахування дійсного стану справ в закладах – а); б); в); г).

3. Наявність інноваційних підходів – а); б); в); г).

4. Вкажіть заняття з навчальних дисциплін, які забезпечували:

- високий рівень проведення занять

- низький рівень проведення занять;
- інші висновки та побажання.

IV. Рівень організації навчального процесу.

1. Спрямування змісту спецкурсу на розкриття проблеми та конкретизацію й поглиблення знань слухачів – а); б); в); г).
 2. Індивідуальна або групова консультативна допомога з проблем, які цікавили вас особисто – а); б); в); г).
 3. Урізноманітнення форм навчальної діяльності: поєднання традиційних та активних – а); б); в); г).
 4. Забезпечення активної участі слухачів у вивченні змісту спецкурсу (творче спілкування, обмін досвідом, врахування особистісних можливостей) – а); б); в); г).
 5. Ефективність управління роботою (планування, інструктаж, отримання та врахування зворотньої інформації) – а); б); в); г).
 6. Рівень навчально-методичного супроводу викладання спецкурсу (робота бібліотеки, комп'ютерного кабінету тощо) – а); б); в); г).
 7. Ваші пропозиції щодо удосконалення організації і методики викладання спецкурсу:
 - недостатня кількість активних форм і методів роботи (яких):
 - окремі форми заслуговують на більшу кількість годин (які):
 - інші побажання.
- #### V. Самоаналіз роботи при вивченні спецкурсу:
1. Чи були цікавими для колег-слухачів результати вашого досвіду при опрацюванні програми спецкурсу – а); б); в); г).
 2. Чи зробили ви необхідні висновки для своєї практичної діяльності із одержаних теоретичних знань – а); б); в); г).
 3. Чи змогли ви сформулювати для себе практичні рекомендації щодо розв'язання проблем, які заслуговують на обговорення вашого педколективу чи методоб'єднання – а); б); в); г).

Додаток 2

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

обласного постійно діючого науково-практичного семінару вчителів опорних загальноосвітніх навчальних закладів

Проблема: «Дидактичні та методичні засади апробації шкільної навчальної літератури».

Мета: ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації шкільної навчальної літератури та обговорити основні напрямки реалізації вимог нормативних документів щодо апробації, дидактичні та методичні умови її проведення.

Завдання:

1. Ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації нової навчальної літератури.
2. Визначити та проаналізувати сучасні вимоги до нових програм, підручників.
3. Визначити психолого-педагогічні, дидактичні та методичні умови апробації нових програм, підручників.
4. Сприяти формуванню у слухачів умінь здійснювати аналіз та оцінювання навчальних програм та підручників.

Тривалість навчання однієї групи на семінарі – 72 год., орієнтовно – протягом 2 років (табл. 2.01).

Таблиця 2.01

Навчально-тематичний план семінару

№ пор.	Тема	Кількість годин					
		Лекції	Практ.	Всього ауд.	Консульт.	Сам. роб.	Всього ауд. і позаауд. год.
1.	Нормативно-правова база проведення апробації нової навчальної літератури	2		2			2
2.	Проблеми поліпшення якості сучасних підручників	2	2	4		2	6
3.	Вимоги до сучасних програм та підручників	4	4	8			8
4.	Аналіз та оцінювання навчальної програми		4	4	2		6
5.	Аналіз та оцінювання підручника		6	6	2		8
6.	Дидактичні умови апробації шкільної навчальної літератури	4	8	12	4	8	24
7.	Методичний супровід апробації шкільної навчальної літератури	4	4	8	2	4	14
8.	Організація та здійснення моніторингу якості підручників	2	2	4			4
Всього:		18	30	48	10	14	72

**Програма
підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури
в системі післядипломної педагогічної освіти на рівні
районної (міської) методичної служби**

Пояснювальна записка

Розбудова національної системи освіти є одним з основних чинників, що зумовлюють функціонування післядипломної освіти та розвиток її в системі безперервної освіти, яка відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки, досягнення цілісності й наступності у навчанні, перетворення набуття освіти на процес, що триває упродовж всього життя людини. Особливе місце в системі післядипломної освіти вчителів посідає науково-методична робота: знайомство з новими ідеями, що лежать в основі сучасних концепцій, оволодіння новими технологіями.

Диференційований підхід до вчителів у роботі районної (міської) методичної служби виявляється у врахуванні стану, досвіду, умов їхньої діяльності, потреб та запитів. Такий підхід забезпечує розвиток творчого потенціалу вчителя, підвищує його компетенцію, інтелектуальний та загальноосвітній рівень. Основними напрямками науково-методичної роботи у системі підвищення кваліфікації, зокрема й підготовки до нових видів діяльності, є: освоєння та практична реалізація нормативно-правового забезпечення освіти (доктрини, законів, концепцій, інструкцій, методичних листів), вивчення нормативно-правової, наукової літератури з питань організації роботи; оволодіння та практичне застосування нових технологій навчання, методів і прийомів активізації навчальної діяльності школярів; ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом; узагальнення власного педагогічного досвіду та поширення його серед колег шляхом ознайомлення з результатами своєї роботи на шкільних педагогічних радах, засіданнях методичних об'єднань; участь у професійних конкурсах; впровадження індивідуально-творчих планів підвищення професійної компетентності; участь у роботі науково-практичних конференцій, семінарів, творчих груп тощо; оволодіння інтерактивними технологіями навчання, виховання та управління; оволодіння комп'ютерними технологіями; узагальнення набутих на попередніх етапах фахових знань, умінь та навичок, перетворення їх у систему фахової компетентності.

Ефективними формами роботи є проблемні та постійно діючі семінари, творчі групи, педагогічні читання, науково-практичні конференції. Зазначені вище заходи поєднують у собі як теоретичний, так і практичний блоки.

Для розв'язання завдань науково-методичної роботи вчителі залучаються до самоосвітньої діяльності, яка може здійснюватись шляхом індивідуальних, групових та колективних форм роботи над проблемою.

Важливий елемент структури методичної роботи – групові та індивідуальні консультації, метою яких є здійснення допомоги у самостійному

вивченні проблеми. Важливим напрямком у формуванні безперервної освіти вчителів є впровадження дистанційних форм навчання та інформатизація післядипломної освіти.

Форми освітньої і самоосвітньої діяльності повинні бути різноманітними. Результативність діяльності вчителя з підвищення рівня своєї професійної компетентності стимулюється всіма органами освіти.

Усі організаційні й методичні заходи з учителями району (міста), які готуються до апробації шкільної навчальної літератури (прослухали спецкурс на курсах підвищення кваліфікації та є слухачами відповідного обласного постійно діючого семінару), проводяться на базі опорного загальноосвітнього навчального закладу з апробації шкільної навчальної літератури. Такі заходи на рівні районної (міської) методичної служби проводяться між заняттями обласного постійно діючого семінару.

*Нормативна частина
змісту підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури
на рівні районної (міської) методичної служби*

До нормативної частини змісту підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури на рівні районної (міської) методичної служби належать розроблені нами та затверджені в установленому порядку:

1. Положення про опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури.
2. Навчально-тематичний план районного (міського) постійно діючого семінару-практикуму вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з проблем апробації навчальної літератури на базі опорного закладу.

**ПОЛОЖЕННЯ
про опорний загальноосвітній навчальний заклад
з апробації навчальної літератури**

1. Загальні засади

1.1. Положення про опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури розроблене відповідно до Положення про опорну школу, затвердженого наказом Міністерства освіти УРСР від 15.12.1986 р. № 362; Положення про районний (міський) методичний кабінет, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 18.03.1997 р. № 72, та Рекомендацій щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти (лист Міністерства освіти і науки України від 03.07.2002 р. № 1/9 – 318).

1.2. Опорний загальноосвітній навчальний заклад з апробації навчальної літератури (далі - опорний заклад) є базою для проведення підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури. Опорний заклад має відповідну навчально-матеріальну базу, кваліфікований педагогічний колектив, який, працюючи творчо, в комплексі розв'язує завдання сучасної освіти, добивається високої результативності навчально-виховного процесу.

1.3. Опорні заклади визначаються відділами (управліннями) освіти районів (міст) за поданням відповідного методичного кабінету (центру).

1.4. Опорний заклад з апробації навчальної літератури може бути закладом I-III ступенів або навчально-виховним комплексом, до якого входять заклади усіх трьох ступенів.

2. Організація і зміст методичної роботи з педагогічними кадрами на базі опорного закладу

2.1. Опорний заклад організовує роботу з педагогічними кадрами району (міста) за напрямками:

- організація найбільш раціонального, якісного вирішення завдань апробації навчальної літератури;
- використання досягнень педагогічної науки, результатів інноваційної діяльності та перспективного педагогічного досвіду в організації роботи з апробації навчальної літератури;
- пошук оптимальних шляхів, методів і форм проведення апробації навчальної літератури;
- створення банку інновацій щодо організації й проведення апробації навчальної літератури;
- створення банку перспективного педагогічного досвіду з організації й проведення апробації навчальної літератури;
- підготовка вчителів району (міста) до апробації навчальної літератури.

2.2. Опорний заклад розкриває роботу педагогічного колективу щодо організації найбільш раціонального, якісного вирішення завдань апробації навчальної літератури та участі в цьому процесі всіх учасників навчально-виховного процесу.

2.3. Основними формами роботи опорного закладу з педагогічними кадрами району (міста) є: науково-практичні семінари, семінари-практикуми; науково-практичні конференції; педагогічні читання; стажування.

2.4. В опорному закладі створюється методичний кабінет, в якому зосереджуються нормативно-правова документація, необхідна психолого-педагогічна, наукова, методична, дидактична та довідкова література, результати інноваційної освітньої діяльності та матеріали перспективного педагогічного досвіду.

2.5. Завдання, які вирішує опорний заклад, відображаються у відповідних розділах перспективного та річного планів роботи закладу за погодженням із районним (міським) методичним кабінетом (центром).

3. Керівництво методичною роботою в опорному закладі

3.1. При опорному закладі створюється методична рада, до складу якої входять:

- директор опорного закладу (голова ради);
- представник методичного кабінету (центру) відділу (управління) освіти (заступник голови ради);
- найбільш досвідчені та методично підготовлені педагогічні працівники;
- наукові та науково-педагогічні працівники.

3.2. Методична рада готує заходи, які включаються до перспективного та річного планів роботи закладу.

3.3. Районний (міський) методичний кабінет (центр) забезпечує координацію роботи опорних закладів з іншими закладами освіти району (міста):

- взаємодія з методичними об'єднаннями;
- розробка плану проведення на базі закладу районних методичних заходів;
- складання графіку проведення індивідуальних і групових консультацій тощо.

3.4. Відділ (управління) освіти:

- постійно дбає про зміцнення матеріально-технічної бази опорного закладу;
- комплектує його кваліфікованими кадрами;
- створює необхідні умови для творчого зростання його колективу.

3.5. Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського:

- організовує роботу з підвищення кваліфікації педагогічних кадрів опорного закладу;
- здійснює спеціальну підготовку педагогічних працівників опорного закладу до апробації навчальної літератури;
- пропагує перспективний досвід роботи закладу;
- відзначає педагогічних працівників та адміністрацію закладу за досягнуті успіхи у роботі.

3.6. Опорний заклад відносно інших закладів освіти району (міста) адміністративними правами не користується. Пропозиції опорного закладу щодо запровадження раціональних форм і методів роботи в практику інших закладів подаються його адміністрацією відділу (управлінню) освіти через відповідний методичний кабінет (центр).

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

районного (міського) постійно діючого семінару-практикуму вчителів загальноосвітніх навчальних закладів з проблем апробації навчальної літератури на базі опорного закладу

Проблема: «Сучасні методи і форми апробації нової навчальної літератури».

Мета: ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації програм і підручників нового покоління та обговорити основні напрямки реалізації вимог нормативних документів щодо апробації, психолого-педагогічні, дидактичні та методичні умови апробації навчальної літератури.

Завдання:

1. Ознайомити слухачів зі змінами в нормативних документах щодо проведення апробації нових програм, підручників та посібників.
2. Проаналізувати стан та проблеми проведення апробації нових

програм та підручників.

3. Ознайомити слухачів з концептуальними підходами та змістом роботи з апробації нових програм, підручників та посібників.

4. Ознайомити слухачів з основними напрямками науково-методичного супроводу апробації нових програм та підручників.

5. Визначити психолого-педагогічні та дидактичні умови апробації нової навчальної літератури.

Тривалість семінару – 3 заняття протягом 2 років, всього – 72 год. (табл. 3.01).

Таблиця 3.01

Навчально-тематичний план семінару

№ пор.	Тема	Кількість годин					
		Лекц.	Практ.	Всього ауд.	Консульт.	Самост. роб.	Всього ауд. і позаауд. год.
1.	Нормативно-правова база проведення апробації нової навчальної літератури	2	2	4			4
2.	Проблеми поліпшення якості сучасних підручників	6	6	12		2	14
3.	Вимоги до сучасних програм та підручників	4	2	6			6
4.	Організаційно-методичні умови апробації навчальної літератури	4	4	8	4	4	16
5.	Дидактичні умови апробації нової навчальної літератури	2	4	6	2	2	10
6.	Методичний супровід апробації шкільної навчальної літератури	2	6	8	4	4	16
7.	Організація та здійснення моніторингу якості підручників	2	2	4	2		6
Всього:		22	26	48	12	12	72

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

для використання на лекціях і практичних заняттях у рамках програми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури

1. Апробація навчальних програм

Мета апробації:

- виявити ставлення вчителів і методистів до навчальної програми;
- зафіксувати рівень знань і вмінь учнів до початку роботи за новою програмою і наприкінці апробації;
- виявити наявність у програмі нових методологічних, дидактичних засад, засобів для формування загальнонавчальних умінь та навичок;
- виявити наявність нових підходів до реалізації виховної мети;
- визначити здатність програми змоделювати розвивальний, особистісно зорієнтований навчальний процес;
- визначити можливість використання програми.

Характеристика програми

1. Загальні вимоги до програми

1.1. Навчальна програма – державний документ, що визначає зміст, обсяг та вимоги до вивчення навчальних дисциплін, розвитку й виховання особистості відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти та навчальних планів.

1.2. Навчальні програми розробляються:

- для всіх типів загальноосвітніх навчальних закладів або окремо для середніх загальноосвітніх шкіл; спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням одного або кількох предметів, курсів або дисциплін; гімназій, ліцеїв, колегіумів; спеціальних загальноосвітніх шкіл, в тому числі шкіл-інтернатів для дітей з особливими потребами;

- для дошкільних і позашкільних навчально-виховних закладів;

- для інших навчальних закладів, що забезпечують здобуття повної середньої освіти (професійно-технічних училищ і вищих навчальних закладів І–ІІ рівня акредитації).

1.3. Навчальні програми на всіх ступенях освіти повинні:

забезпечувати

- реалізацію загальних цілей і завдань навчання й виховання, визначених Конституцією України, законодавчими актами в галузі освіти, а також передбачених Державним стандартом загальної середньої освіти;

- безперервність, єдність та наступність між окремими ланками системи безперервної освіти;

- розвивальний характер і прикладну спрямованість навчання й

виховання;

- зв'язок змісту навчання й виховання з потребами й інтересами особистості, з життям, із практикою розбудови державності України як незалежної й суверенної країни;

- формування всебічно розвиненої й фізично повноцінної особистості;

- рівневу та профільну диференціацію навчально–виховного процесу; передбачати

- систему науково обґрунтованих і перевірених досвідом понять, фактів, теорій, етичних відомостей на основі сучасних досягнень науки, техніки й культури, педагогіки та психології, вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, зміст та обсяг яких відповідає Базовому навчальному плану загальноосвітнього навчального закладу і доступний для засвоєння учнями відповідного ступеня навчання;

- знайомство із сучасними технологіями та використання новітніх педагогічних технологій, у тому числі інформаційно-комунікативних.

1.4. Навчальні програми є обов'язковими для використання в усіх загальноосвітніх навчальних закладах відповідного типу й профілю незалежно від форм власності.

2. Структура та зміст навчальних програм

2.1. Навчальні програми мають такі розділи:

I. Пояснювальна записка.

II. Зміст навчального матеріалу й вимоги до рівнів навчальних досягнень.

III. Додатки (за потребою).

2.2. У пояснювальній записці визначаються цілі й завдання вивчення навчального предмета, дається стисла характеристика її структури та окремих складових, перелік змістових ліній курсу, концентровано розкриваються особливості організації вивчення програмового матеріалу тощо.

2.3. Розділ програми «Зміст навчального матеріалу» формується на основі державного стандарту відповідної освітньої галузі. Він містить дидактично обґрунтовану систему компетентностей, відібраних з однієї або кількох галузей науки, техніки, мистецтва, виробничої діяльності людини, що має бути реалізована під час вивчення даної навчальної дисципліни.

Навчальний матеріал розподіляється за розділами й темами по класах за роками навчання з деталізацією їхнього змісту та визначенням орієнтовної кількості годин на вивчення.

2.3.1. Організація навчального матеріалу може здійснюватись за такими принципами:

- лінійним, коли змістова лінія навчального матеріалу реалізується систематично й послідовно з поступовим ускладненням, по одній висхідній лінії, причому виклад його базується на основі уже вивченого і в тісному взаємозв'язку з ним;

концентричним, який допускає повторне вивчення окремих розділів і тем змістової лінії як на одній, так і на різних ступенях навчання з розширенням змісту й поглибленням рівня його викладу;

блочним, коли існує альтернатива й можливість заміни вивчення окремих розділів або тем іншими залежно від наявних умов і потреб учнів, профілів навчання, зокрема у старшій школі.

2.3.2. Кожний розділ навчального матеріалу має містити опис навчальних досягнень учнів у процесі його вивчення відповідно на початковому, середньому, достатньому та високому рівнях.

2.3.4. Зміст навчального матеріалу навчальних програм може мати додаткові рубрики, що конкретизують цілі і завдання даного предмета й відображають його специфіку, роль і місце в системі загальноосвітньої підготовки учнів, формування особистості.

Такими рубриками можуть бути списки художніх творів для вивчення напам'ять та самостійного читання, картографічних матеріалів, нормативно правових актів і документів, що вивчаються, вимоги щодо практичного оволодіння видами мовленнєвої діяльності, видів письмових робіт для розвитку зв'язного мовлення, переліки практичних і лабораторних робіт, демонстраційних дослідів, тематика екскурсій у природу та на виробництво, лабораторного практикуму, дослідницьких та весняно-літніх робіт, а також об'єкти праці тощо.

2.3.5. Програма має передбачати резерв навчального часу, який використовується на розсуд вчителя для реалізації змісту, що відображає його регіональні особливості, а також для вивчення окремих тем, повторення, узагальнення та систематизації знань на початку або в кінці семестру, навчального року, задоволення індивідуальних потреб учнів.

2.4. Додатки до навчальних програм можуть містити:

1. Критерії та норми оцінювання навчальних досягнень учнів.
2. Перелік основної та додаткової навчальної літератури, рекомендованої Міністерством освіти і науки України для використання при вивченні предмета.
3. Перелік навчально - наочних та інших посібників.
4. Перелік програмних педагогічних засобів комп'ютерної підтримки предмета.
5. Список рекомендованої вітчизняної методичної літератури для вчителя.
6. Список науково-популярної літератури для учнів.

2.5. Профільні навчальні програми для спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій і колегіумів, а також для реалізації регіонального (шкільного) компонента (спецкурсів, курсів за вибором, факультативних занять, для гурткової роботи та інші) складаються на таких самих засадах і повинні містити в повному обсязі як обов'язкові складові: зміст навчального матеріалу та вимоги щодо рівня навчальних досягнень із відповідної навчальної дисципліни середньої загальноосвітньої школи.

*Матеріали
для анкетування респондентів апробації*

Примітка. Анкетування здійснюється, якщо програма проходить апробацію без відповідного підручника або посібника.

Анкета для вчителя

Назва програми _____

Автори _____

Область _____ Район _____

Місто _____ Село _____

Педагогічний стаж: 6-10 років, 11-20 років, більше 20 років (підкреслити).

Прочитайте запитання анкети, поставте знак «+» проти вибраного варіанту (відповідь може бути тільки одна на кожне запитання). Якщо виникає необхідність прокоментувати відповідь, скористайтесь графою «пояснення».

№ пор.	Запитання	Відповіді				
		так	> так	> ні	ні	пояс- нення
1	Зв'язок змісту програми з метою навчання					
1.1	Чи забезпечує матеріал програми засвоєння змісту галузі на рівні, визначеному Державним стандартом?					
1.2	Чи всі теми розкриті в програмі задовільно?					
1.3	Чи забезпечує програма формування загальнонавчальних умінь і навичок?					
1.4	Чи забезпечує програма формування спеціальних (галузевих) умінь і навичок?					
2	Відповідність програми сучасним методичним вимогам					
2.1	Чи надає програма достатньо теоретичної інформації					
2.2	Чи достатня кількість годин на практичні заняття?					
2.3	Чи задовольняє Вас розташування тем у програмі?					
2.4	Чи дотримуються автори принципу науковості?					
2.5	Чи дотримуються автори принципу доступності?					

2.6	Чи дотримуються автори принципу послідовності?					
2.7	Чи передбачено у програмі систематичне повторення основних тем?					
2.8	Чи надає програма учневі можливість самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу					
2.9	Чи здійснює програма функцію керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів					
2.10	Чи пропонує програма ситуації, які можуть стати у пригоді учню в його житті?					
3	Мова програми					
3.1	Чи зрозуміло й чітко для вчителя даються визначення головних програмових понять?					
3.2	Чи відповідає словникове наповнення програми віковому рівню учнів?					
3.3	Чи обтяжені теми важкими для дітей сло-вами (архаїзмами, неологізмами тощо)?					
4	Доступність матеріалу					
4.1	Чи доступно для сприйняття учнів викладено формулювання тем розділів і уроків?					
4.2	Чи відповідає навчальний матеріал загальноосвітній підготовці учнів?					
4.3	Чи відповідає навчальний матеріал життєвому досвіду учнів?					
5	Виховний потенціал					
5.1	Чи сприяє навчальний матеріал формуванню в учнів морально-етичних норм та гуманістичних цінностей, притаманних нашому народу?					
5.2	Чи доцільно використані в програмі християнські моральні цінності? (якщо вони використовувались)					
5.3	Чи містить програма матеріал, який сприяє громадянському вихованню?					
5.4	Чи достатньо уваги приділяється формуванню в учнів практичних умінь і навичок спілкування з людьми і гуманного ставлення до них?					
5.5	Чи містить програма матеріал, який сприяє формуванню в учнів негативних, аморальних, антигромадських рис особистості?					

Анкета для учнів

Назва програми _____

Автори _____

Область _____ Район _____

Місто _____ Село _____

Прочитайте запитання анкети, поставте знак «+» проти вибраного варіанту (відповідь може бути тільки одна на кожне запитання). Якщо виникає необхідність прокоментувати відповідь, скористайтесь графою «пояснення».

№ пор.	Запитання	Відповіді				
		так	> так	> ні	ні	пояснення
1.	Чи всі теми розкриті в програмі задовільно?					
2.	Чи задовольняє Вас розташування тем у програмі?					
3.	Чи доступно для Вашого сприйняття формулювання тем розділів і уроків?					
4.	Чи надає програма достатньо теоретичної інформації?					
5.	Чи достатньо уваги автори приділяють формуванню практичних умінь і навичок спілкування з людьми і гуманного ставлення до них?					
6.	Чи пропонує програма ситуації, які можуть стати Вам у пригоді в житті?					
7.	Чи відповідає навчальний матеріал Вашому життєвому досвіду?					
8.	Чи сподобалось Вам працювати за даною програмою?					

*Анкета
для батьків учнів*

Назва програми _____
 Автори _____
 Область _____ Район _____
 Місто _____ Село _____

Прочитайте запитання анкети, поставте знак “+” проти вибраного варіанту (відповідь може бути тільки одна на кожне запитання). Якщо виникає необхідність прокоментувати відповідь, скористайтесь графою “пояснення”.

№ пор.	Запитання	Відповіді				
		так	> так	> ні	ні	пояс- нення
1.	Чи всі теми розкриті в програмі задовільно?					
2.	Чи забезпечує програма формування загальнонавчальних умінь і навичок?					
3.	Чи надає програма достатньо теоретичної інформації					
4.	Чи достатньо уваги автори приділяють формуванню в учнів практичних умінь і навичок?					
5.	Чи пропонує програма ситуації, які можуть стати у пригоді учню в його житті?					
6.	Чи задовольняє Вас розташування тем у програмі?					
7.	Чи доступно для сприйняття учнів викладено формулювання тем розділів і уроків?					
8.	Чи відповідає навчальний матеріал загальноосвітній підготовці учнів?					
9.	Чи відповідає навчальний матеріал життєвому досвіду учнів?					
10.	Чи сприяє навчальний матеріал формуванню в учнів морально-етичних норм та цінностей, притаманних нашому народу?					
11.	Чи відчували Ви позитивні зміни в характері сина (дочки) після завершення викладання курсу за даною програмою?					

*Експертний висновок
щодо навчальної програми*

(заповнюється особою, що відповідає за проведення апробації в закладі на підставі результатів анкетування учнів, педагогічних працівників і батьків)

Назва програми _____

Автори _____

№ пор.	Критерії оцінювання	Оцінка (за 10-бальною шкалою)
1.	Відповідність навчального матеріалу (фактів, понять, законів) сучасному їх трактуванню і науковому тлумаченню	
2.	Здійснення програмою функції керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів	
3.	Надання учневі можливості самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу	
4.	Методична продуманість запропонованих тем	
5.	Сприяння моральному вихованню учнів	
6.	Сприяння формуванню в учнів свідомого ставлення до власного духовного і фізичного здоров'я	
7.	Сприяння удосконаленню комунікативних умінь і навичок, характеристик особистісного розвитку та саморозвитку	
8.	Ставлення учнів до програми	
9.	Можливість спільної діяльності учнів і батьків щодо оволодіння вимогами програми	
10.	Ставлення батьків учнів до програми	

*Загальна оцінка
якості навчальної програми*

(потрібно обрати відповідь і поставити знак "+" у відповідній графі, допускається лише один варіант відповіді)

№ пор.	питання	відповідь
1.	Програму доцільно використовувати без доопрацювання	
2.	Програму можна використовувати після доопрацювання	
3.	Програма потребує суттєвого доопрацювання і повторної апробації	
4.	Програму неможна використовувати	

Відомості про експерта

Статус експерта (необхідне підкреслити):

- проводив апробацію разом з учнями;
- ознайомився з програмою без запровадження в навчально-виховний процес.

Посада експерта: вчитель, вихователь групи продовженого дня, вихователь-наставник, соціальний педагог, психолог, методист, науковець.

Педагогічний стаж: 0-5 років, 6-10 років, 11-20 років, понад 20 років.

Кваліфікаційна категорія експерта, педагогічне звання.

Науковий ступінь.

Місто, сільська місцевість.

Прізвище _____ Ім'я _____ По батькові _____

Точність і об'єктивність отриманих результатів анкетування залежать від об'єктивності та відвертості відповідей респондентів, чіткої організації й оперативності процедури збору та опрацювання інформації.

2. Апробація підручників і посібників

Мета апробації

Мета першого етапу апробації: виявлення ставлення вчителів і методистів до навчальних програм і підручників, які проходять апробацію; діагностика вчителів, що беруть участь у апробації; фіксування рівня знань і вмінь учнів до початку роботи за новим підручником і наприкінці першого етапу.

Мета другого етапу апробації полягає у виявленні наявності у програмі, підручнику нових методологічних, дидактичних засад; засобів для формування загальнонавчальних умінь та навичок, здатності програми, підручника змодельовати розвивальний, особистісно зорієнтований навчальний процес; фіксування рівня знань і вмінь учнів на початку і в кінці другого етапу; визначення можливості використання програми для забезпечення викладання даного предмету та можливості використання підручника в загальноосвітній школі.

Характеристика підручника

Підручник - навчальне видання, яке систематизовано відтворює зміст навчального предмета, курсу, дисципліни відповідно до офіційно затвердженої або експериментальної навчальної програми (до підручників належить також буквар).

У відповідності до мети й завдань навчання і відповідно до рівня освітньої підготовки учнів підручник остаточно визначає обсяг і систему знань, що їх належить вивчити.

Вимоги до змісту підручника. Підручник повинен містити систематизований виклад навчального матеріалу, що відповідає навчальній програмі з даного предмета, а також вимогам до структури, обсягу і ступеня науковості розгляду матеріалу, співвідношення його розділів, параграфів з одиницями навчального часу, що відводиться на вивчення матеріалу.

Підручник у доступній для учнів формі повинен розкривати суть основних наукових ідей, законів, понять та їх зв'язків із суспільноекономічним розвитком країни і духовним життям суспільства, практичним застосуванням у сфері матеріального виробництва, містити відомості про визначальні галузі господарства та сфери обслуговування, найбільш розповсюджені виробничі і технологічні процеси.

При цьому має бути забезпечено коректність введення наукових понять, їх відповідність загальноприйнятій термінології та символіці.

Підручник повинен містити стислі відомості з історії науки, культури і техніки з метою розкриття еволюції наукових ідей, відкриттів, взаємозв'язку науки, виробництва, соціальної практики, ролі діячів науки, у першу чергу вітчизняних учених, у пошуку наукової істини.

Зміст підручника має забезпечувати зв'язок з життям, бути спрямованим на формування особистості школяра, розвиток її здібностей та обдарувань.

Матеріал підручників з предмета, що вивчається протягом кількох років, має бути викладений в логічній послідовності і являти цілісну систему з урахуванням внутріпредметних і міжпредметних зв'язків.

Підручник повинен бути цікавим для учнів; написаний мовою, що відповідає можливостям його засвоєння учнями певної вікової категорії на належному рівні і за встановлений час, інтерпретувати навчальний зміст у доступній їм формі, містити систему завдань, об'єктивно посилює для школярів і відповідати їх рівню розвитку, попередній загальноосвітній підготовці і життєвому досвіду, не допускати при цьому примітивного спрощення та наукової вульгаризації змісту.

Рівень доступності підручника повинен бути таким, щоб учень міг успішно використовувати його для самостійного вивчення навчального матеріалу; при цьому можливе використання додаткових засобів навчання: аудіовізуальних матеріалів, компакт-дисків, наочних посібників, карт, тощо.

Вимоги до структури підручника. Підручник повинен мати таблицю змісту з нумерацією сторінок, у якій чітко відображається рівномірний розподіл матеріалу, простежується наочно-логічний його розвиток. У змісті підручника доцільно виділити такі структурні елементи, як-от: вступ, висновки, узагальнювальні тексти, наочні схеми, таблиці, завдання на систематизацію та самооцінювання навчальних досягнень учнів. Він повинен мати додатки: словник, тлумачний словник технічних термінів, довідкові таблиці даних, список сучасної додаткової літератури, алфавітний покажчик.

Доцільно, щоб кожен розділ підручника відповідав одній навчальній

темі. Якщо розділ містить кілька навчальних тем, то це має бути відображено в його назві. Крім того, у підручнику мають бути попередні структурні складники (що треба вивчити, зв'язок з попереднім матеріалом і т. ін.) та завершальні структурні складники (підсумок, узагальнювальна таблиця або схема, інтегруюча ситуація тощо).

У межах одного розділу бажано чергувати види діяльності (практичні роботи, спостереження, вправи, запитання і т. ін.). Відображені види діяльності мають сприяти набуттю навичок та вмінь (пізнавальних, практичних, життєвих) Основні вимоги до навчальних програм та підручників.

Вимоги до навчально-методичного апарату підручника. Підручник повинен виконувати функції управління пізнавальною діяльністю школярів, містити рекомендації до способу вивчення пропонованого матеріалу, сприяти розвитку творчої активності школярів та формуванню в них умінь самостійно застосовувати набуті знання на практиці. На це мають бути спрямовані спеціальні завдання для самостійної роботи над текстом та ілюстраціями підручника.

Для розвитку пізнавальних і творчих здібностей учнів у підручник слід включати завдання і вправи, що формують загальні теоретичні та практичні навички розумової й фізичної праці. Диференційовані письмові вправи подаються з поступовим ускладненням та із зазначенням рівня їх складності.

При створенні підручників бажано передбачити застосування інформаційно-комунікаційних засобів у навчальному процесі, вивчення окремих розділів або в цілому предметів у школі із застосуванням комп'ютерної техніки.

Зміст підручника має бути ілюстрований методично доцільними схемами, кресленнями та іншим графічним матеріалом, спрямованим на розкриття змісту основного матеріалу, доповнення і конкретизацію його. Ілюстративний матеріал може мати самостійне інформативне навантаження, посилювати емоційний вплив підручника і таким чином сприяти підвищенню ефективності сприймання і засвоєння навчального матеріалу.

Художнє і технічне оформлення підручника повинно відповідати санітарно-гігієнічним вимогам до навчальних книг для загальноосвітніх навчальних закладів.

Проведення тестування учнів

Головна мета тестування учнів у рамках апробації навчальної літератури – визначення рівня навчальних досягнень учнів з даного предмету для отримання об'єктивної й достовірної інформації про те, як впливає навчальний матеріал, що проходить апробацію, на формування знань і вмінь учнів з предмету.

Мета і завдання тестування визначаються метою конкретного етапу апробації навчальної літератури. У програмі апробації виділяються три етапи тестування: стартовий, проміжний і підсумковий. Для кожного етапу визначається, що має бути виміряно, хто має пройти дослідження, які висновки

можна зробити на підставі його результатів. Стартове, проміжне і підсумкове тестування мають проходити ті ж самі учні. На всіх етапах тестування в ролі об'єкту перевірки виступає зміст навчального матеріалу, при цьому фіксуються елементи попередньо вивченого матеріалу, володіння яким є обов'язковим для успішної роботи учнів за навчальним матеріалом, що проходить апробацію.

Стартове тестування стану знань учнів спрямоване на виявлення: ступеня готовності учнів до роботи з новим навчальним матеріалом; ступеня засвоєння основних понять і вивчених блоків навчального матеріалу; необхідності повторення базових блоків і коректировки наступних тем.

При проміжному та підсумковому тестуваннях фіксуються ті елементи, володіння якими є обов'язковим після засвоєння навчального матеріалу. Підсумкове тестування стану знань учнів має бути спрямованим на визначення ступеня засвоєння учнями навчального матеріалу, що проходить апробацію, та програмового і позапрограмового компонентів, що містяться в навчальному матеріалі.

Перше тестування проводиться в першій декаді вересня, друге - в кінці січня, третє - в кінці квітня, таким чином охоплюючи стартовий, проміжний і підсумковий етапи контролю знань і вмінь учнів.

Тестові матеріали, що використовуються при апробації, як правило, являють собою предметні, вербальні тести досягнень з письмовим виконанням, з варіантами завдань закритого типу на вибір правильної відповіді, а також кількох завдань відкритого типу з обмеженим і вільним викладом відповіді.

Конструювання тесту складається з таких етапів:

- 1) визначення мети і задач тестування на даному етапі;
- 2) складання наборів завдань і опис їхніх характеристик;
- 3) аналіз і відбір завдань;
- 4) компонування тесту;
- 5) проведення експертизи тесту (оцінка валідності завдань за змістом,

уточнення значень характеристик завдань).

Проведення анкетування респондентів апробації підручників

Одним із засобів апробації в умовах загальноосвітнього навчального закладу є проведення моніторингу якості підручника.

Моніторингове дослідження здійснюється методом анкетування вчителів, учнів і батьків за анкетами, розробленими Міністерством освіти й науки України [64].

В анкетуванні щодо якості кожного підручника беруть участь 20 учителів. Кожен учитель залучає до опитування по 10 батьків своїх учнів (загалом 200 батьків по кожному підручнику).

Точність отриманих результатів анкетування залежать від об'єктивності та відвертості відповідей респондентів, чіткої організації й оперативності процедури збору та відправки інформації.

Координатор моніторингового дослідження - методист районного (міського) методичного кабінету (центру) - проводить вступний інструктаж учителів-

респондентів, звертає їхню увагу на правила заповнення анкет: на кожне запитання дається лише одна відповідь і відмічається знаком «+». У випадках, коли респондент має конкретні зауваження до параметрів навчальної літератури, він вносить їх у колонку «Пояснення» [64].

Підготовка узагальнених результатів апробації підручників

З метою оптимізації та раціоналізації роботи вчителя та методиста щодо узагальнення результатів апробації пропонується така структура звіту про проведення апробації:

Відомості про підручник (автор, предмет, клас, рік видання, видавництво).

Відомості про респондентів апробації:

респонденти назва закладу	вчителі (загальна кільк. та кільк. зі званням «Вчитель- методист» та з наук. ступ.)	учні (загальна кількість)	батьки (загальна кількість)
назва навчального закладу			

Зауваження та пропозиції (із зазначенням розділу, параграфа, пункту, абзацу, назви ілюстрації, таблиці, схеми; номеру сторінки):

до змісту підручника	
до структури підручника	
до навчально-методичного апарату підручника	

Узагальнений експертний висновок:

№ пор.	Критерії оцінювання	Оцінка (за 10-бальною шкалою)
1.	Науковість викладу навчального матеріалу	
2.	Формування світогляду	
3.	Виховний потенціал навчального матеріалу	
4.	Розвивальний ефект навчального матеріалу	
5.	Дидактична досконалість навчальної книги	
6.	Методичне забезпечення	
7.	Ергономічні показники	

На кожен підручник, що пройшов апробацію, крім цього, короткого, оформлюється й подається повний узагальнений висновок за такою схемою [93]:

Індекс критерію	Назва критерію і формулювання його змісту	Оцінка (від 1 до 10)
1	Науковість викладу навчального матеріалу	
1.1	Відповідність навчального матеріалу (фактів, понять, законів) сучасному їх трактуванню і науковому тлумаченню	
1.2	Висвітлення в підручнику сучасного стану розвитку науки і техніки, ознайомлення з творчим доробком і внеском видатних учених у скарбницю світової науки	
1.3	Розкриття досягнень української науки та її ролі в науково-технічному прогресі людства, ознайомлення з доробком українських учених	
1.4	Загальна характеристика науковості викладу навчального матеріалу	
2	Формування світогляду	
2.1	Філософсько-світоглядна підготовка учнів, вироблення в них ціннісного ставлення до життя, сенсу життя	
2.2	Розкриття основних засад і наукових принципів курсу (предмета)	
2.3	Формування методологічних знань. Ознайомлення з методами пізнання або формами діяльності	
2.4	Розкриття причинно-наслідкових зв'язків, взаємозв'язку явищ і процесів у природі, суспільстві, пізнанні світу	
2.5	Висвітлення внутріпредметних і міжпредметних зв'язків, формування на їх основі інтегративних уявлень про навколишній світ і його закономірності	
2.6	Формування наукової або художньої картини світу, сучасного стилю мислення	
2.7	Загальна характеристика філософсько-світоглядного спрямування навчального матеріалу	
3	Виховний потенціал навчального матеріалу	
3.1	Моральне виховання учнів, формування етичних норм і гуманістичних ціннісних орієнтацій	

3.2	Виховання в учнів громадянської позиції, патріотичних почуттів, соціальної активності, відповідальності, толерантності в міжнаціональних стосунках	
3.3	Екологічне виховання, спрямованість на дбайливе ставлення до природи, відповідальність за її збереження та охорону	
3.4	Виховання правової культури, розвиток демократичної правосвідомості	
3.5	Виховання естетичної культури сприйняття дійсності, формування почуття прекрасного та естетичних ідеалів	
3.6	Виховання свідомого ставлення до праці, дисциплінованості, здатності учнів до безпечної життєдіяльності в сучасному високотехнологічному суспільстві	
3.7	Загальна характеристика ціннісно-оцінкових орієнтацій навчального матеріалу і його виховного потенціалу	
4	Розвивальний ефект навчального матеріалу	
4.1	Вплив навчального матеріалу на мотивацію навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до навчального предмета	
4.2	Розвиток пізнавальних здібностей учнів, спонукання їх до творчої діяльності, продуктивного мислення	
4.3	Здатність навчального матеріалу до розвитку інтелекту і логічного мислення дитини	
4.4	Вплив навчального матеріалу на емоційну сферу формування особистості	
4.5	Розвиток психомоторики учнів, формування у них практичних умінь і навичок	
4.6	Загальна характеристика впливу навчального матеріалу на психічний розвиток особистості	
5	Дидактична досконалість навчальної книги	
5.1	Відповідність навчального матеріалу підручника навчальній програмі	
5.2	Системність і логічність викладу навчального матеріалу, вдалість структурування його змісту, послідовності вивчення тем	
5.3	Доступність навчального матеріалу, відповідність змісту віковим можливостям учнів і нормам навчального часу	
5.4	Забезпечення наступності в навчанні, врахування готовності учнів до засвоєння навчального матеріалу на запропонованому рівні	
5.5	Відповідність принципам розвивального навчання, втілення адекватної йому технології навчання	
5.6	Забезпечення наочності викладу навчального матеріалу, достатність ілюстративного матеріалу	
5.7	Відтворення в навчальному матеріалі засад диференційованого підходу до навчання учнів	
5.8	Можливість використання даного підручника в комплексі з іншою рекомендованою навчальною літературою (хрестоматіями, збірниками, наочними посібниками тощо)	
5.9	Загальна характеристика дидактичної досконалості підручника	

6	Методичне забезпечення	
6.1	Здійснення підручником функції керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів	
6.2	Наявність методичною апарату забезпечення організації самостійної роботи учнів	
6.3	Надання учневі можливості самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу	
6.4	Методична продуманість запропонованих питань, завдань і вправ, їх достатність і досконалість добору	
6.5	Методична цінність і різноманітність ілюстративного матеріалу	
6.6	Відповідність змісту наявним засобам і матеріальній базі вивчення предмета	
6.7	Загальна характеристика методичної цінності підручника	
7	Ергономічні показники	
7.1	Якість поліграфічного виконання підручника	
7.2	Якість виготовлення і друкування наочно-ілюстративного матеріалу	
7.3	Задоволення санітарно-гігієнічним вимогам (розмір шрифту, якість паперу, підбір кольорів, вага тощо)	
7.4	Естетика оформлення книги	
7.5	Загальна характеристика ергономічної досконалості підручника	
	Усереднена оцінка	

Загальна оцінка якості підручника (поставити позначку "+"):

підручник можна використовувати в школі як основний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в школі як основний після доопрацювання	
підручник можна використовувати в школі як допоміжний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в як допоміжний після доопрацювання	
підручник не можна використовувати в школі	

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з питань організації самостійної роботи вчителів
у процесі підготовки до апробації шкільної навчальної літератури
на обласному та районному (міському) рівнях

Метою самостійної роботи слухачів є активне й глибоке засвоєння теоретичних положень з найбільш актуальних проблем, а також формування необхідних навичок та їх використання під час практичної діяльності. Самостійна робота інтегрується з лекційно-практичними та семінарськими завданнями, вдосконалюючи та розвиваючи професійний рівень вчителя, забезпечує умови для особистісного й професійного зростання, формування активної професійної позиції й творчого стилю діяльності, дає можливість змінити позицію слухачів у післядипломному навчальному процесі. Основою глибокого вивчення проблеми є осмислення та усвідомлення рекомендованої літератури та інших джерел, які пропонує викладач (методист), формування у вчителів-слухачів ціннісного ставлення до власного саморозвитку, індивідуалізація навчального процесу.

Самостійна робота - виконання вчителем завдань без будь-якої допомоги, але під наглядом викладача (методиста). Вчитель її виконує, виявляючи максимум активності, творчості, самостійних суджень та ініціативи.

Ознаки самостійної роботи:

- а) відсутність прямої сторонньої допомоги;
- б) опора на власні знання, вміння, переконання, життєвий досвід, світогляд; використання їх при розгляді проблеми й розв'язанні її, висловлення особистого ставлення, наведення власної аргументації, прояв ініціативи;
- в) зміст роботи – освітнє, виховне, логічне – є важливим, повноцінним, і тому збагачує того, хто навчається, викликає напруження мислення та його розвиток.

Самостійна робота є наслідком правильно організованої аудиторної навчальної діяльності, що мотивує її розширення, поглиблення й продовження у позааудиторний час. Відповідно організована та керована навчальна робота може бути одним із головних засобів оволодіння вчителем новими навчальними завданнями. Самостійна робота може містити позааудиторну роботу, яку задають у різних формах, але взагалі це окрема зайнятість того, хто навчається, за обраною ним із запропонованих програм або самостійно розробленою програмою. Самостійна робота вчителя у післядипломній освіті повинна розглядатися як специфічна форма (вид) навчальної діяльності. Це найвища форма його навчальної діяльності.

Для самого вчителя самостійна робота має бути усвідомлена як вільна за вибором та мотивована діяльність. Вона передбачає виконання цілого комплексу дій:

- усвідомлення мети своєї діяльності;
- сприймання навчального завдання, присвоєння йому «особистісного сензу»;
- підкорення виконанню завдання інших інтересів та форм своєї зайнятості;
- самоорганізації у розподілі навчальних дій у часі, самоконтролі за їх виконанням.

Самостійна робота, яка розглядається як діяльність, являє собою різноманітне, багатофункціональне явище. Вона має не лише особистісне, але й суспільне значення. У діяльнісному визначенні самостійна робота – це діяльність, що організується самим учителем у силу його його внутрішніх пізнавальних мотивів у найбільш зручний та раціональний з його точки зору час; діяльність, що контролюється ним самим у процесі й за результатом на основі опосередкованого системного управління з боку викладача (методиста) або заочної (дистаційної) навчальної програми.

Самостійна робота вчителів - взаємопов'язана та взаємозалежна спільна діяльність викладачів (методистів) та вчителів, оскільки самостійна робота завжди передбачає пряме або опосередковане керівництво та є результатом двох взаємопов'язаних процесів: діяльності того, хто навчається, та діяльності того, хто навчає (табл. 5.01).

Таблиця 5.01

Взаємозв'язок діяльності викладача (методиста) та вчителя-слухача

№ пор.	Діяльність викладача (методиста)	Діяльність учителя-слухача
1.	Визначення мети самостійної роботи, розробка тематики завдань та їх змісту	Психологічна готовність до самостійної роботи, ознайомлення зі змістом завдання
2.	Планування способів виконання завдань	Ознайомлення зі способами виконання завдань, окремих дій і операцій, визначення їх черговості та взаємозв'язку альтернативних рішень
3.	Створення умов для виконання завдань	Організація умов, які сприяють виконанню завдань
4.	Керування виконанням завдань	Оволодіння способами виконання завдань, реалізація окремих етапів самостійної роботи
5.	Оцінювання, коригування	Самоконтроль, самооцінювання, самокоригування

Необхідною умовою творчої взаємодії викладача (методиста) і вчителя-слухача у системі самостійної роботи виступає сформованість у вчителя-слухача вміння організовувати свою діяльність.

Рівні розвитку самоорганізованості вчителя, які слід урахувати при організації самостійної роботи:

- перший рівень – операційний (спроможність виконувати певну кількість операцій; при цьому самоорганізація ще не сформована й немає особистої відповідальності за результат);
- другий рівень – функціональний (передбачає самоорганізацію окремих видів самостійної роботи; ця самоорганізація здійснюється при наявності безпосередніх зовнішніх стимулів і мотивів: очікувань та вимог викладача (методиста);
- третій рівень – особистісний (виражається у спроможності до самоорганізації діяльності на основі ухвалення та реалізації власних рішень, а також сформованої відповідальності та моральної готовності до виконання самостійної роботи.

Шляхи співпраці викладача (методиста) і вчителя-слухача:

- використання стимулюючих, регулюючих та спрямовуючих прийомів втручання викладача (методиста) у самостійну роботу вчителів;
- організація форм кооперації вчителів у системі самостійної роботи, які не лише контролюють одне одного, але й підвищують мотивацію діяльності;
- впровадження у систему самостійної роботи елементів змагань та взаємодопомоги;
- створення системи спілкування, яку зорієнтовано на дорослу людину з високим рівнем свідомості та самооцінки.

Умови успішного здійснення співпраці викладача (методиста) і вчителя-слухача:

- правильне планування змісту самостійної роботи;
- вибір засобів для реалізації цього змісту;
- швидке й правильне орієнтування того, хто навчає у мінливій обстановці під час виконання самостійної роботи;
- використання механізму зворотнього зв'язку.

Якщо якусь із ланок поданої вище системи умов буде порушено, то вся співпраця може стати неефективною.

Методика організації самостійної роботи передбачає також контроль за діяльністю вчителя, за результатами якого можна робити висновки про сформованість його знань і вмінь. Рівень знань визначається за допомогою таких параметрів, як глибина, широта та усвідомлення навчального матеріалу, а рівень умінь устанавлюється за допомогою подання завдань на використання даного вміння.

Самостійна робота дозволяє слухачам забезпечити вирішення комплексу завдань (розвиток та закріплення знань теоретичного характеру; розвиток умінь аргументовано й точно викладати своє розуміння питань теми; формування вмінь та навичок самостійної роботи, творчого підходу до виконання поставлених завдань; самоконтроль рівня засвоєних знань).

Під час самостійної підготовки до вирішення визначених завдань слухачам рекомендується: вивчити матеріали лекції (практичного заняття, семінару); вивчити та опрацювати рекомендовану літературу; написати реферат; скласти тези, план за відповідною статтею, розділом; підготувати доповідь; прорецензувати статті; здійснити порівняльний аналіз джерел.

Організація консультативної допомоги та системи контролю за самостійною роботою спрямовують учителів на більш раціональний шлях у самостійному оволодінні професійними знаннями та навичками. Однією з найважливіших форм контролю за правильною організацією самостійної роботи є відповіді на контрольні запитання та виконання конкретних практичних завдань.

При виконанні завдань самостійної роботи вчителю необхідно самостійно опрацювати запропоновані викладачем (методистом) теми рефератів, доповідей, зробити аналіз наукової статті із вибраної теми. Завдяки цьому слухачі напрацьовують навички самостійного аналізу, вміння застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності. Підготовлені вчителями завдання розглядаються на семінарах, конференціях.

Літературу для самостійної роботи вчителі мають отримувати в районному (міському) методичному кабінеті (центрі) та в обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Індивідуальні завдання для самостійної роботи слухачів

1. Умови апробації в загальноосвітньому навчальному закладі навчальних програм, підручників і посібників.
2. Основні вимоги до проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
3. Науково-методичне забезпечення проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
4. Сучасні методики підготовки та проведення уроків з використанням підручників (посібників).
5. Форми і методи організації самостійної роботи учнів з використанням підручника.
6. Методологія проблеми апробації шкільної навчальної літератури у системі освіти.
7. Апробація навчальної літератури в системі інноваційної діяльності в закладі освіти.
8. Психологічні особливості організації роботи з підручником на уроці.

9. Вимоги до сучасного підручника.
10. Критерії та складові якості навчальної літератури.

Тематика рефератів для самостійної роботи слухачів

1. Філософські основи системи перевірки якості навчальної літератури.
2. Нормативно-правове забезпечення апробації шкільної навчальної літератури.
3. Історія та сучасний стан підручникотворення в світі та в Україні.
4. Законодавство України з питань книговидавництва та інтелектуальної власності.
5. Я.А.Коменський, К.Д.Ушинський, Г.Г.Вашенко про вимоги до шкільного підручника та проблеми забезпечення його якості.
6. Контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20–80-х роках ХХ століття.
7. Становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.
8. Моніторинг якості шкільної навчальної літератури.
9. Функціональний підхід до перевірки якості навчальної літератури.
10. Науково-методичне забезпечення проведення апробації шкільної навчальної літератури.

Основні вимоги до написання реферату

Реферат - це письмовий виклад опрацьованої монографії, літератури з теми, результатів наукового дослідження, власного досвіду роботи, досвіду роботи вчителів шкіл району, області, що написаний на основі критичного огляду літератури матеріалів інтернету та інших джерел.

Реферат обов'язково містить: назву, тему, текст, висновки. Реферат повинен мати: титульну сторінку, яка слугує для початкового ознайомлення з рефератом (назва навчального закладу, заголовок, прізвище, ім'я та по-батькові автора, місце і рік написання). Обсяг реферату – 20-24 друкованих сторінок формату А-4, шрифт Times New Roman – 14.

Якщо це матеріали результатів наукового дослідження, то зміст складається з окремих підрозділів: актуальність дослідження, об'єкт дослідження, предмет дослідження, мета, методологічна та теоретична основа, методи дослідження, наукова новизна, значущість, практична цінність, особистий внесок дослідника, апробація результатів, основний зміст та висновки, використана література.

Програма
підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до
апробації шкільної навчальної літератури

Пояснювальна записка

Підсумковий контроль досягнень учителів, які пройшли підготовку до апробації шкільної навчальної літератури, проводиться на останньому занятті обласного постійно діючого науково-практичного семінару. До такого контролю допускаються вчителі, які пройшли всі форми підготовки на обласному та районному (міському) рівнях: прослухали спецкурс на курсах підвищення кваліфікації; брали участь у всіх засіданнях постійно діючого обласного семінару та постійно діючого районного (міського) семінару.

Підсумковий контроль здійснюється у формі відповідей на питання (усно або письмово). Можливим є проведення тестування.

Питання

для підсумкового контролю досягнень учителів, які пройшли підготовку до
апробації шкільної навчальної літератури

1. Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, Г.Г. Ващенко про вимоги до шкільної навчальної літератури та проблеми забезпечення її якості.
2. Контроль якості навчальної літератури у вітчизняній освіті в 20-80-х роках ХХ століття.
3. Становлення системи державно-громадської експертизи та апробації шкільної літератури в незалежній Україні.
4. Законодавство України з питань книговидавництва та інтелектуальної власності.
5. Поняття апробації шкільної навчальної літератури.
6. Нормативно-правова база апробації шкільної навчальної літератури.
7. Основні умови проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
8. Мета апробації навчальних програм.
9. Загальні вимоги до навчальної програми.
10. Структура та зміст навчальних програм.
11. Принципи організації навчального матеріалу в змісті й структурі програми.
12. Етапи та мета апробації підручників.
13. Загальні вимоги до підручника.

14. Вимоги до змісту підручника.
15. Вимоги до структури підручника.
16. Вимоги до навчально-методичного апарату підручника.
17. Проведення тестування учнів у процесі апробації навчальної літератури.
18. Проведення анкетування респондентів апробації підручників.
19. Науково-методичне забезпечення проведення апробації навчальної літератури в загальноосвітньому навчальному закладі.
20. Сучасні методи і форми підготовки і проведення уроків з використанням підручників (посібників).

Додаток 7

**Навчально-тематичний план
обласного науково-практичного семінару методистів методичних кабінетів
(центрів) відділів освіти районних державних адміністрацій,
міськвиконкомів та міських рад**

Проблема: «Проблеми організації методичного супроводу апробації нової навчальної літератури»

Мета: ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації програм і підручників нового покоління та обговорити основні напрямки реалізації вимог нормативних документів щодо апробації, створення системи методичного супроводу апробації навчальної літератури в загальноосвітніх навчальних закладах.

Завдання:

1. Ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації нових програм, підручників та посібників.
2. Ознайомити слухачів з концептуальними підходами та змістом роботи з апробації нових програм, підручників та посібників.
3. Визначити організаційні, психолого-педагогічні та дидактичні умови апробації нових програм, підручників та посібників.
4. Ознайомити слухачів з основними напрямками методичного супроводу апробації нової навчальної літератури.

Семінар реалізує 16 год., з них 6 – лекцій, 10 – практичних занять (табл. 7.01).

Таблиця 7.01

Навчально-тематичний план семінару

№ пор.	Тема	Лекції	Практ.
1.	Нормативно-правова база проведення апробації нової навчальної літератури	2	
2.	Проблеми поліпшення якості сучасних підручників	2	2
3.	Вимоги до сучасних програм та підручників		2
4.	Методичний супровід апробації шкільної навчальної літератури	2	4
5.	Організація та здійснення моніторингу якості підручників		2
Всього:		6	10

Додаток 8

**Навчально-тематичний план
обласного науково-практичного семінару заступників директорів
загальноосвітніх навчальних закладів з навчально-виховної роботи**

Проблема: «Сучасні методи і форми апробації нової навчальної літератури»

Мета: визначити основні напрямки реалізації вимог нормативних документів, психолого-педагогічні, дидактичні та методичні умови апробації навчальної літератури.

Завдання:

1. Ознайомити слухачів з нормативними документами щодо проведення апробації нових програм, підручників та посібників.
2. Проаналізувати стан та проблеми проведення апробації нових програм, підручників та посібників.

3. Ознайомити слухачів з концептуальними підходами та змістом роботи з апробації нових програм, підручників та посібників.

4. Ознайомити слухачів з основними напрямками науково-методичного супроводу апробації нових програм, підручників та посібників.

5. Визначити психолого-педагогічні та дидактичні умови апробації нових програм, підручників та посібників.

У навчально-тематичному плані семінару передбачено 16 год., з них лекцій – 6, практичних занять – 10 (табл. 8.01).

Таблиця 8.01

Навчально-тематичний план семінару

№ пор.	Тема	К-ть годин	
		Л.	Пр.
1.	Аналіз та оцінювання сучасних підручників	2	
2.	Нормативно-правова база проведення апробації нової навчальної літератури		2
3.	Проблеми поліпшення якості сучасних підручників	2	
4.	Дидактичні умови апробації нової навчальної літератури		2
5.	Методичний супровід апробації шкільної навчальної літератури	2	2
6.	Організація та здійснення моніторингу якості підручників		2
7.	Психолого-педагогічні аспекти роботи з підручником на уроці		2
Всього:		6	10

Попередні результати апробації підручника (зразок)

Назва	Образотворче мистецтво, 6 клас
Автор	Рубля Т.Є., Федун С.І.
Видавництво, рік видання	К.: «Генеза», 2006

Зауваження та пропозиції

Зауваження та пропозиції до змісту підручника	Зміст навчального матеріалу, з якого складається підручник, в цілому відповідає навчальній програмі з образотворчого мистецтва для 6 класу. Обсяг матеріалу розділів підручника правильно співвідноситься з одиницями навчального часу, який відводиться на вивчення матеріалу. Підручник відповідає принципам наступності, логічної послідовності. Але іноді бажано теоретичний матеріал викласти більш стисло за браком часу на уроці. Вивчаючи тему „Сюжетна композиція”, необхідно опрацювати 9 сторінок підручника, а „Шрифт як засіб виразності у шрифтовій композиції” – відповідно 11 сторінок. Не вдалими є те, що виклад матеріалу не розподілений за кількістю уроків. Учні досить успішно зможуть використати підручник для самостійного набуття певних практичних навичок керуючись „Абеткою майстерності” та виставкою „Дитячих малюнків”, коли зможе порівняти власні здобутки з іншими. Бажано внести більше запитань для перевірки теоретичних знань учнів, а також тестові завдання. Підручник містить невеликий словник понять з образотворчого мистецтва, але немає ніяких відомостей про видатних художників та твори мистецтва. Крім того, до словничка необхідно внести всі ті поняття, що вивчалися протягом уроку. Наприклад с. 104 (геометричний орнамент), с. 105 (рослинні, зооморфні, символічні орнаменти). Підручник написаний доступною мовою, розкриває суть основних наукових понять та відслідковує їх зв'язки з духовним та суспільно-економічним розвитком людства. Зміст та обсяг інформації, поданої у підручнику, розрахований на достатньо високий рівень ерудиції учнів та ґрунтовну попередню підготовку з навчального предмета. Теоретичний та практичний матеріал, поданий у підручнику, базується на навчальному матеріалі, представленому у підручнику цих же авторів для 5-х класів, і є його логічним продовженням.
---	--

	Кількість ілюстрацій навчального характеру, які допомагають учням оволодіти практичними навичками, бажано збільшити. У недостатній кількості також матеріал, який представляє дитячу творчість. Особливо вдало викладено тему “Пропорції постаті людини” (с. 123): за допомогою ілюстрацій різних видів мистецтва (скульптура, живопис, графіка), схеми пропорцій людського тіла та методичних рекомендацій учні здобувають навички малювання людини. Велика увага приділяється розкриттю особливостей українського образотворчого мистецтва (розділи “Новорічні та різдвяні свята”, “Створення орнаментальної композиції”, “Сюжетна композиція”). Багато включити у підручник вивчення деяких тем, застосовуючи міжпредметні зв’язки, наприклад, використовуючи комп’ютерні програми (опрацювати тему “Шрифти як засіб виразності у шрифтовій композиції” у програмі Microsoft Word (Word Art). Для реалізації принципу наступності слід ввести питання, завдання, які б забезпечували зв’язок з навчальним матеріалом вивченим у 5 класі. У поясненнях деяких тем спиратися на знання та досвід дітей із вже засвоєних прийомів виконання деяких образотворчих технік.
Зауваження та пропозиції до структури підручника	Структура підручника повністю відповідає методичним вимогам: чіткий розподіл на тематичні розділи, логічна їх послідовність, наявність додатків, що допомагають оперативно знайти потрібну інформацію. Список додаткової літератури допоможе найдопитливішим учням у поглибленому вивченні матеріалу. У межах кожного розділу наявне чергування різних видів навчальної діяльності, що урізноманітнює її та сприяє успішному засвоєнню матеріалу. Путівник до підручника, представлений на початку, полегшує роботу учнів з книгою, допомагає швидко орієнтуватись в ній. Підручник містить важливий структурний компонент – апарат орієнтування, який забезпечує орієнтацію школяра у змісті і структурі книги, створює необхідні умови для успішної самостійної роботи з нею. Апарат орієнтування представлений такими елементами: передмова, зміст, рубрики, шрифтові виділення, сигнали-символи, різноманітні покажчики, список літератури, колонтитри. Підручник має зміст з нумерацією сторінок, у якій відображається розподіл матеріалу, але він не поділений на зміст окремих уроків. У межах одного розділу чергуються різні види діяльності (практичні роботи, спостереження, творчі завдання). Структура підручника для 6 кл. в цілому повторює структуру підручника цих же авторів для 5 кл., що є позитивним фактором. Доцільно доопрацювати і поповнити словник.

Підручник включає в себе систему завдань, що відповідає вимогам програми та рівню можливостей учнів 6 класу, сприяє розвитку їх здібностей та обдарувань, вихованню гуманної та високодуховної особистості. Підручник може бути використаним для самостійного опрацювання навчального матеріалу. Необхідна умова повноцінного формування контрольних-оцінних умінь - ознайомлення учнів із конкретними способами самоконтролю. Це мали б бути цікаві завдання, кросворди, тести, відповіді на контрольні запитання.

Керуючись положенням теорії формування розумових дій важливо, щоб учень знав суть цього вміння та умів самостійно ним керуватися. Такі процесуальні відомості можна представити у вигляді пам'яток, схем, таблиць. У процесі навчання в учнів формуються уявлення про предмет та явища навчальної діяльності. Необхідною умовою свідомого оволодіння учнями вміннями та навичками вважається засвоєння знань про способи пізнавальної і практичної діяльності, які подані у підручнику у вигляді правил, вказівок („Зверніть увагу”, „Подивись та подумай”, „Виконай”).

Матеріал підручника забезпечує формування як предметних, так і між предметних умінь і навичок.

Пріоритетом навчально-виховного процесу на сучасному етапі розвитку національної школи визнано виховання патріотизму як поєднання загальнолюдського та національного. Тому важливо внести в даний підручник матеріал, що базується на духовній культурі власного народу (теми „Моделювання одягу”, „Колір і форма у створенні сценічних та літературних образів, шаржів, карикатури”).

Дуже добре, що у підручнику до класної теми подається рубрика „Секрети майстерності” у якій послідовно викладається виконання практичної роботи.

Паралельно зі створенням підручника слід розробити методичні рекомендації для вчителя (дасть змогу побачити матеріал, викладений у підручнику, очима автора) та альбом-посібник для учнів.

Підручник має високу якість паперу, чіткий і достатнього розміру шрифт, якісну тверду обкладинку, яскраве вирішення сторінок, доцільно вибраний формат. Підручник виконує функції управління пізнавальною діяльністю школярів, містить рекомендації до різноманітних способів вивчення матеріалу та набуття практичних навичок.

Завдання сформульовані таким чином, що потребують від учнів поєднання теоретичних знань та практичних умінь. У завданнях для самостійної роботи наявний диференційований підхід.

Варто включити практичні завдання з різними формами організації навчально-пізнавальної діяльності (парні, групові, колективні). Відповідно до сучасних вимог доцільно включити різнорівневі творчі завдання.

Експертний висновок (попередній)

	Назва критерію і формулювання його змісту	Оцінка (від 1 до 10)
1	Науковість викладу навчального матеріалу	
1.1	Відповідність навчального матеріалу (фактів, понять, законів) сучасному їх трактуванню і науковому тлумаченню	8
1.2	Висвітлення в підручнику сучасного стану розвитку науки і техніки, ознайомлення з творчим доробком, внеском учених у скарбницю світової науки	8
1.3	Розкриття досягнень української науки, її ролі в науково-технічному прогресі людства, ознайомлення з доробком українських учених	7
1.4	Загальна характеристика науковості викладу навчального матеріалу	8
2	Формування світогляду	
2.1	Філософсько-світоглядна підготовка учнів, вироблення в них ціннісного ставлення до життя, сенсу життя	8
2.2	Розкриття основних засад і наукових принципів курсу (предмета)	9
2.3	Формування методологічних знань. Ознайомлення з методами пізнання або формами діяльності	9
2.4	Розкриття причинно-наслідкових зв'язків, взаємозв'язку явищ і процесів у природі, суспільстві, пізнанні світу	8
2.5	Висвітлення внутріпредметних і міжпредметних зв'язків, формування на їх основі інтегративних уявлень про навколишній світ і його закономірності	8
2.6	Формування наукової або художньої картини світу, сучасного стилю мислення	9
2.7	Загальна характеристика філософсько-світоглядного спрямування навчального матеріалу	9
3	Виховний потенціал навчального матеріалу	
3.1	Моральне виховання учнів, формування етичних норм і гуманістичних ціннісних орієнтацій	7
3.2	Виховання в учнів громадянської позиції, патріотичних почуттів, соціальної активності й відповідальності, толерантності в міжнаціональних стосунках	8
3.3	Екологічне виховання, спрямованість на дбайливе ставлення до природи, відповідальність за її збереження та охорону	9
3.4	Виховання правової культури, розвиток демократичної правосвідомості	6
3.5	Виховання естетичної культури сприйняття дійсності, формування почуття прекрасного та естетичних ідеалів	10
3.6	Виховання свідомого ставлення до праці, дисциплінованості, здатності учнів до безпечної життєдіяльності в сучасному високотехнологічному суспільстві	6
3.7	Загальна характеристика ціннісних орієнтацій навчального матеріалу і його виховного потенціалу	8

4	Розвивальний ефект навчального матеріалу	
4.1	Вплив навчального матеріалу на мотивацію навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до навчального предмета	8
4.2	Розвиток пізнавальних здібностей учнів, спонування їх до творчої діяльності, продуктивного мислення	9
4.3	Здатність навчального матеріалу до розвитку інтелекту і логічного мислення дитини	8
4.4	Вплив навчального матеріалу на емоційну сферу формування особистості	10
4.5	Розвиток психомоторики учнів, формування у них практичних умінь, навичок	8
4.6	Загальна характеристика впливу навчального матеріалу на психічний розвиток особистості	9
5	Дидактична досконалість навчальної книги	
5.1	Відповідність навчального матеріалу підручника навчальній програмі	9
5.2	Системність і логічність викладу навчального матеріалу, вдалість структурування його змісту, послідовності вивчення тем	9
5.3	Доступність навчального матеріалу, відповідність змісту віковим можливостям учнів і нормам навчального часу	8
5.4	Забезпечення наступності в навчанні, врахування готовності учнів до засвоєння навчального матеріалу на запропонованому рівні	9
5.5	Відповідність принципам розвивального навчання, втілення адекватної йому технології навчання	8
5.6	Забезпечення наочності викладу навчального матеріалу, достатність ілюстративного матеріалу	9
5.7	Відтворення в навчальному матеріалі засад диференційованого підходу до навчання учнів	8
5.8	Можливість використання даного підручника в комплексі з іншою рекомендованою навчальною літературою	8
5.9	Загальна характеристика дидактичної досконалості підручника	9
6	Методичне забезпечення	
6.1	Здійснення підручником функції керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів	9
6.2	Наявність методичного апарату забезпечення організації самостійної роботи учнів	8
6.3	Надання учневі можливості самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу	8
6.4	Методична продуманість запропонованих питань, завдань і вправ, їх достатність і досконалість добору	8
6.5	Методична цінність і різноманітність ілюстративного матеріалу	9
6.6	Відповідність змісту наявним засобам і матеріальній базі викладання предмета	9
6.7	Загальна характеристика методичної цінності підручника	9

7	Ергономічні показники	
7.1	Якість поліграфічного виконання підручника	10
7.2	Якість виготовлення і друкування наочно-ілюстративного матеріалу	9
7.3	Задоволення санітарно-гігієнічним вимогам (розмір шрифту, якість паперу, підбір кольорів, вага тощо)	9
7.4	Естетика оформлення книги	10
7.5	Загальна характеристика ергономічної досконалості підручника	9
	Усереднена оцінка	7,4

Загальна оцінка якості підручника

підручник можна використовувати в школі як основний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в школі як основний після доопрацювання	+
підручник можна використовувати в школі як допоміжний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в як допоміжний після доопрацювання	
підручник не можна використовувати в школі	

Відомості про учасників апробації підручника

Вчителів	14
З них:	
вчителів з науковим ступенем, науковим або педагогічним званням	-
Учнів	456
Батьків учнів	360
Методистів системи післядипломної педагогічної освіти	5

Додаток 10

Узагальнені результати апробації підручника (зразок)

Назва підручника	Ми вивчаємо англійську мову, 5 клас
Автор	Несвіт А.М.
Видавництво, рік видання	К. : Генеза, 2005

Зауваження та пропозиції

Зауваження та пропозиції до змісту підручника	Підручник у доступній формі розкриває суть основних наукових ідей, законів, понять та їх зв'язків із суспільно-економічним розвитком країни і духовним життям суспільства (unit 8, впр. 3, ст.163; впр. 2, ст.164; впр. 3.3, ст. 166). Теми у підручнику розташовані у хаотичному порядку, не пов'язані за логікою. Розділ 5 (стор. 100-116) не відповідають вимозі програми. Тема „Погода” розкрита надзвичайно слабо. На підтему відведено всього лише одну вправу (вправа 3, ст. 152). Підручник містить лексику, пов'язану із застосуванням її у сфері матеріального виробництва, відомості про визначальні галузі господарства та сфери обслуговування, найбільш розповсюджені виробничі і технологічні процеси (Lesson 8 p. 114 How to use a computer safely”, Lesson 6 p. 94 “What is life without TV?” Цей розділ перенасичений для учнів 5 класу новим лексичним матеріалом. На жаль, немає можливості застосовувати комп'ютер на уроці. Підручник містить стислі відомості з історії культури, науки, техніки з метою розкриття наукових ідей, відкриттів (Lesson 1 p. 154 “We life in Ukrain”, Lesson 2 p. 154, Lesson 3 p. 158 “Ukraine is European country”, Lesson 7 p. 166 “Kiyev the Capital of Ukraine”, Lesson 6 p. 94 “What is life without TV” Unit 5 p 114 “How to use a Country Safely”. Але в підручнику не акцентується увага на роль діячів науки, у першу чергу вітчизняних учених у пошуку наукової істини.
Зауваження і пропозиції до структури підручника	Підручник забезпечує певним чином зв'язок із життям, сприяє формуванню особистості учня, розвиває його здібності та обдарування (Lesson 4 p 1 I am Good at Learning English, Lesson 5 p 12 “Languages that you know”, Lesson 3 p 50 “The way to have a friend”, Lesson 3 p 88 “What is you happy?” Unit 6 p 118, unit 7 p 134, unit 8 p. 154). Матеріал підручника цікавий для учнів, але складний для сприйняття та містить занадто великий об'єм пасивної лексики. Також невизначений об'єм активної лексики, яку учні повинні активізувати у мовленні. Деякі теми переобтяжені лексикою, яка не відповідає віковим особливостям учнів 5 класу. Так, при вивченні теми „Їжа” Unit 3, p. 70 дітям важко запам'ятати розмаїття дієслів, що описують виконання дій при приготуванні їжі. Для учнів 5 класу важко запам'ятати, наприклад, рецепт приготування борщу на англійській мові, тому що вони мають малий життєвий досвід (впр. 1, ст. 72). А для учнів, які мають початковий рівень знань, завдання такого типу нездійсненні для виконання. Необхідно, щоб підручник містив завдання, які б були об'єктивно посильні для школярів, відповідали їх рівню та розвитку. Взагалі підручник складний для отримання знань самостійним шляхом. Граматичний матеріал подається безсистемно і пояснення викладається англійською мовою (p. 80 grammar lab). Не всі нові незнайомі слова подані в словнику в кінці підручника: у впр.1 на ст. 148 вживаються слова cornflake і marmalade, але їх немає в словнику; у впр. 2 на с. 46 вживаються слова helpful, easy-going, але їх немає в словнику; с. 136, впр.1 слова commemoration немає в словнику. У підручнику мало вправ на тренування нової лексики.

Зауваження та пропозиції до структури підручника	Підручник має таблицю змісту з нумерацією сторінок, але розподіл матеріалу нерівномірний. В підручнику відсутня тема „Природа, погода”, яку вимагає програма, тому вчитель повинен знаходити цей матеріал із низки матеріалів з тем „Відкриваймо Британію” та “Україна – наша Батьківщина”. А підтема „Погода” взагалі відсутня, окрім впр. 3, ст. 152. У змісті підручника доцільно виділені такі структурні елементи, як вступ, висновки, узагальнювальні тексти, наочні схеми типу (впр. 6, ст. 169, grammar reference p. 174, впр. 3, ст. 172). На жаль, відсутній зошит для тематичного оцінювання, не розроблені контрольні уроки. Немає списку сучасної додаткової літератури. Відсутня книга для вчителя, аудіо касети для текстів. Розділи підручника логічно пов'язані, прослідковується зв'язок з попереднім матеріалом. Але кожен урок має догматичну структуру, тому вчитель мусить сам визначати, який аспект мовлення повинен домінувати на уроці. Доречно було б додати тлумачний словник, адже поняття деяких слів дітям невідомо: впр. 4 на ст. 137 слово planetarium; впр. 1 на ст. 140 слово сапое. Граматику доцільно подавати у вигляді формул або таблиць.
Зауваження та пропозиції до навчально-методичного апарату підручника	Підручник не дає можливості учням контролювати свій рівень знань з теми, не передбачає індивідуалізації навчання, слабо виконує функцію управління пізнавальною діяльністю школярів, хоча й містить рекомендації до способу вивчення пропонованого матеріалу (впр. 1, ст. 98, впр. 1, ст. 60, впр. 5, ст. 61), що певним чином сприяє розвитку творчої активності школярів та формування в ньому умінь застосовувати знання на практиці (впр. 6, ст. 85, впр. 3, ст. 84, впр. 6, ст. 63). Однак слабо прослідковується диференційований підхід до виконання письмових завдань. Письмові вправи не подаються з поступовим ускладненням та із зазначенням рівня їх складності (див. Unit 3, p. 62). Доцільно вправи з граматики подавати диференційовано із зазначенням рівня складності. Так, у впр. 1, 2, 3, 4 на ст. 152-153 повторюється граMATика. Всі вправи за рівнем складності приблизно однакові. Можна підібрати їх за різними рівнями складності з поступовим ускладненням. Бажано передбачити застосування інформаційно-комунікаційних засобів у навчальному процесі, вивчення окремих розділів „Відкриваємо Британію”, „Моя Батьківщина – Україна”, „Подорожі” із застосуванням комп'ютерної техніки. Підручник ілюстрований методично доцільними схемами та малюнками. Ілюстративний матеріал посилює емоційний вплив підручника на учня і таким чином сприяє підвищенню ефективності сприйняття і засвоєння навчального матеріалу. Художнє і технічне оформлення відповідає санітарно-гігієнічним вимогам до навчальних книг для загальноосвітніх навчальних закладів.

Узагальнений експертний висновок

Індекс	Назва критерію і формулювання його змісту	Оцінка (від 1 до 10)
1	Науковість викладу навчального матеріалу	
1.1	Відповідність навчального матеріалу (фактів, понять, законів) сучасному їх трактуванню і науковому тлумаченню	8
1.2	Висвітлення в підручнику сучасного стану розвитку науки і техніки, ознайомлення з творчим доробком і внеском видатних учених у скарбницю світової науки	7
1.3	Розкриття досягнень української науки та її ролі в науково-технічному прогресі людства, ознайомлення з доробком українських учених	8
1.4	Загальна характеристика науковості викладу навчального матеріалу	8
2	Формування світогляду	
2.1	Філософсько-світоглядна підготовка учнів, вироблення в них ціннісного ставлення до життя, сенсу життя	8
2.2	Розкриття основних засад і наукових принципів курсу (предмета)	9
2.3	Формування методологічних знань, ознайомлення з методами пізнання або формами діяльності	6
2.4	Розкриття причинно-наслідкових зв'язків, взаємозв'язку явищ і процесів у природі, суспільстві, пізнанні світу	8
2.5	Висвітлення внутріпредметних і міжпредметних зв'язків, формування на їх основі інтегративних уявлень про навколишній світ і його закономірності	7
2.6	Формування наукової або художньої картини світу, сучасного стилю мислення	8
2.7	Загальна характеристика філософсько-світоглядного спрямування навчального матеріалу	8
3	Виховний потенціал навчального матеріалу	
3.1	Моральне виховання учнів, формування етичних норм і гуманістичних ціннісних орієнтацій	9
3.2	Виховання в учнів громадянської позиції, патріотичних почуттів, соціальної активності і відповідальності, толерантності в міжнаціональних стосунках	8
3.3	Екологічне виховання, спрямованість на дбайливе ставлення до природи, відповідальність за її збереження та охорону	9
3.4	Виховання правової культури, розвиток демократичної правосвідомості	6
3.5	Виховання естетичної культури сприйняття дійсності, формування почуття прекрасного та естетичних ідеалів	9
3.6	Виховання свідомого ставлення до праці, дисциплінованості, здатності учнів до безпечної життєдіяльності в сучасному високотехнологічному суспільстві	6
3.7	Загальна характеристика ціннісно-оцінкових орієнтацій навчального матеріалу і його виховного потенціалу	8

4	Розвивальний ефект навчального матеріалу	
4.1	Вплив навчального матеріалу на мотивацію навчальної діяльності учнів, розвиток інтересу до навчального предмета	6
4.2	Розвиток пізнавальних здібностей учнів, спонукання їх до творчої діяльності, продуктивного мислення	6
4.3	Здатність навчального матеріалу до розвитку інтелекту і логічного мислення дитини	6
4.4	Вплив навчального матеріалу на емоційну сферу формування особистості	8
4.5	Розвиток психомоторики учнів, формування у них практичних умінь і навичок	7
4.6	Загальна характеристика впливу навчального матеріалу на психічний розвиток особистості	7
5	Дидактична досконалість навчальної книги	
5.1	Відповідність навчального матеріалу підручника навчальній програмі	8
5.2	Системність і логічність викладу навчального матеріалу, вдалість структурування його змісту, послідовності вивчення тем	6
5.3	Доступність навчального матеріалу, відповідність змісту віковим можливостям учнів і нормам навчального часу	8
5.4	Забезпечення наступності в навчанні, врахування готовності учнів до засвоєння навчального матеріалу на запропонованому рівні	6
5.5	Відповідність принципам розвивального навчання, втілення адекватної йому технології навчання	5
5.6	Забезпечення наочності викладу навчального матеріалу, достатність ілюстративного матеріалу	10
5.7	Відтворення в навчальному матеріалі засад диференційованого підходу до навчання учнів	3
5.8	Можливість використання даного підручника в комплексі з іншою рекомендованою навчальною літературою (хрестоматіями, збірниками, наочними посібниками тощо)	5
5.9	Загальна характеристика дидактичної досконалості підручника	6
6	Методичне забезпечення	
6.1	Здійснення підручником функції керування навчально-пізнавальною діяльністю учнів	7
6.2	Наявність методичного апарату забезпечення організації самостійної роботи учнів	6
6.3	Надання учневі можливості самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу	4
6.4	Методична продуманість запропонованих питань, завдань і вправ, їх достатність і досконалість добору	6
6.5	Методична цінність і різноманітність ілюстративного матеріалу	10
6.6	Відповідність змісту наявним засобам і матеріальній базі вивчення предмета	8
6.7	Загальна характеристика методичної цінності підручника	7

7	Ергономічні показники	
7.1	Якість поліграфічного виконання підручника	10
7.2	Якість виготовлення і друкування наочно-ілюстративного матеріалу	8
7.3	Задоволення санітарно-гігієнічним вимогам (розмір шрифту, якість паперу, підбір кольорів, вага тощо)	9
7.4	Естетика оформлення книги	10
7.5	Загальна характеристика ергономічної досконалості підручника	9
	Усереднена оцінка	7,6

Відомості про учасників апробації підручника

Вчителів	9
З них:	
вчителів з науковим ступенем, науковим або педагогічним званням	-
Учнів	326
Батьків учнів	284
Методистів системи післядипломної педагогічної освіти	4

Загальна оцінка якості підручника

підручник можна використовувати в школі як основний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в школі як основний після доопрацювання	+
підручник можна використовувати в школі як допоміжний без доопрацювання	
підручник можна використовувати в як допоміжний після доопрацювання	
підручник не можна використовувати в школі	

ЛІТЕРАТУРА

1. Акмеологія як наука системи людинознавства : навч.-метод. посіб. / [уклад. О. М. Гавалешко, В. В. Пасніченко, Т. А. Кривко]. – Чернівці : Рута, 2004. – 86 с.
2. Алексеева Е. В. Об апробации учебников биологии в школах Нижегородской области / Е. В. Алексеева // Педагогическое обозрение. – 2003. – № 1. – С. 19–21.
3. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса / Ш. А. Амонашвили. – М. : Университетское, 1990. – 560 с.
4. Апробация новых учебников [Электронный ресурс] // Интернет-сайт Министерства образования и науки Республики Казахстан – 2006. – Режим доступа : <http://edu.gov.kz/>.
5. Апробация учебных материалов [Электронный ресурс] // Интернет-сайт Калужского областного центра информационных технологий в образовании – 2005. – Режим доступа : <http://ocito.kaluga.ru/>.
6. Апробация как способ включения педагога в процесс совершенствования учебной продукции : [сб. статей / ред. кол.] [Электронный ресурс] // Интернет-сайт изд-ва «Просвещение», 2007. – Режим доступа : <http://prosv.ru/>.
7. Артюшина М. Організація самостійної роботи студентів з теоретичним матеріалом за умов інноваційного навчання / М. Артюшина // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 91–95.
8. Арцишевська М. Р. Творення підручників: школа Яна Амоса Коменського / М. Р. Арцишевська, Р. А. Арцишевський // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 98–106.
9. Арцишевський Р. А. Підручник учора, сьогодні, завтра / Р. А. Арцишевський // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 22–28.
10. Атаманчук П. С. Реалізація функцій управління в підручнику з фізики / П. С. Атаманчук, І. В. Оленюк // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 82–85.
11. Бабанский Ю. К. Избранные педагогические труды / Ю. К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
12. Байназарова О. Ефективність оцінювання методичних служб: моніторинг діяльності методичних служб у Харківській області (2002–2004 рр.) / Олена Байназарова // Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи : рекомендації з освітньої політики / [під заг. ред. О. І. Локшиної]. – К. : КІС, 2004. – С. 146–158.
13. Бевз В. Г. Відображення історії науки у шкільних підручниках математики / В. Г. Бевз // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 110–114.
14. Бейлинсон В. Г. Арсенал образования / В. Г. Бейлинсон. – М. : Книга, 1986. – 288 с.
15. Березівська Л. Д. К.Д. Ушинський про підходи до створення шкільних підручників / Л. Д. Березівська // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 107–110.
16. Беспалько В.П. Теория учебника: дидактический аспект /

В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.

17. Бик А. С. Модернізація післядипломної педагогічної освіти: методологічний дискурс / Адам Сергійович Бик // Педагогічна думка. – 2005. – № 1–2. – С. 6–8.

18. Бібік Н. М. Врахування пізнавальних інтересів учнів у підручникотворенні / Н. М. Бібік // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 48–52.

19. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підр. для студ. вищ. навч. закл. / М. Т. Білуха. – К. : АБУ, 2002. – 480 с.

20. Болсун С. А. Розвиток педагогічної техніки вчителя: актуальність та значущість / Світлана Андріївна Болсун // Початкова школа. – 2000. – № 2. – С. 50–51; № 7. – С. 48–50.

21. Бурда М. І. Концепція шкільного курсу як розв'язання проблеми його цілісності / Михайло Іванович Бурда // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 43–47.

22. Буринська Н. М. Особистісно зорієнтоване навчання як провідна дидактична функція сучасного підручника / Н. М. Буринська // Проблеми сучасного підручника : [зб. наук.праць / редкол.]. – К., 2003. – Вип. 4. – С. 7–10.

23. Василенко Н. В. Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до інноваційної діяльності : автореф. дис. на здобуття вч. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Н. В. Василенко. – К., 2007. – 20 с.

24. Василюк А. В. Польська професійна педагогіка про компетентність учителя / А. В. Василюк // Шлях освіти. – 1998. – № 4. – С. 20–23.

25. Ващенко Г. Г. Загальні методи навчання : [підруч. для педагогів] / Григорій Григорійович Ващенко. – К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. – 415 с.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь – ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

27. Вдовенко В. В. Становлення післядипломної педагогічної освіти в Херсонській губернії (друга половина ХІХ ст.) / Вікторія Віталіївна Вдовенко // Вісник післядипломної освіти : [зб.наук.праць / наук. ред. В. В. Олійник та ін.]. – Вип. 4. – К. : Міленіум, 2006. – С. 19–29.

28. Вербицкий А. А. Самостоятельная работа студентов младших курсов / А. А. Вербицкий // Высш. шк. России. – 1995. – № 3. – С. 15–19.

29. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Омелян Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2006. – 608 с.

30. Волков В. Я. Сучасний підручник: проблеми видавничої підготовки [Електронний ресурс] / В. Я. Волков. – Одеса : Ярослав, 2007. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.yaroslav.od.ua/>.

31. Габрусева Н. И. Один год государственной апробации / Н. И. Габрусева // Первое сентября. – 2005. – № 40. – С. 3.

32. Гагарина О. Ф. Условия повышения эффективности функционирования методической службы в системе повышения квалификации работников образования: дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Гагарина Ольга Филипповна. – Ставрополь, 2005. – 186 с.

33. Галаган А. И. Непрерывное образование за рубежом: концепции и практика / А. И. Галаган, И. Ф. Соколова. – М. : МТИ, 1981. – 32 с.
34. Гірняк А. Н. Система традиційного підручникотворення та її психолого-дидактичний аналіз / А. Н. Гірняк [за ред. А. В. Фурмана]. – Тернопіль: Інститут ЕСО, 2004. – 220 с.
35. Голубева Э. А. Способности. Личность. Индивидуальность / Э. А. Голубева. – Дубна : Феникс Плюс, 2005. – 512 с.
36. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
37. Гривко А. В. Психолого-педагогічні особливості шкільного підручника / А. В. Гривко, Н. І. Салтановська // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2006. – Вип. 6. – С. 15–18.
38. Грищенко В. О. Особливості створення нових підручників з математики / В. О. Грищенко // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 121–124.
39. Гудзик І. П. Побудова тексту підручника як фактор його читабельності / І. П. Гудзик // Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2000. – Вип. 2. – С. 123–127.
40. Даниленко Л. І. Зміст післядипломної освіти в інноваційному полі перетворень / Л. І. Даниленко, В. Ф. Паламарчук. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 16–21.
41. Даниленко Л. І. Методологічні та методичні засади освітніх інновацій / Л. І. Даниленко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : [зб.наук.праць / ред. кол.: Л. І. Даниленко (гол. ред.) та ін.]. – К. : Логос, 2001. – Вип. 5. – С. 3–11.
42. Денисенко Л. І. Про вибір ілюстрацій до шкільного підручника / Л. І. Денисенко // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 53–58.
43. Дивак В. В. Методична робота – складова післядипломної педагогічної освіти / В. В. Дивак. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 1. – С. 13.
44. Державна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття) / Постан. Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 1993 р. № 896. – К. : Райдуга, 2002. – 61 с.
45. Етимологічний словник української мови : [у 7 т.] / [редкол. О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. / Ін-т мовозн. ім. О. О. Потребні АН УРСР]. – К. : Наукова думка, 1983–1989. – Т. 3. – 552 с.
46. Єльнікова Г. В. Закономірності адаптивного управління соціально-педагогічними системами / Г. В. Єльнікова. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 65–69.
47. Жерар Ф.-М. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники / Франсуа-Марі Жерар, Ксав'є Роеж'єр ; пер. з франц. М. Марченко. – К. : КІС, 2001. – 352 с.
48. Жосан О.Е. Концептуальні засади науково-методичного забезпечення апробації навчальних програм та підручників для профільного навчання / О.Е. Жосан // Вісник післядипломної освіти : [зб.наук.праць / ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін.]. – К. : Міленіум, 2006. – Вип. 4. – С. 59–69.
49. Жосан О.Е. Підготовка вчителів до апробації шкільної навчальної літератури в умовах закладу післядипломної освіти / О.Е. Жосан // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка,

2008. – Вип. 75. – С. 37–41.

50. Жосан О.Е. Стан готовності вчителя до апробації навчальної літератури / О.Е. Жосан // Вісник післядипломної освіти : [зб.наук.праць / ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін.]. – К. : Геопринт, 2007. – Вип. 7. – С. 51–65.

51. Жосан О.Е. Удосконалення технології проведення апробації шкільних підручників / О.Е. Жосан // Вісник післядипломної освіти : [зб.наук.праць / ред. кол.: В.В. Олійник (гол. ред.) та ін.]. – К. : ЛОГОС, 2007. – Вип. 5. – С. 50–64.

52. Жосан О.Е. Шляхи і форми підготовки вчителів до апробації шкільної навчальної літератури / О.Е. Жосан // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : [зб.наук.праць / ред. кол.: І.Д. Бех, В.О.Огнєв'юк, О.І.Кононко та ін.]. – К. : Університет, 2007. – № 8. – С. 43–52.

53. Завалевський Ю. І. Основні етапи створення навчальної книги / Ю. І. Завалевський // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 66–71.

54. Зайченко О. І. Робота з педагогічними кадрами [Текст] / О. І. Зайченко, С. Є. Сидорова // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : [зб. наук. пр.]. – Вип. 5. – К. : КІС, 2001. – С. 105–111.

55. Закон СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР». – М. : Политиздат, 1959. – 28 с.

56. Закон України «Про вищу освіту» : за станом на 1 січ. 2006 р. / Верховна Рада України // Освіта України : нормативна база. – К. : КНТ, 2006. – С. 40–92.

57. Закон України «Про загальну середню освіту» : за станом на 1 бер. 2006 р. / Верховна Рада України // Освіта України : нормативна база. – К. : КНТ, 2006. – С. 93–116.

58. Зуев Д. Д. Школьный учебник / Зуев Д. Д. – М. : Педагогика, 1983. – 240 с.

59. Ильин Е. П. Мотивации и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб : Питер, 2000. – 512 с.

60. Ингекамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингекамп. – М. : Педагогика, 1996. – 96 с.

61. История образования и педагогической мысли за рубежом и в России : [уч. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед.] / [И. Н. Андреева, Т. С. Буторина, М. П. Власюк и др.]; под ред. З. И. Васильевой. – М. : Академия, 2001. – 416 с.

62. Іванко А. Б. Конкурс «Учитель року» в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників / А. І. Іванко // Методичний вісник КОППО ім. В. Сухомлинського. – Вип. 39. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2004. – С. 72–77.

63. Інститут підручника «Пайдейя» / [редкол.] // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 155.

64. Інструктивно-методичні рекомендації щодо проведення моніторингового дослідження якості підручників 2004 року видання : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.04.2006 р. № 280 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України, 2006. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

65. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб. : Высшее образование, 1997. – 205 с.

66. Калініченко Н. А. Педагогічні дослідження в системі методичної роботи освітнього закладу / Н. А. Калініченко // Методичний вісник КОІППО ім. В. Сухомлинського. – Вип. 34. – Кіровоград : КОД, 2001. – С. 116–118.
67. Каптерев П. Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П. Ф. Каптерев // Избр. педагог. соч. – М. : Педагогика, 1982. – С. 292–350.
68. Карабанов А. П. К вопросу о педагогической экспертизе учебной книги / А. П. Карабанов, В. С. Черепанов // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1987. – Вип. 17. – С. 190–199.
69. Касьянов Г. Підручник по-українськи чи український підручник? / Георгій Касьянов // Дзеркало тижня. – 2005. – № 35. – С. 6–7.
70. Квадріціус Л. В. Професійна самоосвіта вчителя / Л. В. Квадріціус // Управління школою. – 2006. – № 13. – С. 35–38.
71. Когутенко С. П. Проблеми змісту освіти і необхідність створення підручника / С. П. Когутенко // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 36–41.
72. Кодлюк Я. П. Аналіз і оцінювання шкільних підручників. Дидактичний аспект / Я. П. Кодлюк // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 72–79.
73. Кодлюк Я. П. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх педагогів як пріоритет модернізації вищої освіти України / Я. П. Кодлюк // Професійні компетенції та компетентності вчителя : зб. наук. праць за матеріалами регіональн. наук.-практ. семін. 28–29 листоп. 2006 р. / Тернопільський націон. пед. університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 10–13.
74. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студентів пед. ф-тів / Я. П. Кодлюк. – К. : Наш час, 2008. – 368 с.
75. Коменский Я. А. Всеобщий совет об исправлении дел человеческих / Ян Амос Коменский // Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.]. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 285–469.
76. Коменский Я. А. Предвестник всеобщей мудрости / Ян Амос Коменский // Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.]. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 1. – С. 477–527.
77. Коменский Я. А. Фрагменты из учебников / Ян Амос Коменский // Избранные педагогические сочинения : [в 2 т.]. – М. : Педагогика, 1982. – Т. 2. – С. 208–233.
78. Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/main.php/>.
79. Корецька Л. В. Пріоритети розвитку післядипломної педагогічної освіти / Л. В. Корецька // Науково-методичний вісник КОІППО ім. В. Сухомлинського. – Вип. 42. – Кіровоград : Поліграф-Терція, 2006. – С. 6–7.
80. Кочарян Т. Э. Развитие методической компетентности преподавателя среднего профессионального учебного заведения в условиях последипломного образования: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Кочарян Т. Э. – Ставрополь, 2004. – 189 с.
81. Крисюк С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти

педагогічних кадрів в Україні (1917–1941 рр.) [Текст] / С. В. Крисюк. – К. : УПСККО, 1995. – 174 с.

82. Крисюк С. В. Розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.) [Текст] / С. В. Крисюк. – Львів : ЛОНМІО, 1997. – 207 с.

83. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти : навч. посіб. / [уклад. Ю. І. Завалевський] ; за заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К. : Ірпінь, 2004. – 177 с.

84. Кузнецов Ю. Б. Філософія підручника / Ю. Б. Кузнецов // Підручник ХХІ століття. – № 1–4. – С. 14–21.

85. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – М. : Просвещение, 1986. – 183 с.

86. Левитес Д. Г. Автодидактика: теория и практика конструирования собственных технологий обучения / Д. Г. Левитес. – Москва–Воронеж : НТК-ЛСК, 2004. – 320 с.

87. Левківський М. В. Історія педагогіки : [підруч. для студентів] / М. В. Левківський. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.

88. Леонтьев А. А. Психологические особенности деятельности преподавателя / А. А. Леонтьев. – М. : Знание, 1981. – 91 с.

89. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев – М. : Смысл-Академия, 2004. – 352 с.

90. Лукинова Н. Г. Самостоятельная работа как средство и условие развития познавательной деятельности студента: дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Лукинова Н. Г. – Ставрополь : СГУ, 2003 – 190 с.

91. Лукіна Т. О. Якість українських підручників для середніх загальноосвітніх шкіл: проблеми оцінювання і результати моніторингу : [метод. посіб.] / Тетяна Олександрівна Лукіна. – К. : Академія, 2004. – 200 с.

92. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : Знання, 2006. – 447 с.

93. Ляшенко О. І. Вимоги до підручника та критерії його оцінювання / О. І. Ляшенко // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 60–65.

94. Мадзігон В. М. Підручник нового покоління: яким йому бути / В. М. Мадзігон // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 41–42.

95. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.

96. Майоров А. Н. Тесты и их виды. Тесты достижений / А. Н. Майоров // Школьные технологии. – 1995. – № 4. – С. 11–18.

97. Малафіїк І. В. Трансформація стратегій навчання у змістовій структурі підручника / І. В. Малафіїк // Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 47–52.

98. Мальований Ю. І. До питання про наукові підвалини міжпредметних занять / Ю. І. Мальований // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – № 7. – С. 4–5.

99. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1996. – 123 с.

100. Маслов В. І. Наукові засади визначення змісту підвищення кваліфікації та підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів / В. І. Маслов //

Післядипломна освіта в Україні. – 2002. – № 2. – С. 63–66.

101. Маслов В. С. Особливості культурологічної підготовки в зарубіжних закладах військової освіти / В. С. Маслов // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 3. – С. 108–116.

102. Матяш Н. Ю. Апробація шкільного підручника як одна з умов оцінки його якості / Н. Ю. Матяш // Проблеми сучасного підручника : [зб.наук.праць / редкол.]. – К. : Педагогічна думка, 2003. – Вип. 4. – С. 47–52.

103. Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал / Л. М. Митина. – М. : Просвещение, 1994. – 270 с.

104. Митник М. М. Професійна компетентність вчителя як загальна умова педагогічної діяльності / М. М. Митник // Професійні компетенції та компетентності вчителя : зб. наук. праць за матеріалами регіональн. наук.-практ. семін. 28–29 листоп. 2006 р. / Тернопільський націон. пед. університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 37–39.

105. Модернізація освіти в Україні : аналітичний огляд результатів всеукраїнського опитування керівників загальноосвітніх навчальних закладів у 2004 р. / [О. Овчарук, О. Локшина, Л. Оліфіра, В. Довбищенко] ; під заг. ред. О. Овчарук, О. Локшиної. – К. : КІС, 2004. – 32 с.

106. Москаленко І. Використання інтерактивних технологій у процесі підвищення педагогічної майстерності сучасного вчителя / І. Москаленко // Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 48–52.

107. Набока Л. Я. Підготовка методистів до впровадження оновленого змісту освіти в системі підвищення кваліфікації: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Набока Людмила Яківна. – К., 1997. – 229 с.

108. Никитин Э. М. Теоретические и организационно-педагогические основы формирования и развития федеральной системы дополнительного педагогического образования : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Э. М. Никитин. – СПб., 1999. – 32 с.

109. Никитина Н. Н. Развитие ценностного сознания учителя / Н. Н. Никитина // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 65–70.

110. Ніколенко Л. Т. Особистісно орієнтований підхід у підвищенні кваліфікації педагогів / Л. Т. Ніколенко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 1. – С. 103–106.

111. О начальной и средней школе : Постановление ЦК ВКП(б) 25 августа 1931 г. / Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сборник документов. 1917–1973 гг. – М. : Политиздат, 1974. – С. 156–161.

112. Об учебниках для начальной и средней школе : Постановление ЦК ВКП(б) 12 февраля 1933 г. / Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сборник документов. 1917–1973 гг. – М. : Политиздат, 1974. – С. 170–172.

113. Об учебных программах и режиме в начальной и средней школе : Постановление ЦК ВКП(б) 25 августа 1932 г. / Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сборник документов. 1917–1973 гг. – М. : Политиздат, 1974. – С. 161–164.

114. Олійник В. В. Практикум з педагогічної майстерності / В. В. Олійник, Л. М. Сергеева [за ред. В. В. Олійника]. – К. : ТОВ «ЕТІС-Плюс», 2008. – 184 с.

115. Основні вимоги до навчальних програм та підручників : додаток до Положення про Всеукраїнський конкурс рукописів навчальних програм та підручників для загальноосвітніх навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.02.2004 р. № 108 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України, 2004. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

116. Паламарчук В. Ф. Техне інтелектус (технологія інтелектуальної діяльності учнів). – Суми : ВВП «Мрія-1» АТД, 1999. – 120 с.

117. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості : [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

118. Педагогічна майстерність : [підр. для вищ. навч. закл.] / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]. – К. : Вища школа, 1997. – 349 с.

119. Педагогічний словник / [редкол. / за ред. М. Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.

120. Положення про апробацію та моніторингові дослідження навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.05.2008 р. № 401 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Славутської асоціації бібліотекарів, 2008. – Режим доступу : <http://www.sasl.at.ua/load/4-1-0-65>.

121. Порядок розроблення й запровадження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів : додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 12.12.2002 № 1/9-556 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України, 2004. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

122. Постельняк А. І. Модернізація системи навчання працівників методичних кабінетів (центрів) у міжкурсовий період / А. І. Постельняк, О. В. Половенко // Педагогічний вісник. – 2007. – № 1. – С. 54–57.

123. Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865–1965 рр.) / В. В. Постолатій. – Кіровоград, Нашвидав, 2006. – 144 с.

124. Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні : Указ Президента України від 20.03.2008 р. № 244/2008 [Електронний ресурс] / Президент України. – Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 2008. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/>.

125. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 р. № 537 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України, 2008. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

126. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002 [Електронний ресурс] / Президент України. – Офіційне Інтернет-представництво Президента України, 2004. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/>.

127. Про проведення апробації навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 2006/07–2007/08 навчальних роках : наказ Міністерства освіти і науки України від 02.11.2006 р. № 743 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Мін-ва осв. і науки України, 2006. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

128. Про проведення апробації навчальної літератури для загальноосвітніх навчальних закладів у 2006/2007 навчальному році : наказ управління освіти і

науки Кіровоградської обласної державної адміністрації від 23.11.2006 р. № 409 [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт КОІППО ім. В. Сухомлинського, 2006. – Режим доступу : <http://koippo.iatp.org.ua/index.htm/>.

129. Проблеми сучасного підручника : [зб. наук. праць / редкол.]. – К. : Комп'ютер у школі та сім'ї, 1999. – 196 с.

130. Протасова Н.Г. Післядипломна освіта педагогів: зміст, структура, тенденції розвитку / Н.Г. Протасова. – К. : Магістр-S, 1998. – 176 с.

131. Пуховська Л. П. Інтеграція як стратегічна ідея розвитку післядипломної педагогічної освіти / Л. П. Пуховська. – Педагогічний пошук : наук.-метод. вісн. – Луцьк : Волин. ін-т післядиплом. пед. освіти, 2006. – № 4. – С. 6–9.

132. Пуцов В. І. Системний підхід до організації науково-методичної роботи. Робота методкабінету / В. І. Пуцов. – К. : Вид. дім «Шкільний світ». Вид. Л. Галіцина, 2005. – 128 с.

133. Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти : додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03.07.2002 р. № 1/9-318. [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства освіти і науки України, 2004. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

134. Руднева Т. И. Исследование процесса формирования основ педагогического профессионализма студентов университета / Т. И. Руднева // Педагогика. – 1997. – № 1. – С. 35–40.

135. Савченко О. Я. Нова доба шкільної освіти / О. Я. Савченко // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 30–39.

136. Семиченко В. Актуальні проблеми реформування системи післядипломної освіти / В. Семиченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – № 1. – С. 7.

137. Сень Л. В. Формування компетентності здоров'язбереження у майбутніх педагогів / Л. В. Сень // Професійні компетенції та компетентності вчителя : зб. наук. праць за матер. регіональн. наук.-практ. семін. 28–29 листоп. 2006 р. / Тернопільський націон. пед. університет ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 14–16.

138. Сергеева Л. М. Моніторинг фахового успіху випускників професійних навчальних закладів / Л. М. Сергеева, Г. Г. Русанова, І. В. Ілько [за ред Л. І. Даниленко]. – К. : ТОВ «ЕТІС-Плюс», 2008. – 184 с.

139. Сисоева С.О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти / С.О.Сисоева // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць [за ред. І.А.Зязюна та Н.Г.Ничкало]. – [У 2-х ч.]. – Ч. 1. – К. : КІС, 2001. – С. 45–53.

140. Система навчального книговидання в Україні: можливості змін : матер. для обговор. на конф. [«Діалог про підручник: час говорити, час діяти»], (Київ, 10 груд. 2007 р.) / упоряд. : Г. В. Касьянов, С. Ф. Клепко, Т. Б. Харламова. – К. : Громадські платформи освітньої реформи в Україні, 2007. – 29 с.

141. Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя / О. П. Ситник // Управління школою. – 2006. – № 14. – С. 2–9.

142. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

143. Скрипник М. І. Формування педагогічної культури вчителя в умовах післядипломної освіти (на базі шкільного та районного методичних кабінетів): дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Скрипник М.І. – К., 1996. – 210 с.

144. Сластенин В. А. Рефлексивная культура и профессионализм учителя (на базе формирования у будущих педагогов в пед. ВУЗе) / В. А. Сластенин // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 3. – С. 37–42.

145. Снісаренко О.С. Розвиток готовності до провадження особистісно-орієнтованих технологій в післядипломній педагогічній освіті : [методичні рекомендації]. – К. : ЦППО, 2005. – 60 с.

146. Сорочан Т. М. Розвиток професіоналізму педагогічних працівників у системі післядипломної освіти на андрагогічних засадах / Т. М. Сорочан, О. М. Рудіна // Розвиток післядипломної педагогічної освіти України в умовах інтеграції : матер. щорічн. звітн. Всеукр. наук.-практич. конф., присвяч. 15-річчю АПН України, 11-12 квіт. 2007 р. – Донецьк : Донецький обл. ІППО, 2007. – С. 132–140.

147. Сохор А. М. Логическая структура учебного материала / А. М. Сохор. – М. : Педагогика, 1974. – 192 с.

148. Старченко К.М. Критичне оцінювання особистого досвіду як провідна умова професійного розвитку / К.М. Старченко. // Післядипломна освіта в Україні. – 2004. – № 1. – С. 62–64.

149. Стрельников В. Ю. Развитие профессиональной компетентности учителей в учреждениях послеуниверситетского образования: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Стрельников В. Ю. – К., 1995. – 223 с.

150. Сухомлинський В. О. Сердце отдаю детям / В.О.Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1978. – 270 с.

151. Сухомлинський В. О. Вікно у світ. Роздуми про педагогічну культуру / В. О. Сухомлинський // Рад. освіта. – 1966. – № 23. – С. 3.

152. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. шк., 1984. – 292 с.

153. Сущенко Т. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т. Сущенко. – Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 1. – С. 23–27.

154. Тарусова Л. Нормативно-правове регулювання післядипломної освіти в умовах соціально-економічного становлення України / Л. Тарусова, В. Олійник. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 9–15.

155. Терещенко Ю. І. Підручник про релігію. Теоретико-методологічні основи підготовки / Ю. І. Терещенко // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1–4. – С. 116–121.

156. Тимошенко Н. О. Подготовка учителя к просветительской деятельности в области сохранения индивидуального здоровья школьников: дисс. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Тимошенко Наталия Олеговна. – Ставрополь : СГПУ, 2003. – 189 с.

157. Типове положення про атестацію педагогічних працівників України : додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 20.08.1993 р. № 310 (із змінами, внесеними наказом Міністерства освіти і науки України від 01.12.1998 р. № 419) [Електронний ресурс] / Інтернет-сайт Міністерства осв. і науки України, 2005. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.

158. Топузов О. М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика [Текст] : монографія / О. М. Топузов. – К. : Фенікс, 2007. – 303 с.

159. Трубачева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. Е. Трубачева // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / [Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.] ; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : КІС, 2004. – С. 53–58.

160. Український підручник: історія затяжної хвороби [упоряд. Т. П. Харламова] [Електронний ресурс]. – К. : Наш час, 2007. – Режим доступу : <http://uabooks.info/ua/bookmarket/textbook/>.

161. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури / К. Д. Ушинський // Твори : [у 6 т.]. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 1. – С. 33–50.

162. Ушинський К. Д. Стилий підручник педагогіки. Нариси передмови до підручника педагогіки / К. Д. Ушинський // Твори : [у 6 т.]. – К. : Радянська школа, 1954. – Т. 1. – С. 237–398.

163. Філософський енциклопедичний словник [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

164. Цетлин В. С. Дидактические требования к критериям сложности учебного материала / В. С. Цетлин // Новые исследования в педагогических науках. – М. : Педагогика, 1980. – № 1. – С. 30–33.

165. Цукерман Г. А. Совместная учебная деятельность как основа формирования умения учиться : автореф. дисс. на соиск. уч. степени д-ра психол. наук : спец. 13.01.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Г. А. Цукерман. – М., 1992. – 44 с.

166. Черепанов В. С. К решению проблемы педагогической экспертизы школьных учебников / В. С. Черепанов, А. С. Казаринов // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1991. – Вып. 20. – С. 230–236.

167. Черньонков Я. О. Самоосвіта вчителя як показник творчого становлення / Ярослав Олександрович Черньонков // Педагогічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 54–58.

168. Чміль А. Організація навчального процесу в системі підвищення кваліфікації на сучасному етапі / А. Чміль, Л. Ляховська, В. Розмариця. – Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – № 1. – С. 40–45.

169. Шалов В. И. Создание системы апробации новых учебных материалов [Электронный ресурс] / В. И. Шалов // Вопросы интернет-образования. – 2006. – № 43. – С. 15–18. – Режим доступа к журн. : <http://vio.fio.ru/>.

170. Шапар В. П. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. П. Шапар. – К. : Прапор, 2005. – 385 с.

171. Шевченко С. І. Історія Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (1964–1999 рр.) / С. І. Шевченко. – Кіровоград : ВО «Акорд», 2005. – 127 с.

172. Юрчук Л. Система післядипломної педагогічної освіти Польщі / Л. Юрчук. – Післядипломна освіта в Україні. – 2006. – № 2. – С. 82–87.

173. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / В. В. Ягупов. – К. : Генеза, 2002. – 310 с.

174. Shaw Rowie. Teacher Training in Secondary Schools / Rowie Shaw. – London : TBN, 1992. – 162 p. Toor Rachel.

175. No Bad Authors [Electronic resource] / Rachel Toor // Chronicle of higher education. – 6/29/2007. – To avail oneself of it : <http://chronicle.com/weekly2001.htm/>.